

КЫРГЫЗ БИЛИМ БЕРҮҮ АКАДЕМИЯСЫНЫН КАБАРЛАРЫ

**ЖУРНАЛ 2004-ЖЫЛЫ
НЕГИЗДЕЛГЕН**

**ЖУРНАЛ ОСНОВАН
В 2004 ГОДУ**

**КЫРГЫЗ БИЛИМ БЕРҮҮ АКАДЕМИЯСЫНЫН
КАБАРЛАРЫ**

**ИЗВЕСТИЯ
КЫРГЫЗСКОЙ АКАДЕМИИ ОБРАЗОВАНИЯ**

№3 (43)

ISSN 1026-9045

Индекс 77366

Бишкек 2017

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ
КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

КЫРГЫЗСКАЯ АКАДЕМИЯ ОБРАЗОВАНИЯ

Главный редактор

Мамытов А.М. доктор педагогических наук, профессор, академик КАО

Заместитель главного редактора

Байгазиев С.О. доктор филологических наук, профессор, академик КАО

Ответственный секретарь

Дербишова Н.А.

Редактор: Карамолдоева С., Дуйшо кызы М.

Редколлегия:

Мамбетакунов Э.М.	член-корреспондент НАН КР, академик КАО, доктор педагогических наук, профессор
Добаев К.Д.	член-корреспондент КАО, доктор педагогических наук, профессор
Рысбаев С.К.	член-корреспондент КАО, доктор педагогических наук, профессор
Бабаев Д.Б.	член-корреспондент КАО, доктор педагогических наук, профессор
Син Е.Е.	доктор педагогических наук, профессор
Асипова Н.А.	доктор педагогических наук, профессор
Калдыбаев С.К.	доктор педагогических наук, профессор
Муратов А.Ж.	доктор педагогических наук, профессор
Мааткеримов Н.О.	доктор педагогических наук, профессор
Токтомаматов А.Д.	кандидат педагогических наук
Иманкулов М.К.	кандидат педагогических наук, доцент
Усенко Л.В.	кандидат педагогических наук, доцент

БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА ИННОВАЦИЯ

ОБРАЗОВАНИЕ И ИННОВАЦИИ

EDUCATION AND INNOVATION

*Мамытов А.,
доктор педагогических наук, профессор,
президент Кыргызской академии образования*

**КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ИДЕИ ОБНОВЛЕНИЯ СТУПЕНЕЙ И СОДЕРЖАНИЯ
ШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ**

*Мамытов А.,
педагогика илимдеринин доктору, профессор,
Кыргыз билим берүү академиясынын президенти*

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДАГЫ МЕКТЕП БИЛИМИНИН БАСКЫЧТАРЫН
ЖАНА МАЗМУНУН ЖАҢЫЛООНУН КОНЦЕПТУАЛДУУ ИДЕЯЛАРЫ**

*Mamytov A.
Doctor of pedagogy, professor,
President of Kyrgyz Academy of Education.*

**CONCEPTUAL IDEAS OF REFORMING ON LEVELS AND CONTENT OF SCHOOL
EDUCATION IN THE KYRGYZ REPUBLIC**

Аннотация: В статье рассматриваются основные идеи реформирования ступеней и содержания школьного образования в Кыргызской Республике. Актуальность и приоритетность указанных идей вызвана необходимостью приведения существующих ступеней школьного образования в соответствие с требованиями Международной стандартной классификации образования, определения признаков, характеризующих модель выпускника школы, увеличения продолжительности обучения в начальной школе, внедрения углубленного изучения с акцентом на один из гуманитарных, математических или естественнонаучных дисциплин в основной школе, ориентации содержания старшей школы на профильное образование. В качестве обобщенного

результата исследований отмечается важность разработки нового поколения нормативно-правовых актов, направленных на реформирование школьного образования в Кыргызстане в ближайшей перспективе.

Аннотация: Макалада Кыргыз Республикасындагы мектеп билиминин баскычтарын жана мазмунун реформалоо боюнча негизги беш идеяга мүнөздөмө берилет. Мектеп билиминин баскычтарын эл аралык стандартташтырылган классификациянын талаптарына дал келтирүү, мектеп бүтүрүүчүлөрүнүн моделин аныктоо, башталгыч мектепте окуу мөөнөтүн узартуу, негизги мектепте гуманитардык, математикалык, табигый илимдерге негизделген предметтерди топтоштуруп жана алардын бирине басым жасап тереңдетип окутуу, жогорку

мектепти профилдик билим берүү багытына буруу жагдайлары анализденет. Изилдөөлөрдүн жыйынтыгы катары мазмундук жана окуу жүктөмдүк көрсөткүчтөрдү оптималдаштыруу зарылдыгы белгиленет жана жакынкы келечекке карата жаңы муундагы нормативдик-укуктук документтерди иштеп чыгуу зарылдыгы негизделет.

Annotation: In this article considered the main ideas, aimed to reform levels and the content of school education in the Kyrgyz Republic. The indicated ideas come from the importance of bringing current levels of school education into line with requirements International Standard Classification of Education, identification of the signs, characterizing the model of school leaver, increase in duration of education in elementary school, introduction of in-depth studies with emphasis on one of the humanitarian, mathematical and natural science subjects in primary school, translation of the content of high school into profile education. Summarizing the results of studies it is noticed the importance of development of new generation normative legal acts, aimed to reform the school education in Kyrgyzstan in the short term.

Ключевые слова: школьное образование, обновление ступеней и содержания образования, Международная стандартная классификация образования модель выпускника, углубленное образование, профильное образование, оптимизация содержания образования, количество предметов и объем учебной нагрузки.

Түйүндүү сөздөр: мектеп билими, баскычтык жана мазмундук жаңылануу, билим берүүнүн эл аралык стандартташтырылган классификациясы, бүтүрүүчүнүн модели, тереңдетилген билим берүү, профилдик билим берүү, билим берүүнүн мазмунун, предметтердин жалпы санын жана окуу жүктөмүн оптималдаштыруу.

Key words: school education, renewal of levels and content of education, International Standard Classification of Education, a model of school leaver, in-depth studies, profile

education, optimization of content of education, quantity of subjects and amount of educational pressure.

Актуальность проблемы. Обновление содержания школьного образования время от времени задача государственной значимости. Поэтому, в соответствии со статьей 5 Закона "Об образовании" Кыргызской Республики [1], государственный стандарт, определяющий минимальное содержание школьного образования и условия их реализации, утверждается правительством. В целях реализации действующего Государственного стандарта, который был принят в 2014 году [2], Министерством образования и науки Кыргызской Республики были утверждены новый Базисный учебный план (2015 г.), предметные стандарты и учебные программы по каждому предмету (2016 г.) [3, 4].

Руководствуясь вышеуказанными документами, был объявлен конкурс на разработку учебно-методических комплексов нового поколения, отобранные рукописи УМК прошли научную экспертизу в Кыргызской академии образования, практическую апробацию в 54 пилотных школах республики и рекомендованы для внедрения в практику. В результате, начиная с 2018/2019 учебного года ожидаются значительные изменения содержания обучения 1-6 классах, и такая работа будет продолжена в последующие 5 лет для остальных классов.

Причиной инициирования реформ на содержательном уровне явилось недостаточное соответствие содержания школьного образования вызовам и требованиям современности. Доказательством этого является то, что кыргызстанские учащиеся занимали последние места в рейтинге международных сравнительных исследований (PISA-2006, PISA-2009), что вызвало глубокое беспокойство и возмущение в обществе.

Сердцевину предложенной реформы составила инициатива изменения

методологического направления школьного образования, т.е. направления обучения, традиционно ориентированного на знания, умения и навыки, на обучение, делающего акцент на конечный и качественный результат, которые имеют жизненно-важное значение, на формирование компетентностей выпускника и его соответствующей практико-ориентированной подготовленности. Речь идет о том, что общество столкнулось с ростом информационной насыщенности школьного образования при несоответствии его конечных результатов новым условиям и современным требованиям стремительно обновляющегося мира. Нельзя отрицать и интенсивное обсуждение этой темы в обществе и научных исследованиях последних лет.

Мы определили цель данной статьи, исходя из того, что одна из фундаментальных миссий педагогической науки анализ тенденций обновления в образовательном пространстве, определение изменений, намечающихся в перспективе, формирование методологических мировоззрений и подготовка необходимых нормативно-правовых документов. Она сформулирована как определение концептуальных направлений школьного образования в Кыргызской Республике, которая должна реализовываться в ближайшей перспективе (начиная 2021/2022 гг.) и подготовка практических рекомендаций по ним.

Объектом и предметом исследования являются опыт стран с наивысшим рейтингом Международных компаративных исследований, характерные тенденции процесса глобализации, стратегические документы, инициированные Правительством Кыргызской Республики и действующие государственные стандарты и программы школьного образования.

Результаты исследований и их анализ. В мировой практике эффективность образования определяется через сравнительные исследования независимой организации, применяющей стандартизированный инструментарий, оценивающий результаты обучения. Одной

из таких исследований в образовании является PISA, оценивающая основные результаты обучения 14-летних школьников. Известно, что исследования PISA проводятся раз в 3 года среди стран, сотрудничающих на экономическом пути развития (ОСЭР), и его основные результаты используются для принятия стратегических решений на государственном уровне. Предметом исследований являются достижения учащегося в учебе и понимании изученного материала (1-й фокус), усвоение естественнонаучных предметов - физики, химии, биологии и географии - (2-й фокус) и определение уровня математической подготовленности (3-й фокус).

Каждый раунд исследований делает ставку на один из вышеуказанных фокусов и полный цикл исследований завершается в 9 лет. Например, если в 2012 году фокусом исследований была математическая подготовленность, то в 2015 году - усвоение естественнонаучных предметов.

В рамках нашего исследования проанализированы методологическая направленность содержания образования и структурные особенности построения систем образования стран, принявших участие в последних двух раундах PISA и обеспечивших лучшие 10 мест.

Заслуживает внимание то, что в исследованиях PISA-2012 каждая вторая страна, показавшая лучшие результаты, была из Азии (50%). Примечательно, что школьники азиатских стран заняли первые 5 лучших мест. В исследованиях 2015 года вклад азиатских стран имел тенденцию роста и в десятке лучших их доля составила уже 70%, при этом азиатские страны продолжали занимать 1,2 и 4 места в рейтинге (Таблица 1). Эта тенденция достойна пристального внимания и особенности их систем образования должны быть учтены при определении вектора развития будущего Кыргызстана.

Мы определили 5 идей, имеющих концептуальное значение в обновлении содержания и ступеней школьного образования (Рисунок 1).

1-таблица. Страны, с высоким результатом в образовании по исследованиям PISA

№№	PISA-2012 (математика)	PISA-2015 (естественнонаучные дисциплины)
1	Шанхай (Китай)	Сингапур
2	Сингапур	Япония
3	Гонконг (Китай)	Эстония
4	Япония	Тайвань
5	Республика Корея	Финляндия
6	Финляндия	Макао (Китай)
7	Эстония	Канада
8	Польша	Вьетнам
9	Лихтенштейн	Гонконг (Китай)
10	Канада	Китай

Первая идея охватывает уровневое обновление, а остальные четыре идеи – содержательное. Идея уровневого обновления направлена на приведение ступеней школьного образования в соответствие с Международной стандартной классификацией образования (МСКО-2011, в дальнейшем “Международная классификация”).

Вторая идея основана на акцентировании цели предоставления качественного образования (цель № 4) в рамках концепции устойчивого развития Кыргызстана с учетом глобальных вызовов. Третья идея базируется на основные положения и требования программы "Таза коом", инициированной Правительством Кыргызской Республики. Четвертая идея связана с профилизацией школьного образования в старших классах и пятая идея - предусматривает оптимизацию общего количества предметов и совокупной годовой учебной нагрузки.

Первая идея – преследует цель приведения сроков обучения и уточнения выполняемых ими миссий на различных ступенях и уровнях (начальной, средней и высшей школы) образования в соответствие с требованиями Международной классификации. Выдвигая эту идею мы

исходили из того, что разница, имеющаяся в данном направлении, продолжает усложнять вопросы интеграции системы образования Кыргызстана в международное образовательное пространство.

Другими словами, из-за уровневой разницы, подготовка и интеграция информации и статистических данных от Кыргызстана в доклад “Состояние образования в мире”, который представляет ЮНЕСКО раз в десять лет превращается в проблему определенного масштаба. Дело в том, что во многих странах мира срок обучения в начальной школе составляет 5-6 лет, в нашей практике это обучение ограничивается 4-мя годами. Названная ситуация порождает объективное расхождение в организации учебно-воспитательного процесса, характерное для начальной школы, сопровождается несоответствием содержания преследуемой миссии и ожидаемого уровня результатов. Отсутствие паритетных условий в осуществлении начального образования в известной степени усложняет проведение в стране необходимых сравнительных исследований, снижает показатели сопоставления и объективной оценки качественных признаков.

1-рисунок. Основные идеи уровневого и содержательного обновления.

С научной точки зрения, школьники начальных классов Кыргызстана сталкиваются рядом объективных психологических трудностей при переходе на среднюю ступень школьного образования, где реализуется предметное обучение, направленное на освоение основ наук. По мнению Л.С. Выготского, Ж. Пиаже, Д.А. Эльконина, занимающихся исследованием психического развития детей школьного возраста, минимальный порог раннего школьного возраста определяется к 11 лет. Именно к этому времени закладываются основы мировоззрения, построенные на словесных действиях, образах, закрепленные логикой. Поэтому считается, что начиная с 11 лет у учащегося формируется когнитивная база для предметного обучения и усвоения основ наук [5, С. 110]. В то же время результаты ряда исследований, проведенных в Кыргызстане, свидетельствует, что общее количество предметов, предлагаемых для изучения, и годовая совокупная учебная нагрузка, установленная для них, достигло самых высоких значений [6]. Поэтому мы считаем, что для дальнейшего реформирования структуры и содержания школьного

образования настало время руководствоваться Международной стандартной классификацией образования (МСКО-2011).

В Международной классификации (рисунок 2) выделяют 8 основных уровней образования. Самый первый уровень образования отмечен знаком "О", цель которого - формирование у дошкольников первичных понятий и их подготовка к обучению в условиях общеобразовательной школы. В нашей практике указанный уровень образования называется "дошкольным образованием", и, в отличие от многих других стран мира, содержание учебно-воспитательного процесса дошкольного образования регулируется соответствующим государственным стандартом дошкольного образования и по уходу за детьми и официальной 480-часовой учебной программой "Наристе" [7]. Но при этом, как это принято в международной практике, не предусматривается выпускникам дошкольных образовательных организаций выдача официального документа государственного образца [8].

Международная классификация устанавливает следующие основные уровни

образования: I уровень - “Начальное образование”, II уровень - “1-этап среднего образования”, III уровень - “2-этап среднего образования”, IV уровень - “Обучение после среднего образования (третьичное образование)», V уровень - «Бакалавриат», VI уровень - “Магистратура” и VII уровень - “Докторантура”.

2-таблица. Международная стандартная классификация образования (МКСО-2011)

Уровень образования	Наименование уровней
0	Дошкольное образование
I	Начальное образование
II	1-этап среднего образования
III	2-этап среднего образования
IV	Обучение после среднего образования (третье образование)
V	Бакалавриат
VI	Магистратура
VII	Докторантура

В нашей практике школьное образование организуется на начальной, средней и полной средней ступенях школьного образования, профессиональное образование - на начальной, средней и высшей уровнях профессионального образования.

В Кыргызстане переход на рекомендуемые МСКО-2011 уровни профессионального образования в значительной степени осуществлен. Абсолютное большинство высших учебных заведений страны с 2013 года стали реализовывать образовательно-профессиональные программы бакалавриата и магистратуры, наиболее подготовленные из них включились в пилотные проекты реализации программ подготовки докторов философии. Переход на подготовку научно-педагогических кадров формата "доктор философии (PgD)" предусмотрен и постановлением Правительства Кыргызской Республики. Однако переформатирование школьного образования на основе рекомендаций Международной классификации, к сожалению, до сих пор не предпринято.

Мы считаем, что дальнейшее реформирование структуры и содержания школьного образования Кыргызстана должны базироваться на Между-народную

классификацию, поскольку ею установлена не только уровни и ступени образования, но и обобщенный перечень ожидаемых результатов. Если исходить из того, что методологическую основу начатых реформ содержания образования составляет организация образования, ориентированного на ожидаемый результат, то значимость рекомендуемых МСКО-2011 результаты обучения по каждой ступени школьного образования будут играть ключевую роль. Следует также отметить, что в научной среде уже высказывается мнение о необходимости расширить не только предмет исследования PISA, но и о модернизации используемого ими инструментария оценивания. И вероятность того, что рекомендуемые МСКО-2011 перечень ожидаемых результатов в школьном образовании в будущем будет включен в предмет международных исследований, весьма высока. В связи с этим, перечень ожидаемых результатов, о котором говорилось ранее представляет определенный профессиональный интерес не только с научной точки зрения, связанной с уточнением и обоснованием их содержания, но и разработки соответствующего инструментария оценивания (таблица 3).

*3-таблица. Перечень ожидаемых результатов
(согласно МСКО-2011, утвержденной ЮНЕСКО)*

Уровень образования	Контингент учащихся	Ожидаемые результаты
0	Дети дошкольного возраста	Развитие детей и подготовка их к школе
I	Начальное образование (учащиеся 1-5 классов 7-11-летнего возраста)	Чтение, понимание, письмо и счет; Освоение основных видов знания; Личностное развитие; Социальное развитие.
II	1-этап среднего образования (учащиеся 6-9 классов 12-15-летнего возраста)	Предметное изучение основ наук.
III	2-этап среднего образования (учащиеся 10-11 классов 16-17-летнего возраста)	Углубленное предметное и профильное обучение.

В качестве результата обучения и воспитания детей дошкольного возраста, организованного в рамках первоначального уровня "О", Между-народная классификация рекомендует использовать такие критерии как "развитие детей и их подготовленность к школе". Это означает, что с научной точки зрения должны быть определены и уточнены уровни развития детей (физическое, интеллектуальное, эмоциональное и психическое), обоснованы наиболее информативные в этом отношении критерии оценивания, а также установлены содержание понятия "подготовленность детей к школе". Ближайших круг научно-методических проблем, от качественного решения которых зависит будущее дошкольного образования и воспитания, на наш взгляд, связан именно с этими обстоятельствами.

Перечень ожидаемых результатов первого уровня школьного образования ("Начальное образование"), по отношению к традиционной практике, в Международной классификации представлен несколько шире. Как известно, успешность основной миссии начальной школы судят по результатам оценивания таких навыков, как "чтение", "понимание", "письмо" и "счет". Именно такие достижения в образовании составляют предмет Национального оценивания образовательных достижений учащихся, регулярно проводимых за последние 10 лет в Кыргызстане. Однако в перечень ожидаемых

результатов по МСКО-2011, были включены и такие результаты, как "освоение основных видов знаний", "личностное развитие" и "социальное развитие учащегося". Это обстоятельство требует научно-обоснованного установления основных видов знаний, освоение которых должно быть включено в содержание государственного образовательного стандарта школьного образования, а также определения наиболее информативных критериев личностного и социального развития обучающегося. Неотложными являются также вопросы научного обоснования соответствующего инструментария их оценивания.

Мы считаем, что решения, принимаемые на уровне Правительства, в основе которых лежат результаты периодически проводимых НООДУ, имеют исключительно важные значения. Поэтому своевременное изменение содержания образования, так и способов оценивания ожидаемых результатов, должны лежать в основе иницируемых реформ.

В связи с реализацией предметного обучения на втором уровне школьного образования ("1-этап среднего образования для учащихся 6-9 классов"), ожидаемые результаты по МСКО-2011 представлены в виде "усвоения основ наук", и в целях определения эффективности указанного уровня образования в мировой

практике организовываются широко-масштабные исследования PISA.

На третьем уровне школьного образования ("2-этап среднего образования для учащихся 10-11 классов") методология предметного обучения продолжает свое влияние, Но в международной практике значительное количество стран широко практикуют реализацию образовательных программ профильного обучения. В Кыргызстане идея профильного образования, которая широко обсуждалась в 2004-2007 года в профессиональной среде, к сожалению, своего дальнейшего развития и внедрения в практику не нашла. Она осталась на уровне концепции и создания ряда инициативных профильных классов в отдельных школах. Однако отсутствие нормативно-правовых актов, регулирующих вопросы реализации программ профильного образования, не позволили преодолеть возникшие проблемы и достойно перенять передовой международный опыт. Что касается перечня ожидаемых результатов профильного обучения, особенно способов оценки его эффективности, следует отметить, что отсутствует заслуживающий внимания и общепризнанный профессиональным сообществом инструментарий его осуществления. Из-за сложности проблемы на практике чаще всего ограничиваются использованием различных тестов, при помощи которых исследуются психофизиологические предпосылки, на основе которых делается заключение о подготовленности выпускников профильного обучения к освоению определенных групп профессий. В качестве типичной тенденции в части возможного использования комплексных стандартизированных инструментариев оценивания отмечаем их существенное сокращение по мере роста и перехода на освоение образовательно-профессиональных программ профессионального образования.

Учитывая вышеописанные обстоятельства, в целях обновления структуры школьного образования, мы предлагаем изменить следующее. **Во-первых**, продлить на один год сроки обучения учащихся в начальной школе,

установить, что соответствующий процесс обучения должен охватывать 1-5 классы общеобразовательной школы. Учебный процесс должен вести учитель начальных классов, имеющий широкую базовую подготовленность по различным образовательным областям. **Во-вторых**, сократить на один год сроки обучения в основной школе, установить, что соответствующий процесс обучения учащихся в основной школе должен охватывать 6-9 классы общеобразовательной школы. Учебный процесс должен вести учитель-предметник, имеющий высшее образование и соответствующую квалификацию. С учетом будущей профилизации старшей ступени школьного образования, а также психофизиологических особенностей обучающегося организовать классы углубленного изучения отдельных групп предметов (например, гуманитарных, математических, естественно-научных и других). В рамках такого видения реализуется гарантированное Конституцией страны право получать обязательное и бесплатное основное школьное образование. Исходя из того, что согласно Основного закона страны обучение в старшей школе бесплатное, но не обязательное. Поэтому, считаем вполне уместным и перспективным в рамках старшей школы (10-11 классы) реализовать образовательные программы профильного обучения. На наш взгляд, на старшей ступени школьного образования содержание образовательных программ должно быть максимально приближено и учитывать направление и особенности будущей профессии. В этом случае будут созданы более гибкие условия перехода от школьного образования к новым уровням профессионального образования.

Вторая идея - основана на том, что устойчивое развитие страны напрямую зависит от реализуемого государством содержания образования и от качества предоставляемых образовательными организациями соответствующих услуг. Ясно, что они должны быть в тесной взаимосвязи и учитывать глобальные вызовы современности. Поэтому, обновляя содержание школьного образования в стране

важно исходить из того, что признано в качестве основной миссии и ожидаемых результатов в школьном образовании в глобальном масштабе. В этом плане ключевое значение имеет Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН, принятая 25 сентября 2015 года, в которой утверждена “Стратегия устойчивого развития до 2030 года” [9]. В указанном документе определены 17 глобальных целей, в числе которых: “Борьба с бедностью”, “Ликвидация пищевого дефицита”, “Здоровая и благополучная жизнь”, “Обеспечение чистой водой и соблюдение чистоты”, “Стремление к гендерному равенству” и др. Под номером 4 в Стратегии указана глобальная цель - достичь “Качественное образование”. Страны, подписавшие вышеуказанную Резолюцию, приняли на себя обязательство разработать страновые дорожные карты, определить пути решения каждой проблемы, разработать критерии и индикаторы их достижения, исходя из анализа и значимости состояния отмеченных в Стратегии проблем для своих государств. С 2017 года инициирован региональный проект "Устойчивое развитие начинается с учителей в Центральной Азии", направленный на поддержку систему образования в Казахстане, Кыргызстане, Узбекистане и Таджикистане. Проект реализуется при поддержке Субрегионального бюро ЮНЕСКО в Алматы [10] и нацелен на установление возможностей интеграции целей устойчивого развития в содержание образования. Значимость соответствующей цели признана и в Кыргызстане, и начата

работа по интеграции целей устойчивого развития в предметные стандарты и учебные программы школьного образования.

Отличительной особенностью указанной инициативы является то, что в ней значительный акцент делается на гуманитарную составляющую миссии школьного образования и ожидаемых от него результатов. Речь идет о том, что в каждой стране должен быть разработан так называемый "модель выпускника общеобразовательной школы", в котором следует достойно представить показатели, основанные на общечеловеческие и этнокультурные достижения и ценности. Соответственно реализуемое содержание образования и ожидаемые результаты должны учитывать требования принципов гуманизма и гуманистических ценностей. Для этого ЮНЕСКО рекомендует оценить эффективность школьного образования, используя следующие результаты образовательной деятельности.

Первый результат - стремление выпускника общеобразовательной школы к справедливости и равенству, формирование в них достойного поведения, основанного на уважении к другим. Второй результат - формирование у выпускника способности критического мышления, воспитание системного и творческого мировоззрения. Третий результат - умение достойно выйти из конфликтных ситуаций, понимание другого мнения, уважение к этническим и культурным особенностям других людей. И четвертый результат - стремление к совместному сотрудничеству и обучение к созиданию коллективного успеха.

1	2	3	4	о е на уважении к другим.	ого мировоззрения	мнения, уважени е к этническ им и культур ным особенн остям других людей	ного успеха.
Стремлен ие к справедливости и равенству , достойно е поведени е, основанн	Формиро вание критичес кого мышлени я, воспитан ие системно го и творческ	Умение достойн о выйти из конфлик тных ситуаци й, пониман ие другого	Стремлен ие к совместн ому сотрудни честву и обучение к созидани ю коллектив				

Рисунок 2. Результаты образовательной деятельности

Если исходить из того, что в Кыргызстане значительно выросли случаи школьного рекета, детской преступности, суицида, то стремление усилить не только образовательную, но и воспитательную составляющую школьного образования заслуживает внимания и поддержки.

Третья идея - основана на программе “Таза коом”, утвержденной Правительством Кыргызской Республики, и предусматривает реализацию ее основных шагов, связанных с системой школьного образования [11]. В своей основе программа “Таза коом” опирается на концепцию “Непрерывное образование на протяжении всей жизни” и один из 40 шагов (“Жаңы доорго кырк кадам”) имеет непосредственное отношение к улучшению системы школьного образования. Речь идет о пятом шаге программы, обозначенным как “Мыкты мектеп”, целью которого является предоставление образования, соответствующего требованиям современного общества.

Программой предусмотрено, что построение “Мыкты мектеп” будет осуществляться в рамках решения триединой задачи, тесно взаимосвязанных между собой: первая - подготовка молодого поколения приобщению к социальной, экономической и культурной жизни общества, вторая - применение учебных навыков и умений учащихся на практике и третья задача - формирование компетентностной платформы, ориентированной на производство инноваций, закладывающие основы процветания человечества.

С методологической точки зрения важно понять и обеспечить, что содержание школьного образования должно формироваться с опорой на следующие положения:

- обучение каждого учащегося к формированию своего образования через комбинацию внутренних и внешних элементов;
- обучение к применению полученных знаний на практике;
- отказ от всех видов дискриминации, твердо придерживаясь взгляда общезнания, основанного на

создании паритетных (равных) условий для развития каждого учащегося в личной, семейной и общественной сфере;

- соблюдение принципа постоянного участия с целью улучшения потенциала личного развития каждого учащегося.

Предполагается значительное повышение качества школьного образования через существенное улучшение педагогических условий обучения, через реализацию комплексной цифровизации школьной подготовки с учетом вышеназванных методологических положений. Рассматривается существенное обновление содержания школьного образования и используемых в учебном процессе технологий обучения. Цифровая информатизация через такие направления, как “Электронная среда” (техническое обеспечение школ), “Электронный учитель” (развитие информационно-коммуникативно-технологической компетентности учителя), “Электронные учебные пособия” (разработка электронных учебников и создание Национального репозитория) и, наконец, “Электронный ученик” (улучшение взаимной коммуникации учащихся, развитие элементов критического мышления, формирование умения поиска, применения информационных источников и лучшего освоения информационных технологий) в конечном счете приводящие к принципиальным переменам в сфере образования.

Четвертая идея – основана на внедрении практики углубленного изучения однородных групп предметов в основной школе (6-9 классы), а в старшей школе (10-11 классы) на внедрении профильного обучения. Мы считаем, что настало время для углубленного изучения однородных предметов и как можно больше предоставлять школам самостоятельно решать с учетом возможностей учебного заведения и желаний учащихся вопросы открытия классов с углубленным изучением гуманитарных, естественно-научных или математических предметов.

В старшей школе (10-11 классы) направление углубленного изучения однородных предметов, реализуемое в

основной школе (6-9 класс), должно стать фундаментом и заложить основы более гибкого перехода на профильное обучение, которое должно учитывать возможные особенности будущей профессии.

Реализация указанной идеи требует основательной переработки действующих законодательных и нормативно-правовых актов, регулирующих отношения в сфере школьного образования. Принципиально важным является то обстоятельство, которое исходит из необходимости предоставить личности свободу выбора получать разнообразные образовательные услуги и задавать индивидуальную траекторию получения образования.

Пятая идея – она является как бы синтезирующей идей, предусматривающей осуществление научно обоснованной оптимизации содержания школьного образования. Речь идет об определении оптимального количества образовательных областей, о внедрении трехкомпонентного Базисного учебного плана, состоящего из государственного, школьного компонентов и компонента по выбору, об установлении минимально обязательного содержания образования по каждому предмету, об определении максимально допустимой величины годовой и недельной учебной нагрузки, позволяющей разгрузить учебный процесс и обеспечить переход на пятидневную учебную неделю.

В этой связи, к числу первоочередных мероприятий следует отнести: разработку нормативно-правовых документов, регулирующих новые правовые отношения в сфере школьного образования, дальнейшую ориентацию содержания образования на компетентностной основе и с учетом нового перечня ожидаемых результатов, обязательное уменьшение количества изучаемых предметов в соответствии с передовым международным опытом, увеличение часов,водимых на изучение английского языка и информатики, определение максимальной нагрузки не более 30 часов в неделю, введение в учебный процесс возможности выбора индивидуальной траектории обучения, в

рамках инвариативности и вариативности компонентов Базисного учебного плана.

В своей глубине предполагаемые перемены в структуре и в содержании школьного образования должны внести свой вклад в подготовку выпускника общеобразовательной школы Кыргызстана новой формации, обладающего не только глубокими знаниями и умениями, но и жизненно-важными компетентностями и гуманистическими ценностями.

Литература:

1. Закон Кыргызской Республики "Об образовании". Сборник нормативно-правовых актов в области образования Кыргызской Республики. Выпуск 1. Бишкек, 2004. с. 13-56.
2. Постановление Правительства Кыргызской Республики № 403 от 21 июля 2014 года "Об утверждении Государственного образовательного стандарта общего среднего образования в Кыргызской Республике".
3. Кыргыз Республикасынын билим жана илим министрлигинин 2015 жылдын 8-октябрындагы № 1247/1 "Кыргыз Республикасынын жалпы билим берүү уюму үчүн Базистик окуу пландарынын долбоорлорун бекитүү жөнүндөгү" буйругу.
4. Кыргыз Республикасынын билим жана илим министрлигинин 2015 жылдын 8-октябрындагы № 1246/1 "Кыргыз Республикасынын жалпы билим берүү уюмдарынын 5-9 класстары үчүн "Математикалык", "Табигый-илимий", "Технологиялык", "Социалдык", "Ден соолук маданияты" жана "Искусство" билим берүү чөйрөлөрүнүн жаңы муундагы сабактарынын стандарттары жөнүндө" буйругу.
5. Кусаинов А. К. Качество образования в мире и в Казахстане. – Алматы, 2013, - 196 с.
6. Мамытов А. Состояние и перспективы развития содержания общего среднего образования в Кыргызстане. "Известия КАО", 2011, № 4. с. 6-13.

7. Программа подготовки детей к школе "Наристе" (480 часов). Бишкек: Изд. Аркус, 2015, -136 с.

8. Постановление Правительства Кыргызской Республики от 23 октября 2012 года № 742 "Об утверждении Государственного образовательного стандарта Кыргызской Республики "Дошкольное образование и уход за детьми".

9. Резолюция Генеральной ассамблеи ООН от 25 сентября 2015 года

"Преобразование нашего мира: повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года".

10. Субрегиональный тренинг "Устойчивое развитие начинается с учителей в Центральной Азии. 19-23 июнь, 2017 года. Алматы, Казахстан.

11. Программа Правительства Кыргызской Республики "Жаңы доорго 40 кадам" (2018/2023 - жылдар).

*Абакир Мамытов,
педагогика илимдеринин доктору, профессор,
Кыргыз билим берүү академиясынын
академик-президенти.*

**ТҮРК ЭЛДЕРИНИН САЛТТУУ ОЮНДАРЫ: ТЕОРИЯЛЫК КӨЙГӨЙЛӨРҮ
ЖАНА ӨНҮГҮҮ КЕЛЕЧЕГИ**

*Абакир Мамытов,
доктор педагогических наук, профессор,
академик-президент
Кыргызской академии образования*

**ТРАДИЦИОННЫЕ ИГРЫ ТЮРКСКИХ НАРОДОВ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ
ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ**

*Abakir Mamytov
Doctor of Pedagogical Sciences, professor
academic president Kyrgyz Academy of Education*

**THE TRADITIONAL GAMES OF THE TÜRKIC PEOPLES: THEORETICAL
PROBLEMS AND DEVELOPMENT PROSPECTS.**

Аннотация. Макалада түрк элдеринин салттуу оюндарынын көйгөйлөрүнө жана өнүгүү келечегине заманбап дене тарбия жана спорт теориясынын негизги жоболоруна таянып мүнөздөмө берилет. Салттуу оюндар түшүнүгүнө аныктама, өнүгүү багыттарына мүнөздөмө берилип, салттуу оюндардын социалдык, жалпы педагогикалык жана атайын педагогикалык функцияларын дыкат талдоо сунушталат. Салттуу оюндардын система катары калыптануу зарылдыгы белгиленип, түрк элдеринин салттуу оюндарынын философиялык, илимий-методикалык жана уюштуруучулук негиздерин иштеп чыгуу сунушталат. Салттуу оюндардын заманбап спорт теориясында аныкталган өнүгүү этаптарын (улуттук, регионалдык жана классикалык-дүйнөлүк спорт түрү катары) толук кандуу басып өтүү жана спортту коомдук жана педагогикалык көрүнүш катары мүнөздөгөн методикалык белгилерди сактоого умтулуу зарылдыгы

белгиленет. Аналитикалык баалоонун негизинде түрк элдеринин салттуу оюндарынын заманбап теориясын иштеп чыгуу тыянагы айтылат.

Аннотация: В статье с позиций современной теории физической культуры и спорта рассматриваются проблемы и вопросы развития традиционных игр тюркских народов. Дается авторское определение понятию "традиционные игры", выделяются тенденции их развития, обосновывается важность организации исследований социальных, общепедагогических и специально-педагогических функций, выполняемых традиционными играми тюркских народов. Отмечаются педагогические условия дальнейшего развития традиционных игр тюркских народов в формате педагогической системы путем обобщения философских, научно-методических и организационных основ их функционирования. Анализируется современное состояние традиционных игр через призму общепризнанных в теории

спорта этапов становления спорта (национальные, региональные и мировые-классические виды спорта) и методических признаков, характеризующих спорт как общественное и педагогическое явление. На основе аналитической оценки делается вывод о важности разработки теории современных традиционных игр тюркских народов.

Annotation: In the article, from the standpoint of the modern theory of physical culture and sports, problems and questions of the development of traditional games of the Turkic peoples are examined. The author's definition of the concept of "traditional games" identifies the trends in their development, justifies the importance of organizing research on social, general pedagogical and especially pedagogical functions performed by traditional games of the Turkic peoples. The pedagogical conditions for the further development of traditional games of the Turkic peoples in the format of the pedagogical system are marked by generalizing the philosophical, scientific, methodological and organizational foundations of their functioning. The modern state of traditional games is analyzed through the prism of the sports development stages universally recognized in sports theory (national, regional and world-class sports) and methodological features that characterize sport as a social and pedagogical phenomenon. Based on the analytical assessment, the conclusion is drawn on the importance of developing a theory of modern traditional games of the Turkic peoples.

Түйүндүү сөздөр: салттуу оюндар; салттуу оюндардын өнүгүү багыттары; салттуу оюндар аткарган социалдык, жалпы педагогикалык жана атайын педагогикалык функциялар; салттуу оюндардын өнүгүү этаптары; түрк элдеринин салттуу оюндарынын теориясы.

Ключевые слова: традиционные игры; направления развития традиционных игр, социальные, общепедагогические и специально-педагогические функции традиционных игр; этапы развития традиционных игр; теория традиционных игр тюркских народов.

Key words: traditional games, directions of development of traditional games, social,

general pedagogical and specially-pedagogical functions of traditional games, stages of development of traditional games, theory of traditional games of the Turks.

Теориялык көз караштан караганда салттуу оюндарды ар бир этностун жана адамзаттын тарыхы жана маданияты менен тыгыз байланышта болгон руханий баалуулуктардын түркүмү, көңүл ачуу ишмердүүлүгүнүн өзгөчө бир түрү жана мындай ишмердүүлүктүн жыйынтыгы катары кабыл алуу зарыл [1,2]. Салттуу оюндар, биринчи кезекте, жаш муунду жалпы адамзаттык, этникалык жана индивидуалдык өнүтө өнүктүрүү каражаты катары колдонуулары белгилүү [3]. Ошол эле учурда, салттуу оюндардын өнүгүү жана жайылтуу багыттарына мүнөздүү тенденцияларды ажыратып таануу, алардын өзгөчөлүктөрүн билүү зарылдыгы пайда болууда. Анткени, салттуу оюндардын бир тобу спорт багытында, экинчи тобу - эс алуу жана көңүл ачуу максатында улуттук майрамдардын, салтка айланган оюндардын жана фестивалдардын алкагында өнүгүп келе жатканы кадыресе көрүнүш. Тилекке каршы салттуу оюндардын толук кандуу тартипке келтирилген теориясы жок. Өзгөчө бул көйгөйлөр совет доорундагы өлкөлөрдө эгемендикке ээ болгон мезгилден башталган улуттук сезимдеринин жанданышы жана ар бир этностун өз тарыхына карата көз карашынын тереңдеши менен актуалдуулугу бир топ курчуду. Мына ошол себептен түрк элдеринин салттуу оюндарынын теориялык негиздерин иштеп чыгуу, мындай оюндарга мүнөздүү өнүгүү тенденцияларын эске алуу зарыл деп эсептейбиз. Анткени, спорт багытындагы салттуу оюндар спорттун коомдук-педагогикалык көрүнүш катары өнүгүү мыйзам ченемдүүлүктөрүнө, ал эми эс алуу жана көңүл ачуу багытындагы салттуу оюндар майрамдардын жана фестивалдардын жаратылышына дал келген мыйзам ченемдүүлүктөрдүн алкагында өнүгүшү шарт. Белгиленген шарттарды эске албоо, биздин оюбузча, салттуу оюндардын салмактуу теориясын иштеп чыгууда методологиялык жаңылуу дегенди билдирет. Жогоруда аталган тенденциялар жалгыз гана

түрк элдеринин салттуу оюндарына мүнөздүү эмес. Дүйнөдөгү башка этностордун жана алардын ири топторунун салттуу оюндары да биз жогоруда белгилеген өңүттө өнүгүүдө.

Биздин оюбузча спорт багытындагы өнүгүп жаткан түрк элдеринин салттуу оюндарынын социалдык, жалпы педагогикалык жана атайын педагогикалык функциялары терең изилденип, ар бир этностун маданиятына жана тарыхына жараша талданып чыгышы алгачкы милдеттердин бири болушу керек. Мындай өңүттө жүргүзүлгөн анализ салттуу оюндардын негиздүү тандалып алынышына, алардын ырааттуу өнүгүшүнө жана тийиштүү спорттук мелдештердин калыптанышына уюштуруучулук өңүттө олуттуу багыт берет. Анткени, мамлекеттик жана коомдук мааниге ээ болгон олуттуу социалдык көйгөйлөрдү чечүү, салттуу оюндар аркылуу машыгуучуларды Ата-Мекенди коргоого, талыкпай эмгектенүүгө даярдоого жана жарандардын маданий-көркөм эңсөөлөрүн канааттандырууга кошкон салымы ар тараптуу изилденет жана негиздүү мүнөздөмөгө ээ болот.

Улуу муундун тарбиялык өңүттө топтогон оң тажрыйбасын жаңы муунга татыктуу өткөрүп берүү жалпы педагогикалык функция катары таанылары белгилүү. Мына ушул жагдай эске алынып, түрк элдеринин салттуу оюндары камтыган тарбиялык тажрыйба терең изилдениши жана дыкат талданышы зарыл. Салттуу оюндардын акыл-эске, адепке, эстетикага жана эмгектин элементардык түрлөрүн өздөштүрүүгө кошкон потенциалы изилденип, ар бир этностун түрдүү жаш курактагы муундарга карата сунушталуучу салттуу оюндардын так тизмеги аныкталышы маанилүү педагогикалык маселени чечүү дегенди билдирет.

Ошону менен бирге салттуу оюндардын теориясын калыптандырууда дене тарбия кыймылына мүнөздүү атайын педагогикалык функциялар да көз жаздымда калбашы абзел. Сөз түрк элдеринин салттуу оюндары машыгуучулардын ден соолугун чыңдоого, дене маданиятына мүнөздүү атайын билимдерди өздөштүрүүгө,

машыгуучулардын дене даярдыгын жакшыртууга жана аларды спорттук ишмердикке даярдоого кошкон салымдарын изилдөө тууралуу жүрүп жатат. Тилекке каршы салттуу оюндарды мүнөздөө негизинен тарыхый өңүттө берилип, кайсы оюн качан пайда болгону жана кантип ойнолоору тууралуу маалымат менен чектелип келүүдө. Конкреттүү педагогикалык изилдөөлөрдүн уюштурулганы, ар бир оюндун, же болбосо ага чектеш оюн топторунун адам баласын ар тараптуу өнүгүүсүнө кошкон потенциалын ачыктаган эксперименталдык изилдөөлөр жокко эсе.

Түрк элдеринин салттуу оюндары атайын система катары калыптанышын абдан орчундуу маселе деп эсептейбиз. Бул багытта алгачкы кадамдардын багыты түрк элдеринин салттуу оюндарына мүнөздүү идеологияны аныктоо, аны тийиштүү деңгээлде чечмелөө абдан маанилүү. Биздин оюбузча түрк элдеринин салттуу оюндарынын философиясы, психологиясы жана педагогикасы келечектеги илимий изилдөөлөрдүн объектиси жана предмети болушу зарыл. Салттуу оюндарды илимий-методикалык өңүттөн коштоо, алардын уюштуруучулук негиздерин жана институттарын тактоо түрк элдеринин салттуу оюндарын система катары калыптандыруудагы бирден бир орчундуу маселе болушу зарыл.

Ал эми эс алуу жана көңүл ачуу багытындагы майрамдардын жана фестивалдардын алкагында өнүгүп жаткан түрк элдеринин салттуу оюндары аталган форматтагы иш-чаралардын мыйзам ченемдүүлүктөрү башкача өңүттө экендигин билдирүүбүздүн башында белгилеп кеттик эле. Мындай иш-чараларга мүнөздүү белги катары бекем тартипке жана эрежеге байланбаган, тандоо мелдештери расмий уюштурулуп мелдештердин кийинки этабына катышуу укугу лицензиялоо процедурасынан көз каранды болбогон жагдайлар мүнөздүү. Демейде, салттуу оюндар майрамдардын жана фестивалдар программаларына киргизилип, эреже катары бир-эки күндүн алкагында уюштурулуп, кандайдыр бир олуттуу мааракеге, же

болбосо айыл-чарба тармагында орун алуучу сезондук жумуштардын алдында, же болбосо аякташына карата уюштурулуп келээри белгилүү. Мисалы, Башкортостанда мындай оюндар жаздын келиши менен уюштурулса, Кыргызстанда жайлоого чыккан малчылар үчүн жайында, дыйкандар үчүн жыйын терин бүткөндө күз айларында өткөрүлүп келген [4].

Мындай форматта уюштурулган иш-чаралардын көздөгөн максаты спорт багытындагы классикалык иш-чаралардан айырмаланып тураары жалпыга маалым. Ошол эле учурда, эки багыттын кээ бир белгилерин бирге карманган, кандайдыр бир деңгээлде интеграцияланган регионалдык, эл аралык жана кээде дүйнөлүк аталыштагы ири этносторго мүнөздүү масштабдуу оюндарды уюштуруу да кийинки мезгилде салтка айланууда. Аларга мисал катары, Кыргызстанда эки жолу уюштурулган Көчмөндөрдүн дүйнөлүк оюндарын (2014, 2016-жылдары), Казакстанда өткөрүлгөн көкпар боюнча дүйнөнүн чемпионатын (2017-ж.) атаса болот. Классикалык спорттук мелдештерден айырмаланып, аталган оюндарга катышуу укугу лицензиялоо жолу менен ыйгарылбастан, түздөн-түз эле улуттук курама командалардын катышуусу аркылуу болгону белгилүү. Мындай жагдай көбүнчө фестиваль форматындагы иш-чараларга мүнөздүү экендигин белгилөө зарыл.

Адистик өңүттөн караганда түрк элдеринин салттуу оюндары өзүнүн өнүгүү жана дүйнө жүзүнө жайылуу процесстерин өтө ыкчамдык менен басып өтүүгө умтулуп жаткандай сезим калтырат. Анткени, заманбап спорт теориясынын жоболоруна ылайык ар бир спорттун түрү өзүнүн өнүгүү жолунда үч этапты басып өтөөрү белгилүү [3]. Биринчиси, спорт түрүнүн пайда болуу жана жаралуу этабында конкреттүү бир этностун тарыхы, анын дене тарбия максатында топтогон тажрыйбасы жана маданиятына негизделип, спорттун улуттук түрү катары белгилүү болот. Экинчи этапта, спорттун улуттук түрү башка элдерге, өлкөлөргө жана кээде кайсы бир континенте жайылат жана спорттун регионалдык түрүнө айланат. Ал эми үчүнчү этапта, спорттун

регионалдык түрү дүйнө элдерине, өлкөлөрүнө жана континенттерине кеңири жайылып спорттун классикалык түрү катары түптөлөт. Мына ушундай логикага таянган жана анын алкагында калыптанган спорттун түрлөрү спортту педагогикалык жана коомдук ири көрүнүш катары мүнөздөйт, жалпы адамзаттык руханий баалуулук, тийиштүү ишмердиктин жыйынтыгы катары таанылат. Анткени, классикалык спорттун түрлөрүнө негизделген Олимпия оюндары, дүйнө чемпионаттары жана биринчиликтери тийиштүү кызыгуулар, колдоолор жана жеңишке жеткен учурда улуттук сыймыктануулар менен коштолуп, эң бийик саясий мааниге ээ болот. Ал эми салттуу оюндарга негизделген ири спорттук мелдештер "дүйнөлүк" деп аталганына карабастан түпкүлүгү регионалдык алкактан чыга албай келе жатат. Башкача сөз менен айтканда салттуу оюндар өзүнүн өнүгүү жолундагы бардык этапты толук кандуу басып өтө электигин танууга болбойт.

Жыйынтыктоо иретинде, түрк элдерине мүнөздүү салттуу оюндарды жайылтуу, алардын педагогикалык өнүктө баалууларын спорттун регионалдык жана классикалык түрлөрүнө айлантууга умтулуу учурдун бирден бир келечектүү маселеси деп белгилесе болот. Бул максатта салттуу оюндардын уюштуруучулук маселелери менен эле чектелип калбастан, түрк элдеринин салттуу оюндарынын философиялык, педагогикалык жана психологиялык маселелерин изилдөө борборун түзүү, анын заманбап теориясын жана машыгуу методикасын калыптандыруу учурдун эң бир актуалдуу көйгөгү деп эсептейм. Биз жогоруда белгилеп кеткендей түрк элдеринин салттуу оюндарынын теориясы толук кандуу калыптана элек. Классикалык илимий булактарда "оюн ойноо теориясы" (теория игр) тийиштүү ишмердүүлүктөгү оптималдуу стратегияны аныктоочу прикладдык математиканын бөлүмү, атайын адистештирилген ыкма, бизнес жүргүзүү жаатында ыңгайлуу кызматташуу мүмкүнчүлүгү катары мүнөздөлүп келээрин [5], ал эми спорттук ишмердүүлүккө карата өз ордун таба электигин танууга болбойт. Мына ушул

жагдайлар менен байланышкан проблемаларды изилдөөлөрдү колго алуу учурдун актуалдуу проблемасы деп эсептейм.

Колдонулган адабияттар

1. Мамытов А., Джанузак К.Ч. Дене маданияты теориясы. Жалпы негиздери: Окуу куралы. -Бишкек, 2011. -184 б.
2. Мамытов А. Спорт теориясы: Окуу колдонмо. -Бишкек, 2016. 3-бас. 136 б
3. Черная А. Психологические основы традиционных игр. Развитие личности, № 4, 1999. -с. 86-98.
4. Национальные виды спорта. <http://vanilla.su/nacionalnye-vidy-sporta.shtml>.
5. Авдеев М. Сибирский центр конфликтологии. Корпоративные стратегии. № 48. 2008.

*Калдыбаев Салидин Кадыркулович,
проректор по науке
Международного университета "Ала-Тоо",
д.п.н., профессор*

*Ахсупова Асият Абуталиповна,
аспирант КГУ им. И.Арабаева*

ТРЕБОВАНИЯ К ПРОВЕДЕНИЮ ЗАНЯТИЙ ПО ИНФОРМАТИКЕ В УСЛОВИЯХ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА

*Калдыбаев Салидин Кадыркулович,
Эл аралык "Ала-Тоо" университетинин
илимий иштер боюнча проректору,
п.и.д., профессор*

*Ахсупова Асият Абуталиповна,
И.Арабаев атындагы КМУнун аспиранты*

КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮК МАМИЛЕНИН ШАРТЫНДА ИНФОРМАТИКА САБАГЫН УЮШТУРУУНУН ТАЛАПТАРЫ

*Kaldybaev Salidin Kadyrkulovich,
Vice-Rector for Science of the "Ala-Too" International University,
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor*

*Akhutova Asiyat Abutalipovna,
post-graduate student of KSU named after I.Arabaev*

REQUIREMENTS FOR CONDUCTING CLASSES IN COMPUTER SCIENCE IN THE CONTEXT OF A COMPETENCE APPROACH

Аннотация. Компетентностного подход направлен на обеспечение качества высшего образования. Поэтому организация учебных занятий в вузах должна быть регламентирована соответствующими правилами. В статье рассмотрены вопросы предъявления требований к организации занятий по информатике в условиях реализации компетентностного подхода.

Аннотация. Компетенттүүлүк мамиле жогорку билим берүүнүн сапатын арттырууга багытталган. Ошол себептен жогорку окуу жайларында окуу сабактарынын уюштуруу тиешелүү эрежелер менен регламенттелиши керек.

Макалада компетенттүүлүк мамиленин шартында жогорку окуу жайларында информатика сабагын уюштурууга карата коюлуучу талаптар тууралуу маселелер каралган.

Annotation. Competent approach is aimed at ensuring the quality of higher education. Therefore, the organization of training sessions in universities should be regulated by the relevant rules. The article deals with the presentation of requirements for the organization of classes in informatics in the context of the implementation of the competence approach.

Ключевые слова: парадигма, компетентность, компетентностный подход, государственный образовательный стандарт, требования к занятиям, мыслительные операции.

Түйүндүү сөздөр: парадигма, компетенттүүлүк, мамиле, мамлекеттик билим берүү стандарты, сабакка талаптар, ой жүгүртүү операциялары

Key words: paradigm, competence, competence approach, state educational standard, requirements for studies, thought operations.

В системе образования постсоветских странах наблюдается переход от знаниевой парадигмы к компетентностной, от централизованной тенденции построения обучения к вариативной. Динамический характер изменений как в содержании, так и в форме и методов обучения обуславливается переходом от плановой экономики к рыночной, с новыми требованиями работодателей к способности выпускников.

Реформы в образовании предполагают изменения образовательной системы, в частности цели и содержания обучения. В последние годы в системе образования Кыргызстана наметился сдвиг целевого акцента от знаниевой парадигмы к компетентностной. В связи с ориентацией образовательного процесса на личностно-ориентированное обучение появились новые возможности обучения студентов. В связи с принятием в Кыргызстане стратегии и концепции развития образования, новых положений об организации образовательного процесса, появляется необходимость в поиске новых подходов в подготовке квалифицированных кадров.

В связи переходом системы высшего образования на двух уровневое обучение более отчетливо проявляется проблема ориентированности процесса обучения на конечный результат обучения. В системе высшего образования внедряются новые механизмы обеспечения качества образования. Одним из таких механизмов

обеспечения качества является компетентностный подход к обучению.

Основные идеи компетентностного подхода появились в результате изучения состояния рыночной экономики, анализа требования к выпускникам высших учебных заведений.

По мнению исследователей, компетентностный подход – это подход, акцентирующий внимание на результате образования, причем в качестве результата рассматривается не сумма усвоенной информации, а способность человека действовать в различных проблемных ситуациях [1, с. 13]. Компетентностный подход основывается на совокупности принципов. В образовательном процессе эти принципы регламентируют определения цели обучения, отбора содержания, организации образовательного процесса и оценки образовательных результатов.

Основными целями образования в условиях компетентностного подхода могут быть следующие:

- формирование ключевых компетенций, позволяющих гибко ориентироваться в различных условиях жизни общества;
- формирование способностей человека применять полученные знания и накопленного опыта в различных жизненных ситуациях.

Как отмечал О.Е.Лебедев, с позиции компетентностного подхода уровень образованности определяется не суммой знаний, умений и навыков, а умением решать проблемы различной сложности на основе имеющихся знаний [2]. Поэтому, по нашему мнению, задачей высшего образования является развитие способности студентов самостоятельно решать задачи, возникшие в их жизни и деятельности. При этом образовательный процесс должна строиться путем урегулирования опыта по самостоятельному решению различных познавательных, коммуникативных, организационных и воспитательных задач.

В условиях реализации компетентностного подхода цели должны быть сформулированы с учетом выполняемых действий студента.

Следовательно, цель должна предшествовать отбору его содержания. Сначала следует выяснить, какой учебный предмет следует выбрать для формирования тех или иных компетенций, а затем необходимо отбирать содержание, освоение которого позволит получить желаемые результаты. «При этом необходимо учитывать, – отмечает А.А.Петрусевич, – что какие-то результаты могут быть получены лишь при взаимодействии учебного предмета с другими составляющими образовательного процесса, а каких-то результатов можно достичь только в рамках предмета и их невозможно (или трудно) получить за счёт изучения других предметов» [3, с. 85].

Переход на двухуровневую подготовку предусматривает всестороннюю реформу в системе высшего образования. Профессиональная квалификация бакалавра должна давать выпускникам возможность непосредственно после окончания приступить к профессиональной деятельности, т.е. они должны быть подготовлены как по фундаментальным наукам, так и обладать ключевыми компетенциями.

В Кыргызстане в 2013 году был принят и утвержден государственный стандарт высшего профессионального образования по соответствующим направлениям, в частности, по направлению «педагогическое образование (бакалавр)» [4]. В стандарте сформулированы компетенции, которыми должны обладать выпускники педагогического образования, в нем определены предлагаемые предметы, которые должны сформировать соответствующие компетенции. Например, в стандарте по направлению физико-математическое образование отмечено, что выпускник должен обладать универсальными (общенаучными, инструментальными, социально-личностными) и профессиональными компетенциями. Приведем для примера некоторые компетенции из стандарта [4, с. 28-29]:

инструментальные (ИК):

- умеет выразить в устной и письменной форме мысли на темы,

связанные с решением проблем, выстраивает конструктивное общение с коллегами и другими заинтересованными сторонами на государственном и официальном языках (ИК-2);

- оценивает новую ситуацию и ее последствия, адаптируется к ней (ИК-3);

профессиональные (ПК)

- понимает психолого-педагогические закономерности, принципы, цели и владеет базой знаний о стандартизации в образовании (ПК-1);

- готов использовать психолого-педагогические знания для решения профессиональных задач (ПК-2) и т.д.

Естественно, что необходимым условием компетентного подхода становится разработка нового поколения образовательных программ и учебных планов. Создание этих условий потребует множества усилий, но, не используя компетентный подход, невозможно достигнуть нового качества образования.

Образовательная программа должна содержать результаты обучения, которые должны быть достигнуты студентами по итогам изучения курса. Компетенции основываются на требованиях дисциплины и общества для того, чтобы студенты могли быть востребованы на рынке труда. В данном случае результаты обучения – это те знания и навыки, способности, сформулированные в учебной программе, входящие в состав компетенции [5]. Поэтому цели и задачи изучения предметов должны быть составлены с точки зрения деятельности студентов, чтобы на стадии оценивания студент мог продемонстрировать свои достижения.

Государственный образовательный стандарт, основанный на компетентном подходе предполагает внедрения новых форм, методов и средств обучения и оценивания. В первую очередь потребуются изменения в требования к проведению лекционных, семинарских и лабораторных занятий. Например, в учебном курсе Информатика сформулированы следующие требования к освоению образовательной программы:

Студенты должны обладать следующими профессиональными компетенциями:

- методами и средствами поиска, извлечения, обработки информации, навыками пользования компьютерными сетями, программно-информационными системами;
- способностью понимать роли информации в современном мире;
- методами соблюдения основных требований информационной безопасности;
- навыками применения информационных моделей для решения профессиональных задач, оценивания их соответствия поставленной цели;
- умениями демонстрировать выполненные работы с использованием средств компьютерных технологий и др.

В связи с внедрением компетентностного подхода в вузах, предъявляются важные требования к проведению занятий по информатике. Прежде всего следует реорганизовать структуру занятия:

А) Предварительный контроль знаний, умений и навыков студентов с целью выявления у них опорных знаний для усвоения учебного материала. Проведение такого вида работ позволяет вести индивидуальную работу со студентами в соответствии с их индивидуальной образовательной траекторией.

Б) Формулировку общей проблемы по теме занятий и ее обсуждение с участием студентов. На занятиях необходимо привлечь внимание студентов на поиск ответов на поставленные проблемы. На данном этапе преподаватели должны формировать положительный мотив у студентов.

В) Организация групповых, парных работ студентов с использованием компьютерной технологии для решения проблемы. Студенты активно работают над решением поставленной проблемы и коллективно обсуждают для выработки единого решения. Для демонстрации готовят слайды.

Г) Выступление групп по результатам решения проблемы, демонстрация презентаций.

Д) Оценка результатов выполненных работ с точки зрения проверки достижений поставленных планируемых результатов обучения.

В процессе проведения занятий по информатике преподаватели должны использовать различные интерактивные методы обучения. Поскольку главная задача этого вида учебной работы – формирование навыков и умений, основными должны быть разнообразные упражнения (тренировочные, творческие, практические, графические, устные, письменные и др.).

Занятия по информатике должны отвечать следующим требованиям:

- понимания со стороны студентов необходимости владеть базовыми теоретическими знаниями;
- осознание необходимости выработки навыков и умений, имеющих профессиональную направленность;
- обеспечение оптимальных условий для формирования навыков и умений (санитарно-гигиенических, дидактических, воспитательных)
- обучение студентов рациональных методов овладения навыками и умениями;
- обеспечение самостоятельной деятельности каждого студента;
- соблюдение систематичности и логической последовательности в формировании навыков и умений студентов;
- разработка задач для практических занятий с четкой профессиональной направленностью;
- широкое включение в систему практических занятий творческих задач;
- систематический контроль за выполнением практических задач;
- постоянное поощрение практической учебной деятельности студентов.

Занятия в условиях компетентностного подхода должны обладать особенностью новизны в плане использования полученных знаний на практике, выработки практических навыков.

Здесь необходимо добиваться тому, чтобы студенты приняли активное участие в проникновении в сущности поставленных проблем, в анализе вынесенных на рассмотрение вопросов. На занятиях студентам должны быть предоставлены возможности использовать доступные информационные ресурсы: компьютеры, интернет ресурсы, электронные библиотеки, учебники, словари и справочники, и др. Студентам также должны быть предоставлена возможность свободно излагать свои мысли при обсуждении проблемных вопросов.

Предъявление таких требований к организации занятий по информатике обусловлено поддержкой студентам оперативно искать информацию в любой доступной информационной среде. Студенты должны владеть навыками поиска информации, как в Интернет-ресурсах, так и в традиционных учебных ресурсах. Если студенты такими навыками не владеют, на занятиях преобладают репродуктивные методы, предлагающие студентам знания в «готовом» виде и не позволяющие в достаточной степени развивать у студентов гибкость мышления, креативность, навыки поисковой деятельности. На таком занятии главное – уяснить связь решаемых задач с теоретическими положениями. При решении предложенной задачи нужно стремиться не только получить правильный ответ, усвоить общий метод решения подобных задач, но и рассмотреть разные способы и пути, которые позволяют выполнить задачу, выбрать рациональный способ и принять решение. Например, при изучении теоретического материала по проектированию и созданию базы данных, важно продемонстрировать основные понятия реляционной базы данных на примере СУБД MsAccess, отработать алгоритм создания таблицы в режиме конструктора, уяснить, где применяются знания о типах полей таблицы, и как это отражается при заполнении таблицы, необходимо при этом рассмотреть все способы их создания и заполнения.

Кроме этого, в организации занятий должно быть уделено внимание на

формирование мыслительной операций у студентов [6, с. 19-20]:

1) Сравнение, с помощью которой проводится процесс установления сходства и различия знаний, объектов и предметов по определенным признакам.

2) Анализ и синтез. При анализе проблем изучаемый объект мысленно делится на части. Студент самостоятельно разбирает изучаемый материал на составные части, свойства, элементы и компоненты, устанавливает связи между ними. Синтез – мысленное соединение в единое целое частей или свойств изучаемого объекта.

3) Абстрагирование и конкретизация. В процессе абстрагирования студент мысленно отходит от конкретных объектов посредством вычленения отдельных их признаков. Это может быть создание модели, схемы, чертежа и т.д. Посредством конкретизации обеспечивается целостность и единство изучаемого объекта с ясной характеристикой ее связей и отношений.

4) Систематизация и обобщение. При систематизации студент упорядочивает изучаемый объект как единое целое. Примерами систематизации могут быть: действие студента по группировке понятий по определенным свойствам, разделение учебного материала на составные части по различным основаниям и т.д. С помощью обобщения происходит выявление общих признаков и объединение изучаемого объекта по этим признакам. В процессе обобщения студенты выделяют общие и существенные признаки и указывают на их отличие от несущественных признаков.

5) Оперирование понятиями и суждениями, умозаключениями. Формирование понятий предполагает проведение множества мыслительных операций. Проникновение в сущность понятий обуславливает оперирование понятиями, суждениями, формулировкой умозаключений, которые в совокупности составляют компоненты более высокого уровня интеллектуальных умений. Умозаключение предполагает формулировки выводов на основе суждения, доказательства истинности суждений.

Естественно, что организация занятий, основанных на компетентностном подходе предполагает использования современных методов и форм оценивания [7]. Для проверки сформированности учебных достижений студентов в обучении информатике преимущественно используются технология портфолио, кейс-технология, практические и творческие задания.

Список литературы

1. Иванов Д.А., Митрофанов К.Г., Соколова О.В. Компетентностный подход в образовании. Проблемы, понятия, инструментарий. Учебно-методическое пособие. – М.: АПК и ПРО, 2003. – 101с.
2. Лебедев О.Е. Компетентностный подход в образовании [Электронный ресурс] / О.Е. Лебедев // Школьные технологии. – 2004. – №5. – С.3-12.
3. Петрусевич А.А., Лоренц В.В. Практика современного образования: учеб. пособие для студентов педагогических учебных заведений / А. А. Петрусевич, В.В. Лоренц, – Омск: Изд-во ОмГПУ, 2012. – 300 с.
4. Государственный образовательный стандарт высшего

профессионального образования по направлению Педагогическое образование (бакалавр) [Текст]. – Бишкек, 2013. – 176 с.

5. Калдыбаев С.К. О сущности и роли результата обучения на современном этапе развития высшего образования // Современная высшая школа: инновационный аспект. – Челябинск (Россия). -№1, 2014. – С. 61-67.

6. Калдыбаев С.К. О содержании понятия «Результат обучения». В книге: Современная система образования: теория и практика: монография. / под ред. И. В. Ткаченко. – Ставрополь: Логос, 2015. – С. 7-32.

7. Калдыбаев С.К. Мамытов А.М., Иптаров С.И. Основы педагогического оценивания: Учебное пособие по подготовке бакалавров (направление “педагогическое образование”). – Бишкек, 2014. – 180 с.

*Рецензент: д.п.н., профессор
Мааткеримов Н.О.*

*Кыштообаева Ч.А.
ага окутуучу, ТалМУ*

**МАТЕМАТИКАЛЫК ТҮШҮНҮКТӨРДҮ ИЧКИ ЛОГИКАЛЫК
БАЙЛАНЫШТАРДЫН НЕГИЗИНДЕ АНЫКТОО**

*Кыштообаева Ч.А.
старший преп., ТалГУ*

**ОПРЕДЕЛЕНИЕ МАТЕМАТИЧЕСКИХ ПОНЯТИЙ НА
ОСНОВЕ ВНУТРИЛОГИЧЕСКИХ СВЯЗЕЙ**

*Ch.A. Kyshtoobaeva
senior lecturer of TalSU*

**DETERMINE THE MATHEMATICAL CONCEPTS BASED ON
INTERNAL MATHEMATICS**

Аннотация: Илимий макалада математиканын ички байланыштарынын логикалык эки түрү каралды. Биринчи түрү математикалык түшүнүктөрдү жалпы логиканын негизинде аныктоо. Экинчи түрү бир түшүнүк менен башка түшүнүктүн окшоштугу боюнча, башка түшүнүктү түзүү. Бул, студенттердин логикалык ой-жүгүртүүсүн өнүктүрүүгө, таанып билүү аркылуу билимдердин системасын түзүүгө жана окуу убактыларын үнөмдөөгө жардам берет.

Аннотация: В научной статье рассматривается два вида соединений логики во внутрипредметных связях математики. Первым видом является определения на основе логики математических понятий. Второй вид сходства понятий с другим понятием и с помощью этого составление другого понятия. Все это развивает у студентов логическое мышления и поможет вам сэкономить время, создавая систему знаний и обучения.

Annotation: The article considered two types of connections in the logic intrasubject links of mathematics. The first type is a definition based on the logic of mathematical concepts. The second type of similarity of concepts to another concept, and this compilation of other concepts. All this develops

students' logical thinking and helps you to save time by creating a system of knowledge and learning.

Түйүндүү сөздөр: математиканын ички байланыштары, түшүнүк, логикалык байланыш, окшоштук, структура.

Ключевые слова: внутриспредметные связи математики, понятие, логическая связь, соответствие, структура.

Keywords: intrasubject connections of mathematics, concept, logical connection, correspondence, structure.

Жогорку окуу жайларынын окутуу процессинде математиканын ички байланыштарын колдонуу түшүнүктөрдүн ортосундагы логикалык байланыштарды түзүүгө көмөк көрсөтөт.

Математиканын ички байланыштарынын логикалык эки түрү бар:

- математикалык түшүнүктөрдү жалпы логиканын негизинде аныктоо; - математикалык түшүнүктөрдүн окшоштугу боюнча, башка башка түшүнүктү түзүү.

“Мында ырастоонун чын же жалган экендигин ар дайым табууга болот. Ошондой эле математикалык субъектердин ортосундагы ички предметтик байланыштарынын эки түрүн аналитикалык

жана логикалык түрлөрүн аныктоого болот”[1, 37-б].

Математиканын ички байланыштардын логикалык типтеги биринчи түрү маселенин логикалык структурасы деп аталат. "Маселенин логикалык структурасы" деген термин методикалык адабияттарда көп кездешет [3,43-б; 5, 121-б.]. Маселенин логикалык структурасы деп элементардык предикаттардын логикалык байламталары болгон конъюнкция жана дизъюнкция катары каралат. Бул учурда предикаттар - ар бир тапшырмада айырмалоого мүмкүн болгон өзүнчө теңдеме же барабарсыздык болуп саналат. В.И. Крупич өзүнүн изилдөөлөрүндө маселелерди чыгаруунун логикалык структурасын колдонот [4, 48-б.]. Энциклопедиялык сөздүктө структура термини (латын сөзүнүн structura - түзүлүшү, орду, тартиби) "ар кандай объект боюнча негизги касиеттерин сактоо, башкача айтканда, анын бүтүндүгүн жана аныктыгын камсыз кылуу, объектинин тышкы жана ички өзгөрүүлөргө туруктуу касиеттеринин жыйындысы катары аныкталат.

Маселелердин логикалык түзүмү психологиялык өз ара байланыштарын билдирет, өз ара байланыштардын биримдиктеринин пайда болушунан психологиялык жана логикалык процесстердин чечимдери дал келет [3,47-б.]. Демек, математикалык субъектерди жалпы ички байланыштардын логикасынын негизинде аныктоо, маселенин логикалык структурасын так аныктоого мүмкүндүк берет.

Маселелердин компоненттеринин касиеттеринин жыйындысы жана тигил же бул маселенин чыгаруунун идеяларын чечүү болуп саналат. Ар кандай компоненттердин касиеттери маселени чыгарууну ишке ашырууга бир нече идеяларды чечүүнү талап кылат, ошондой эле айрым маселелердин бир нече локалдуу логикалык түзүмдөрү болушу мүмкүн, бирок ар бири аларга тиешелүү идеясын аныктайт. Мисалы, $x^3 + x - 2 = 0$ теңдемеси бир нече локалдуу логикалык түзүлүшкө ээ. Теңдеменин сол тарабында - өсүүчү функция турат, тандоо жолу менен тамырын табууга

болот. Эгерде теңдемени $x^3 + x - 2 = x^3 - 1 + x - 1$, түрүндө жазсак, анда бул теңдемени көбөйтүүчүлөргө ажыратуу менен чыгарууга болот. Ошондой эле тамырын тандоо жолу менен жана Горнердин схемасы же $x^3 + x - 2$ көп мүчөсүн $x - 1$ эки мүчөсүнө "бурч" менен бөлүп табууга болот. Дагы Карданонун формуласы аркылуу (теңдеменин даражасы - бул анын компоненттеринин касиеттери) чыныгы сандардын көптүгүндө табууга болот. Тескерисинче, $\cos x = x^2 + 1$ теңдемеси аналитикалык чыгарылыштардын бир гана идеясын канаатандырса - теңдеменин сол жана оң тарабын баа берүү менен, бул теңдеме трансценденттик жана алгебралык теңдештиктерден тургандыктан, теңдемени чыгаруунун формулалары жашабайт, ошондуктан ал бир гана локалдуу логикалык түзүлүшкө ээ болот.

Маселе - өзүнчө математикалык маселе болуп эсептелет жана алардын ар бири n жардамчы маселелердин удаалаштыгы катары каралышы мүмкүн. Албетте, алардын ар биринин өз алдынча логикалык структурасы жашайт (балким, мындай структуралар бир нече), ошондуктан маселени чыгаруунун реалдуу процесси – биринчи локалдуу логикалык структурасынан кийинкилерине өтүү болуп саналат. Албетте, маселени чыгаруунун аналогия жолу боюнча глобалдуу идеянын негизинде логикалык маселелерди чыгаруунун глобалдуу структурасын аныктоого болот.

Маселенин глобалдык логикалык түзүлүшү деп локалдуу логикалык түзүмдөрдүн жардамчы маселелердин удаалаштыгынын маселелерди чыгаруу процессинде баштапкы маселеге бөлүнүшүн айтабыз. Албетте, ар бир маселе бир нече локалдуу логикалык түзүлүшкө ээ болушу мүмкүн, анткени жардамчы маселери дагы бир нече локалдуу логикалык түзүлүшкө ээ болушу мүмкүн.

Өзгөчө мааниге бир гана биринчи локалдуу логикалык түзүлүшүндөгү маселелерге ээ, ошондой эле типтүү маселелер, б.а маалыматтык түзүлүшкө жана ACRB жана ACRX түрүнө ээ, мында A - маселенин шарттары, C - теориялык

жана (же) практикалык маселелерди чыгаруунун базиси, R – белгисизди табуу үчүн маселенин шарттарын өзгөртүүнүн жолу (маселени чыгаруунун өздүк процесси), B – маселедеги белгисиз (талап же максат), X – B маселеде жобого ээ эмес дегенди билдирет [5,51- б.].

Алгоритмдик чечилиши бар типтүү маселелерге токтолсок, алардын алгоритми алдын ала белгилүү, ошондуктан идеясы, ыкмасы жана чыгаруу ыкмасы менен гана бири-биринен айырмаланат. Мисалы, сызыктуу жана квадраттык теңдемелерди чыгаруу, эки белгилүү катетти боюнча гипотенузаны табуу сыяктуу маселелер ж.б. Мисалы. $\sin^4 x + \cos^4 x = 0,625$ теңдемесин чыгаргыла.

Чыгаруунун биринчи варианты. Бул учурда, теңдеменин сол жагындагы өзгөрмөлөрдүн даражасын төмөндөтүү мүмкүн (биринчи локалдуу логикалык түзүлүш):

$(0,5(1 - \cos 2x))^2 + (0,5(1 + \cos 2x))^2 = 0,625$. Теңдеме төмөнкү түргө келет $f(\cos 2x) = 0,625$ мындан кийин кашааларды ачабыз жана теңдеш өзгөртөбүз: $0,25(1 - 2 \cos 2x + \cos^2 2x) + 0,25(1 + 2 \cos 2x + \cos^2 2x) = 0,625$, $0,25(2 + 2 \cos^2 2x) = 0,625$, $4 + 4 \cos^2 2x = 5$, $4 \cos^2 2x = 1$, $\cos^2 2x = 0,25$.

Бул экинчи локалдуу логикалык түзүлүш. Акыркы теңдеме алгоритмалык чыгарылышка ээ, башкача айтканда анын логикалык түзүлүшү – белгилүү алгоритмдик чыгарылыш. Мындан: $\cos 2x = 0,5$ же $\cos 2x = -0,5$

Анда $x = \pm \frac{\pi}{6} + \pi n$ же $x = \pm \frac{\pi}{3} + \pi t$, мында $n, t \in \mathbb{Z}$.

Чыгаруунун экинчи варианты. Эске алсак, анда $\sin^4 x + \cos^4 x = (\sin^2 x + \cos^2 x)^2 - 2 \sin^2 x \cos^2 x$. Негизги тригонометриялык теңдештикти эске алуу менен төмөнкү барбардыкка ээ болобуз: $\sin^4 x + \cos^4 x = 1 - 2 \sin^2 x \cos^2 x$ (биринчи локалдуу логикалык түзүлүш).

Теңдеме төмөнкүдөй түргө ээ болот: $1 - 2 \sin^2 x \cos^2 x = 0,625$ Алынган теңдемеде бирдей аргументтүү синус жана косинустун көбөйтүндүсү каралгандыктан, мында эки

эселенген бурчтун косинусунун формуласын колдонууга болот: $2 - 4 \sin^2 x \cos^2 x = 1,25$, $2 - (2 \sin x \cos x)^2 = 1,25$, $2 - 2 \sin^2 2x = 0,25$, $\sin^2 2x = 0,75$. Акыркы теңдеме дагы алгоритмдик чыгарылышка ээ.

Мындан: $\sin 2x = \frac{\sqrt{3}}{2}$ же $\sin 2x = -\frac{\sqrt{3}}{2}$. Көрүнүп тургандай, теңдемени чыгарууда бирдей тамырларга ээ болобуз.

Математиканын ички байланышынын логикалык түрү, маселелерди чыгарууда окшоштук жана салыштырууну колдонууну талап кылат. Мында,

бир практикалык субъекттин окшоштук (аналогия) боюнча чындыкты (же калп) экендигин аныктоого мүмкүндүк берет. Эгерде биринчи түрдөгү ички предметтик байланыштар үчүн субъекттерди аныктоодо жалпы логикалык мыйзамдар болушу керек болсо (мындан кээ бир мисалды кандайдыр бир аналогиянын негизинде алардын чындыгын же калп экендигин аныктоо), анда сырткары аныктоо жалпы логиканын экинчи түрү талабы үчүн гана маселелерди чыгарууда салыштыруу сакталат.

Демек, билимди ийгиликтүү өздөштүрүүгө логикалык ой жүгүртүү ыкмаларын түзүү зарыл, анын негизги функциялары болуп төмөнкүлөр саналат.

1. Философиялык (дүйнөлүк көз караш) функциясы. Математиканы окутуунун негизги максаттарынын бири студенттердин дүйнө жана илимий көз караштарын туура калыптандыруу болуп саналат. Математиканын ички байланышынын логикалык структурасын түзүү, студенттер менен бирдикте билимдин структурасынын ырааттуу базасын түзүү, бизди курчап турган дүйнө жөнүндө билим системасын түзүү үчүн негиз болуп калат.

Предметтик ички байланыштын философиялык функциясы негизги философиялык категорияларды бөлүк жана бүтүн, себеп жана натыйжа, маңыз жана кубулуш, элемент жана структура ж.б. чагылдырат. Мисалы, студенттердин билиминин жалпы структурасындагы билим элементтеринин катышынын жөнөкөй системасы предметтик ички байланыш болуп саналат. Мисалы, "себеп жана натыйжа" жубу "теңде өзгөртүү жана жооп" катары

математикалык системада көрүнүшү мүмкүн.

2. Өнүктүрүү функциясы, философиялык функциянын уландысы катары логикалык ой - жүгүртүүнү өнүктүрүү үчүн натыйжалуу инструменттеринин бири болуп саналат. Себеп-натыйжалык байланыштар, бир жагынан, логикалык жыйынтыктардын негизи болуп саналат, башка жагынан, "себеп жана натыйжа" жубунун категориясы математиканы окутууда предметтик ички байланыштын негизи катары кызмат кылат. Математикалык маселелердин шарттарын жана себеп-натыйжа байланышы боюнча чыгаруунун синтезделишин талдоодо, ой-жүгүртүүнүн негизги этаптарына таянып, студенттер ички предметтик байланыштарга кайрылышат. Жыйынтыктарды чыгаруу, предметтик ички байланыш системасын жакшыртуу үчүн жаңы мүмкүнчүлүктөрдү аныктоо болуп саналат.

3. Тил функциясы, сандык методдорду окутуудагы математиканын ички байланышынын эки багытын аныктайт. Биринчи кезекте, байланыш илиминин жалпы тилин көрсөтөт жана илимдин алкагында ар кандай кубулуштарды сүрөттөө мүмкүнчүлүгү бар.

Мисал катары, итерация методун алып кароого болот, анын касиеттери өз ара көп байланышта жана сүрөттөмөсү предметтик ички байланыш системасын байытууга алып келет.

Студенттер маселени чыгаруунун жүрүшүндө жана анын жыйынтыктарын чыгарууда, жазуу жүзүндө тилди өнүктүрүүчү формула жана түшүндүрмөлөр түрүндө ой тизмегин көрсөтүү байланыштарын колдонушат.

4. Билимдин жоготуу абалын азайтуу функциясы, убакыттын өтүшү менен айрым колдонулбаган элементтердин унутулуп бара жаткандыгында болуп саналат. Өздөштүрүлгөн билимдерди эстөө жана кайра чыгаруу, пайдалануу аркылуу ички предметтик байланыш системасына кайрылуу, активдүү абалда билимди сактайт, ишке ашыруулучу системалар канчалык кенен болсо, анда билимдин көлөмүн жоготуудан сактап калууга болот.

5. Формалдуулукту жоюу функциясы. Билимдердин ортосундагы туруктуу ички предметтик байланышты ишке ашыруу, жасалмалуулукту б.а. формалдуулукту жоюп, ой-жүгүртүүнүн жалпы системасына билимдерди камтыйт.

6. Ички предметтик байланыштардын пропедевтикалык функциясы байланыштарды ишке ашыруу менен кийинки өтүлүүчү материалды өздөштүрүүгө даярдык көрүү болуп саналат. Математиканы окутууда пропедевтикага басымды так жасоо зарыл, анткени материалдын көбүрөөк көлөмү мурда үйрөнгөн материалга кайрылууну талап кылат. Сунушталган материалды үйрөнүү жөнөкөйлөтүлгөн чагылдыруу менен өткөн материалдын контекстинде каралышы керек. Калыптанган ар бир математикалык түшүнүктү, ар бир методду байланыш системасы менен байытуу, жаңы касиеттерин жана мамилелерин көбөйтүү болуп эсептелет.

7. Интенсификацияланган функциясы. Студенттер ички предметтик байланыштар системасына таянуу менен кошумча убакытты коротпостон, актуалдаштыруу аркылуу окутуу процессин тездетүүгө, илим жана билим берүү материалдарын тыгыздалышына алып келүүгө мүмкүндүк берет. Бул белгилүү ыкмалардын, методдордун, аналитикалык жолдорунун, убакыттын өтүшү менен автоматташтыруунун, өз кезегинде предметтик ички байланышты ишке ашыруу системасынын активдүү абалын сактоонун жана билимди "жоготуу" абалына карама - каршы ишмердүүлүктүн негизинде ишке ашат.

Ички предметтик байланыштар жаңы материалды үйрөнүү үчүн эски материалга дайыма кайрылуулар аркылуу билимдин сапатын жакшыртуу үчүн мүмкүнчүлүк түзөт, бул бир нече функцияларды жалпылоо катары каралат. Ички предметтик байланыштарды ишке ашыруу процесси студент тарабынан дайыма мурунку темаларга көңүл буруп, эске сактап жакшы билимди алышын талап кылат. Ички предметтик байланыштарды ишке ашыруунун өзгөчө натыйжалуу

ыкмаларынын бири маселелерди чыгаруу болуп саналат. Ошол эле учурда маселе кыйла ар түрдүү болот: тексттик, графикалык, илимий - изилдөөчүлүк ж.б.

Практикалык сабак учурунда студенттер алган билимдерин жалпылап жана системалаштырып, ошондой эле аларды маселелерди чыгарууда колдонушат. Ички байланыштарды ишке ашыруу берилген маселени формуланын жардамы менен өзгөртүп түзүүнүн негизинде ишке ашат. Ички байланыштардын бул түрү аналитикалык типке кирет. Мында ички предметтик байланыштар бардык математикалык субъектилерди аныктоодо жана математикалык маселелерди чыгаруунун теориялык жана практикалык базистерин сапатуу билүүдө негизги ролду ойнойт.

В.М. Монахов жана В.Ю. Гуревич [5, 102-б.] тарабынан жүргүзүлгөн изилдөөлөрдө математиканын ички байланыштарынын ар кандай категориялар менен аныктоосу талап кылынган эмес. Т.В. Рыбаков убактылуу классификациясынын категориясын алуу үчүн ички предметтик байланыштарды убакыттык ички предметтик байланыштардын бөлүмчөсүнө бөлөт.

В.А. Далингер математиканын ички байланыштары аркылуу маселелерди чыгарууга карата ички түшүнүктөр, аралык түшүнүктөр жана ички байланыштар деп бөлөт. Натыйжада, математиканын ички байланыштарынын төмөнкү түрлөрүн алат: мазмундуу; методикалык; операциялык; уюштуруучулук [3, 44-б.] .

Окутуу курсунда негизги жүктү мазмундук жана методикалык байланыштар ээлейт, ал эми алар операциялык жана уюштуруучулук билимдин жалпы системасына таасир бербейт. Азыркы учурда, жогорку окуу жайларында байланышты ишке ашыруунун кандай мааниси бар деген суроого токтолобуз. Эгерде акыркы классификациясын эске алсак, анда ички предметтик байланыштын негизги үлүшүн логикалык-математикалык жана методологиясы түзөт. Мындай жыйынтык, окутуу процессинин эки категориясынын эсебинен ишке ашырылган бардык байланышты жалпылаштырат.

Студенттер жаңы материалды өздөштүрүүнүн негизинде маселелерди чыгарышат, андан кийин аны колдонуу үчүн көйгөйлөрдү чечүүгө болгон проблемаларды системасын куруп, дагы бир катар маселелерди чечүүгө мүмкүнчүлүк алышат. Алардын бири – окутууну дифференцирлөөгө негизделет. Ал ой, мисалы, ой-жүгүртүүнүн ылдамдыгы, анткени, ар бир студенттин психологиялык мүнөздөмөсүнүн өзгөчөлүктөрүнүн натыйжасында келип чыгат. Маселенин теориялык материалын колдонуу боюнча студенттер бардык маселелерди чыгаруу системасын түзүп алышкан болсо, анда ар бир студент өзү ага жеткиликтүү болгон маселелерди тандап, аларды чыгаруу үчүн кандай түшүнүк керек экендигин аныктай алышат.

Жогоруда айтылган ойлор, окутууну оптималдаштыруу, дифференцирлөө менен байланышкан бир катар маселелерди чыгаруу үчүн мүмкүнчүлүк берет, анткени, көйгөйлөрдү чечүүнүн жолу математиканын ички байланыштарын ишке ашыруу, аларды үйрөнүүгө психологиялык-педагогикалык өзгөчөлүктөрү өтө маанилүү деген жыйынтыкка алып келет.

Окутууда көптөгөн түшүнүктөр жана кубулуштар үчүн аныкталган пропедевтика, жалпылап кайталоо маанилүү ролду ээлейт. Коштоочу байланыштар ички предметтик байланыштардын негизи болуп саналат. Билим деңгээлинде ишке ашырылган байланыш - табигый илимдердин негизги байланышы болуп саналат. Ишмердүүлүк деңгээлинде ишке ашырылган байланыштарды колдонуу максатка ылайык болот.

Практикалык ишмердүүлүк жана маселелер менен байланышып көрсөтүлгөн ички түшүнүк, жана аралык түшүнүктөрүн бириктирүү маанилүү болгондуктан, ички түшүнүктүн ишке ашыруусу аралык түшүнүксүз мүмкүн эмес.

Алсак, мисалы, итерация методун квадраттык тамырдан чыгарууда колдонууда, жалпы эле итерация методунун идеясы төмөндөгүдөй: алгачкы маанисин таап алып, кийинки маанини мурунку маани аркылуу таап алуу деген эки ички

түшүнүктөрдөн турат, ал эми итерация, метод жана квадраттык тамыр көз карандысыз түшүнүктөр болуп саналат. Математика илиминин бардык түшүнүктөрү жана көрүнүштөрү бири-бири менен дээрлик өз ара байланышта болушат.

Мисалы. Жөнөкөй итерация методун (Якоби) колдонуп, теңдемелер системасын $\varepsilon = 10^{-4}$ тактыгында жана $\|\cdot\|_\infty$ нормасында чыгаргыла

$$\begin{cases} 4x_1 - x_2 + 2x_3 = 1.75, \\ x_1 - 5x_2 + 3x_3 = 2.5, \\ 2x_1 + x_2 - 8x_3 = -0.25, \end{cases} \quad (1)$$

Чыгаруу. Коэффициенттерин төмөнкү формуланы жардамы менен табабыз

$$c_{ij} = -\frac{a_{ij}}{a_{ii}}, \quad z_i = \frac{b_i}{a_{ii}} \quad (1 \leq i, j \leq n, j \neq i), \quad (2)$$

Андыктан берилген теңдемелер системасын итерация методу менен чыгаруу үчүн өзгөртүп түзөбүз. Ал үчүн (1) теңдемелер системасынын биринчи теңдемесинен x_1 ди, ал эми экинчисинен $-x_2$ ни, үчүнчүдөн $-x_3$ тү б. а. белгисиз өзгөрмөлөрдү туюнтуп алабыз.

Жыйынтыгында төмөнкүгө ээ болобуз:

$$\begin{cases} x_1 = 0.25x_2 - 0.5x_3 + 0.4375, \\ x_2 = 0.20x_1 + 0.6x_3 - 0.5, \\ x_3 = 0.25x_1 + 0.125x_2 + 0.03125. \end{cases} \quad (3)$$

Мында

$$C = \begin{pmatrix} 0 & 0.25 & -0.5 \\ 0.2 & 0 & 0.6 \\ 0.25 & 0.125 & 0 \end{pmatrix}, \quad Z = \begin{pmatrix} 0.4375 \\ -0.5 \\ 0.03125 \end{pmatrix}.$$

Жөнөкөй итерация методунун жыйналуучулук шарты аткарылгандыктан

$$\|C\|_\infty = \max_i \{0.75, 0.8, 0.375\} = 0.8 < 1 \text{ ээ болобуз.}$$

Баштапкы жакындатылган чыгарылышы катары төмөнкү векторду алабыз

$$X^{(0)} = (0.43750, -0.50000, 0.03125)^T$$

жана итерацияны төмөнкүдөй формуланын негизинде жүргүзөбүз

$$x_i^{(k+1)} = z_i + \sum_{j=1}^3 c_{ij} x_j^{(k)}$$

Итерациялык процесстин аякталышынын критерийи катары төмөндөгүдөй барабарсыздыкты колдонобуз

$$\|X^{(k)} - X^{(k-1)}\| < \varepsilon_1, \quad (4)$$

мында $\varepsilon_1 = \varepsilon \frac{1-\|C\|}{\|C\|}$, эгерде чыгарылышын ε тактыгына чейин табуу үчүн.

Бул учурда

$$\varepsilon_1 = \frac{1-0.8}{0.8} \cdot 10^{-4} = 0.25 \cdot 10^{-4}.$$

Жакындатылган маанилери таблица 1де көрсөтүлгөн.

Эгерде $k=8$ болсо, анда (4) шарты аткарылат жана төмөнкүнү алууга болот

$$x_1 = 0.3077 \pm 0.0001,$$

$$x_2 = -0.4038 \pm 0.0001, \quad x_3 = 0.0577 \pm 0.0001.$$

Таблица 1. Белгисиз коэффициенттердин жакындатылган маанилери

k	$x_1^{(k)}$	$x_2^{(k)}$	$x_3^{(k)}$	$\ X^{(k)} - X^{(k-1)}\ _\infty$
0	0.43750	-0.50000	0.03125	-
1	0.29688	-0.39375	0.07812	0.14062
2	0.30000	-0.39375	0.05625	0.02187
3	0.31094	-0.40625	0.05703	0.01250
4	0.30742	-0.40359	0.05820	$3.52 \cdot 10^{-3}$
5	0.30750	-0.40360	0.05766	$5.4 \cdot 10^{-4}$
6	0.30777	-0.40390	0.05768	$3 \cdot 10^{-4}$
7	0.30768	-0.40384	0.05770	$9 \cdot 10^{-5}$
8	0.30769	-0.40384	0.05769	$1 \cdot 10^{-5}$

Жообу: $x_1 = 0.3077 \pm 0.0001$, $x_2 = -0.4038 \pm 0.0001$, $x_3 = 0.0577 \pm 0.0001$.

Студенттер жаңы материалды көйгөйлөрдү чечүүгө болгон проблемаларды өздөштүрүүнүн негизинде маселелерди системасын куруп, дагы бир катар чыгарышат, андан кийин аны колдонуу үчүн маселелерди чечүүгө мүмкүнчүлүк алышат.

Алардын бири – окутууну дифференцирлөөгө негизделет. Ал ой, мисалы, ой-жүгүртүүнүн ылдамдыгы, анткени, ар бир студенттин психологиялык мүнөздөмөсүнүн өзгөчөлүктөрүнүн натыйжасында келип чыгат. Маселенин теориялык материалын колдонуу боюнча студенттер бардык маселелерди чыгаруу системасын түзүп алышкан болсо, анда ар бир студент өзү ага жеткиликтүү болгон маселелерди тандап, аларды чыгаруу үчүн кандай түшүнүк керек экендигин аныктай алат.

Ички предметтик байланыштарды ишке ашырууда, алардын логикалык байланыштарынын өзгөчөлүктөрү өтө маанилүү деген жыйынтыкка келебиз.

Колдонулган адабияттар / Список литературы

1. Бекбоев И.Б. Инсанга багыттап окутуунун технологиясын теориялык жана практикалык маселелери [Текст] / И.Б. Бекбоев.- Б.: Бийиктик, 2011. – 384б.
2. Бекбоев И., Алимбеков А. Азыркы сабакты даярдап өткөрүүнүн технологиясы.-Бишкек; 2011
3. Далингер В.А. Методика реализации внутрипредметных связей при обучении математике: Кн. для учителя. - М.: Просвещение, 1991. - 80 с.
4. Крупич В.И. Теоретические основы обучения решению школьных математических задач. - М.: Прометей, 1995. - 166 с.
5. Монахов, В.М. Методика исследования внутрипредметных и межпредметных связей в предметах естественно - научного цикла // Теоретические основы естественно - математического образования в средней школе / В.М.Монахов, В.О. Гуревич. - М.: Изд - во НИИ СиМО АПН СССР, 1978. – 433 с.
6. Самарский, А. А. Численные методы / А. А. Самарский, А. В. Гулин. – М.: Наука, 1989
7. Төрөгелдиева, К.М. Математиканы окутуу теориясы жана методикасы: I бөлүк. – Б.: 2014. – 271 б.

*Рецензент: п.и.д., профессор,
Мааткеримов Н.О.*

ОКУТУУНУН ТЕХНОЛОГИЯСЫ

ТЕХНОЛОГИЯ ОБУЧЕНИЯ

TEACHING TECHNOLOGY

*Добаев К.Д.,
д.п.н., профессор, заведующий
Лаборатории педагогики и профессионального образования
Кыргызской Академии Образования.*

*Саванкова М.В.,
магистр пед. наук,
ст. препод. кафедры методики иноязычного образования
КазУМОиМЯ им. Абылай хана,
Аспирант 3 года обучения БГУ*

*Добаева А.К., преподаватель
Жетисуйского университета*

**МЕТОДИКА ИНТЕГРИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ ЯЗЫКУ И ПРЕДМЕТУ:
ОСОБЕННОСТИ, ПРЕИМУЩЕСТВА И СПОСОБЫ РЕАЛИЗАЦИИ**

*Dobayev K.D.,
Doctor of Pedagogical Sciences, professor,
Head of the laboratory of pedagogy and professional education of
Kyrgyz Academy of Education.*

*Savankova M.V.,
master of ped. sciences,
Senior lecturer at the department of Foreign language education
KazUIR&WL named after Ablai khan,
PhD student of Bishkek University of Humanities*

*Dobayeva A.K.
Teacher Zhetisui University*

**CONTENT LANGUAGE INTEGRATED LEARNING: PECULIARITIES,
ADVANTAGES AND WAYS TO IMPLEMENT**

Аннотация. Перед современной школой поставлен ряд задач, среди которых особое внимание уделяется формированию полиязычной личности школьника, свободно владеющей как минимум тремя языками. Для реализации данных стратегических целей образования была выбрана программа профилизации школьного образования и ведения ряда предметов на иностранных языках. Цель данной статьи – ознакомить с новым методическим подходом в обучении иностранным языкам (Content – Language Integrated Learning). Статья рассматривает характерные черты

методики интегрированного обучения предмету и языку, последовательно раскрывает ее особенности, преимущества, способы и приемы реализации в системе образования. Также в статье описываются различные классификации моделей CLIL, главные принципы, положенные в основу планирования уроков и курсов по изучению предметов на иностранном языке. Кроме того, в статье раскрывается сущность понятия Scaffolding (Поддержка), которой авторы методики придают особое значение, принимая во внимание двойной характер трудностей (новый предмет и новый язык для его изучения), с которыми сталкивается обучаемый, подчеркивают важность организации поддержки обучаемого преподавателем во время учебного процесса через систему специально разработанных действий. Использование CLIL в учебном процессе создает возможности для изучения предмета через различные точки зрения; позволяет развивать у учащихся навыки межкультурного общения; способствует улучшению языковой компетенции; способствует реализации дифференцированного подхода, повышению мотивации и уверенности учащихся в иностранном языке и изучаемом предмете.

Abstract. *The number of tasks have been set in front of a modern school, among which special attention is paid to the formation of a polylingual personality of a schoolchild who is fluent in at least three languages. To implement these strategic goals of education, a program was chosen for the profiling of school education and the maintenance of a number of subjects in foreign languages. This article examines the characteristics of the methodology of integrated teaching of the subject and language (Content Language Integrated Learning), consistently revealing its features, advantages, ways and methods of its implementation in the education system. Also, the article describes various classifications of CLIL models, the main principles underlying the planning of lessons and courses on studying subjects in a foreign language. In addition, the article reveals the essence of the concept of Scaffolding, which the authors of the methodology give special importance to, taking into account the double*

nature of the difficulties (the new subject and the new language for its study) that the trainee faces, emphasizes the importance of organizing the support of the trainee during educational process through a system of specially developed actions. Using CLIL in the learning process creates opportunities for learning the subject through different points of view; allows students to develop intercultural communicative skills; improves language competence; contributes to the implementation of a differentiated approach, increases motivation and confidence of students in a foreign language and the subject under study.

Ключевые слова: *полиязычное обучение, профильное образование, интегрированное обучение предмету и языку, Content Language Integrated Learning, Конент, Коммуникация, Когниция, Культура, модели CLIL, принципы, Scaffolding (Поддержка).*

Keywords: *multilingual education, profile education, Content Language Integrated Learning, Content, Communication, Cognition, Culture, CLIL models, principles, Scaffolding.*

Интенсивно развивающиеся в последние годы интеграционные процессы, повышение объема академической и профессиональной мобильности, углубление международного сотрудничества способствовали значительному изменению социальной роли иностранного языка, который теперь рассматривается в качестве неременного «условия успешной интеграции в глобальное экономическое пространство». В связи с этим, перед современной казахстанской школой поставлен ряд задач, среди которых особое внимание уделяется формированию полиязычной личности школьника, свободно владеющей как минимум тремя языками: казахским (государственным), русским (языком межнационального общения) и английским (международным)[1]. Для реализации данных стратегических целей образования была выбрана программа профилизации школьного образования и ведения ряда предметов на иностранных языках. В казахстанских школах

повсеместно вводятся два направления: социо-гуманитарное и естественно-научное. Причем, обучение проводится одновременно по обоим направлениям. Так в школах с казахским языком обучения в профильной школе (10-11 классы) обучение таким предметам как всемирная история, география и русская литература проводится на русском языке, а в школах с русским языком обучения в профильной школе обучение истории Казахстана, географии и казахской литературе проводится на казахском языке. В обоих типах школ обучение предметам естественно-научного направления (физике, химии и биологии) будет проводиться на английском языке.[1,2] Таким образом, каждый выпускник будет владеть тремя языками после окончания школы. Однако, повсеместная реализация данной программы имеет ряд сложностей, среди которых можно назвать отсутствие или нехватку учебных материалов и программ, а также нехватку кадров, способных вести обучение предметам на иностранном языке. В сложившихся условиях для решения возникших проблем на переходном этапе необходимо, в первую очередь, подготовить специалистов способных и готовых осуществлять интегрированное обучение предмету и языку.

Идея интегрированного обучения предмету и языку (CLIL) не нова в методике. Термин CLIL был введен в науку Дэвидом Маршем в 1994 году для обозначения учебного процесса, в котором изучение содержания предмета (контента) происходит через дополнительный (иностраный) язык. Причем, иностранный язык в рамках данного методического подхода рассматривается в качестве одновременно и *средства овладения* содержанием предмета и *целью обучения*: «CLIL is a dual focused educational approach in which an additional language is used for the learning and teaching of content and language with the objective of promoting both content and language mastery to pre-defined levels». (Д.Марш)[3]

Применение CLIL имеет ряд преимуществ. Изучение предмета на иностранном языке расширяет возможности

обучаемого в поиске информации по предмету не только на родном, но и на иностранном языке, что в свою очередь может способствовать интеграции учащихся в мировое образовательное пространство и, следовательно, обеспечивать академическую и социальную мобильность граждан республики. Кроме расширения возможностей и рамок изучения предмета. При использовании CLIL существенно меняется и сам процесс изучения иностранного языка, который в этом случае приобретает более осмысленный наполненный конкретным содержанием характер. Учащиеся при этом отличаются более высокой мотивацией, так как акцент смещается в сторону практического использования иностранного языка для решения вполне конкретных предметных задач, не ограничиваясь при этом лишь овладением системой языка (грамматикой, лексикой, фонетикой) для общения с представителями других культур.

Подготовка и переподготовка кадров, работающих по методике CLIL, поднимает вопрос: кто может и должен заниматься преподаванием предмета и языка? Учителя-предметники? Или учителя иностранного языка? Как показывает мировая практика, и те, и другие. Но, несомненно, и учителя-предметники, и учителя ИЯ нуждаются в определенной переподготовке: 1) учителю-предметнику необходимо быть уверенным в своей языковой подготовке (как минимум В2 по международной системе уровневое обучения), что предполагает умение ясно представлять и объяснять концепты и явления из предметной области на иностранном языке, уверенность в правильном произношении ключевых терминов, а также корректное использование так называемого «классного английского» (Classroom English) – языка для общения в классе. 2) учителю иностранного языка необходимо быть уверенным в своей подготовке по предмету, а именно: уметь корректно объяснять и разъяснять научные понятия из преподаваемой предметной области (например, биологии), а также расширить собственные знания в области научного метаязыка (специальная лексика и

произношение). Кроме того, и учителю-предметнику и учителю иностранного языка потребуется методическая переподготовка, которая будет способствовать корректной реализации *интегрированного обучения предмету и языку*.

Так что же такое CLIL? Как уже было сказано выше CLIL - это дуальный методический подход, направленный на изучение контента предмета через дополнительный (иностранн) язык, причем, целью применения этого подхода одновременно являются и контент предмета и изучение иностранного языка. В данной связи необходимо разграничить схожие, но не идентичные понятия – CLIL (Content - Language Integrated Learning), EMI (English as a Medium of Instruction), и LSP (Language for Specific Purposes). Общим для всех трех понятий является возможность применения иностранного языка для изучения предмета. Но имеется и существенная разница. При использовании EMI в качестве цели обучения выступает контент предмета (например, экономика), а иностранн язык выступает при этом в качестве средства овладения контентом, при этом изучению языка не оказывается внимания (предполагается, что обучаемый уже владеет языком на уровне B1). При применении LSP целью обучения является именно иностранн язык, применяемый в определенной профессии, например, английск для экономистов, при этом знание экономики ограничивается лишь знанием терминов и использованию их в профессиональной устной и письменной коммуникации. При этом предполагается, что экономику обучаемый будет изучать дополнительно на родном языке. Что касается CLIL, то данный методический подход подразумевает одновременное изучение и контента предмета и изучение иностранного языка, который в данном случае рассматривается как средство овладения контентом предмета и целью обучения.

В методике существует несколько моделей интегрированного обучения предмету и языку: Soft CLIL - Hard CLIL (так называемый «Мягкий» и «Жесткий» CLIL),

4 C's of CLIL, 5 C's of CLIL, 3 Dimensions of CLIL, которые раскрывают основные принципы данного подхода. Рассмотрим их подробнее.

Первая модель CLIL основывается на пропорциональном отношении доли «предметного контента» и «иностранного языка» на уроке. Так при Hard CLIL большее внимание уделяется изучению содержания предмета (около 60%) чем изучению иностранного языка (около 40%), не меняя, однако, при этом целевой установки – обучение предмету и языку. При использовании Soft CLIL меняется пропорция предмета и языка (40% и 60% соответственно) в сторону увеличения последнего.

Вторая модель - 4 C's of CLIL – была разработана Д.Маршем и раскрывает 4 основных принципа, положенных в основу подхода: Content (Контент), Communication (Коммуникация (язык), Cognition (Когниция (познание), Culture (Культура), интеграция которых выражается в определении целей обучения и ожидаемых результатов обученности. Данная модель была впоследствии доработана До Койл и была трансформирована в 5 C's of CLIL: Content (Контент), Communication (Коммуникация (язык), Cognition (Когниция (познание), Culture (Культура), Competence (Компетенция).

Четвертая модель CLIL – 3 Dimensions of CLIL (3 величины CLIL) - была разработана Ф. Боллом, который в качестве основополагающих принципов выдвигает Concepts (концепты, понятия), Language (язык), и Procedures (различные виды деятельности на уроке), интеграция которых раскрывает основные характерные черты данного методического подхода и применяется при планировании заданий, уроков и др. [4]

Существует еще одна классификация моделей CLIL, в основе которой находится такой признак как пропорциональное соотношение использования родного и иностранного языков при изучении предметов, разработанная Baladova и Sladkovska. Так они определяют 4 модели CLIL:

1) Образовательный контент иностранного языка ориентирован на изучение лексического материала, тематически связанного с неязыковым предметом (дисциплиной). Изучение учебной программы и постановка задач неязыкового предмета проводится на русском языке. Инструкции во время урока даются на иностранном языке. (применимо для младших классов начальной школы).

2) Реализация учебного плана и постановка задач неязыкового предмета проводится на русском языке, учащиеся ищут информацию в тексте на иностранном языке, а ответы формулируют на русском языке. Инструкции во время урока даются на иностранном языке. Грамматические явления, вербальные выражения, лингвистические стили и текстовые формации иностранного языка объясняются преподавателем на русском языке. (применимо для старших классов начальной школы, возможно, в средних школах)

3) Реализация учебного плана и постановка задач изучения неязыкового предмета проводится на иностранном языке, учащиеся отвечают на как на русском языке так и на иностранном языке. Поиск информации производится на обоих языках. Грамматические явления иностранного языка объясняются преподавателем на русском и на иностранном языке; словесные выражения, лингвистические стили и текстовые формации вводятся учащимися на иностранном языке, или они могут быть разъяснены на родном языке. (для старших классов начальной школы и для средних школ)

4) Изучение учебной программы и формулирование задач неязыкового предмета ведется на иностранном языке, учащиеся отвечают на иностранном языке, однако поиск информации производится на обоих языках. Грамматические явления иностранного языка объясняются учителем на иностранном языке; словесные выражения, лингвистические стили и текстовые формации вводятся учащимися на иностранном языке (или они могут быть разъяснены на родном языке).

Таким образом, в представленных 4 моделях можно наблюдать одновременное использование и родного и иностранного языков для изучения неязыкового предмета. Хотя, большинство методистов склоняются к использованию 4 модели, при которой доля родного языка при изучении предмета ничтожно мала и выражается только в его использовании для осуществления поддержки учащихся в учебном процессе (Scaffolding).

Термин Scaffolding (Поддержка) был заимствован Д.Маршем у последователей психологической теории развития личности и психики ребенка Л. Выготского и его школой. В этом подходе Л.С. Выготский предлагает рассматривать социальную среду не как один из факторов, а как главный источник развития личности. Развитие мышления, восприятия, памяти и других психических функций происходит через этап (форму) внешней деятельности, где культурные средства имеют вполне предметный вид и психические функции действуют вполне внешне, интерпсихически. Только по мере отработки процесса деятельность психических функций сворачивается, интериоризируется, врачивается, переходит из внешнего плана во внутренний, становится интрапсихической.

В процессе своей отработки и сворачивания вовнутрь психические функции приобретают автоматизированность, осознанность и произвольность. Если возникает затруднение в мышлении и других психических процессах, всегда возможна экстериоризация - вынесение психической функции вовне и уточнение ее работы во внешне-предметной деятельности. Замысел во внутреннем плане всегда может быть отработан действиями во внешнем плане.

Как правило, на этом первом этапе внешней деятельности все, что делает ребенок, он делает в сотрудничестве, вместе со взрослыми. Как пишет Выготский, каждая психическая функция появляется на сцене дважды – сперва как коллективная, социальная деятельность, а затем как внутренний способ мышления ребенка.

Именно сотрудничество с другими людьми является главным источником развития личности ребенка, а важнейшей чертой сознания является диалогичность. Л.С. Выготский вводит понятие "зона ближайшего развития" - это то пространство действий, которые ребенок пока не может выполнить сам, но может осуществить вместе со взрослыми и благодаря им. По взглядам Выготского, только то обучение является хорошим, которое упреждает развитие.[10]

Так Д. Марш принимая во внимание двойной характер трудностей (новый предмет и новый язык для его изучения), с которыми сталкивается обучаемый, подчеркивает важность организации поддержки обучаемого преподавателем во время учебного процесса через систему специально разработанных (разбитых на стадии/этапы) заданий, памяток, формул, алгоритмов действий, консультаций и, самое главное, организацию парных и групповых форм работы, при которых учащиеся получают поддержку (не только от преподавателя, но и от одноклассников), необходимую для интегрированного изучения предмета и иностранного языка.

Итак, мы выяснили, что CLIL - это методический подход, предполагающий интегрированное обучение и предмету и иностранному языку с целью формирования и развития обоих. Несмотря на имеющиеся различия в понимании этого подхода с точки зрения различных моделей имеется ряд существенных черт, характеризующих подход и определяющих стратегию и тактику преподавателя, работающего по данному направлению. Так при планировании уроков преподавателю необходимо учитывать характерные черты интегрированного обучения предмету и языку:

1. Урок CLIL – это все-таки в первую очередь обучение предмету на иностранном языке, при котором иностранный язык выступает в роли одновременно и средства и цели обучения.
2. Необходимо планировать и организовать каждое занятие, исходя из четырех основных составляющих методики

CLIL: (Coyle, 1999): А). Content-содержание. Необходимо стимулировать процесс освоения знаний и развития умений по предмету. Б). Communication – общение. Необходимо учить учащихся использовать средства иностранного языка для получения знаний по предмету. В). Cognition – познание, мыслительные способности. Необходимо развивать мыслительные способности учащихся для понимания языка и предмета. При этом, формирование мыслительных способностей происходит в соответствии с таксономией Б.Блума, в которой описаны когнитивные уровни, а также алгоритм их формирования. Г). Culture – культурологические знания. Понимание особенностей различных культур поможет учащимся эффективнее социализироваться в современном многокультурном мире, лучше понять собственную культуру и стимулировать её сохранение и развитие.

3. Каждое занятие должно иметь ясно сформулированные цели, результаты обученности, методы и критерии оценивания, а также рефлексию;

4. Подчеркивается необходимость отбирать строго аутентичные тексты для интегрированного обучения предмету и языку и разрабатывать качественные материалы, средства наглядности по всем предметным курсам.

5. На каждом уроке должны формироваться все виды речевой деятельности: аудирование, чтение, говорение, письмо. Через использование аудирования и чтения осуществляется предоставление знаний по предмету (Input), а также снабжение учащихся так называемыми образцами речи, поэтому преподавателю следует обращать особое внимание правильную организацию работы. Результат обученности учащиеся могут продемонстрировать через такие виды речевой деятельности как говорение и письмо. При этом следует учитывать то, что говорение – вид деятельности, при котором необходимо сосредоточиться на ясности изложения, простоте и беглости, при этом грамматика отходит на второй

план; в то время как письмо – деятельность, посредством которой развиваются лексические и грамматические навыки.

7. достижений учащихся.

8. Кроме того, преподавателю, работающему по методике CLIL необходимо учитывать и время ожидания ответа учащегося на поставленный вопрос. Как правило, когда предметы преподаются на неродном языке, то ученикам требуется больше времени, чем обычно на обработку информации и составление ответа на иностранном языке.

9. Очень важным является то, чтобы преподаватель обращал особое внимание на создание условий для иноязычного общения в классе во время урока, организуя задания для парной и групповой работы учащихся.

Итак, рассмотренные особенности и характерные черты методики CLIL позволяет нам подчеркнуть важность использования интегрированного обучения предмету и языку на современном этапе развития системы образования и общества в целом. CLIL позволяет: формировать межкультурные знания; развивать у учащихся навыки межкультурного общения; способствует улучшению языковой компетенции; создает возможности для изучения предмета через различные точки зрения; способствует диверсификации методов и форм занятий, повышению мотивации и уверенности учащихся в иностранном языке и изучаемом предмете. Однако, важно отметить, что по нашему мнению, для адекватного и эффективного внедрения интегрированного обучения предмету и языку необходимо, в первую очередь, подготовить высококвалифицированные кадры, в полной мере владеющие особенностями и тонкостями данного методического подхода.

6. В учебном процессе подчеркивается необходимость использования так называемого формативного типа оценивания

Литература

1. Послание Президента РК Н.А. Назарбаева народу Казахстана "Стратегия «Казахстан - 2050»: новый политический курс состоявшегося государства»: материалы мероприятий, посвященных обсуждению Послания Главы государства./Отв. ред. Б. Султанов.-Алматы:КИСИ,2013.-228с.

2. Политика трехязычного образования в Назарбаев интеллектуальных школах. - Астана. -2013.-С.2-3.

3. Coyle, D., Marsh, D. & P. Hood. (2010) Content and Language Integrated Learning. Cambridge: Cambridge University Press.

4. Phil Ball, Keith Kelly and John Clegg (2014) Putting CLIL into Practice. Oxford university press

5. Kay Bantley (2010), The TKT course CLIL module. Cambridge University press

6. Liz Dale, Wibo van der ES, Rosie Tanner (2010), CLIL skills. European Platform

7. Liz Dale, Rosie Tanner (2012) CLIL activities. A resource for subject and language teachers Cambridge: Cambridge University Press.

8. Mehisto P., Marsh D., Frigols M.J. (2008) Uncovering CLIL. Oxford Macmillan

9. Vygotsky L. (1978) Mind in society: The development of higher psychological processes. London: Harvard University Press

10. <http://www.psychologos.ru/articles/view/kulturno-istoricheskaya-teoriya-l.s.-vygotskogo>

Рецензент: д.п.н., профессор Асипова Н.А.

*Төрөгелдиева К.М.
п.и.д., профессор
И.Арабаев атындагы КМУ.
Кыштообаева Ч.А.
ага окутуучу, ТалМУ.*

**МАТЕМАТИКАНЫН ИЧКИ БАЙЛАНЫШТАРЫН ИШКЕ
АШЫРУУНУН НЕГИЗГИ БАГЫТТАРЫ**

*Торогелдиева К.М.
д.п.н., профессор
КГУ им. И.Арабаева*

*Кыштообаева Ч.А.
старший преп., ТалГУ*

**ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РЕАЛИЗАЦИИ
ВНУТРИПРЕДМЕТНЫХ СВЯЗЕЙ МАТЕМАТИКИ**

*K.M. Torogeldieva
d. of p.s.,
KSU named after I.Arabaev
Ch.A. Kyshtoobaeva
senior lecturer of TalSU*

**MAIN DIRECTIONS OF IMPLEMENTATION OF INTRA-PREDIMINARY
RELATIONS OF MATHEMATICS**

***Аннотация:** Бул илимий макалада математиканын ички байланыштарын ишке ашыруунун багыттары негизделип берилди. Окуу процессинде тектеш түшүнүктөрдүн материалдарын үйрөнүүнүн удаалаштыгын тактоо. Үйрөтүү жана окуп-үйрөнүүдө түшүнүктөрдүн биримдүүлүгүн камсыз кылуу. Тектеш түшүнүктөр боюнча студенттердин билимдерин жалпылоо жана системалаштыруу.*

***Аннотация:** В этой статье рассмотрены направления реализации внутрипредметных связей математики. Последовательное прояснение соответствующих понятий в процессе обучения. Обеспечение единства учебных и учебно-методических концепций. Систематизация и обобщение знания студентов о соответствующих понятиях.*

***Annotation:** In this article the direction of realization of intrasubject connections of*

mathematics is considered. Clarify consistently the relevant concepts in the learning process. Ensuring the unity of educational and teaching-methodological concepts. Systematization and generalization of students' knowledge of relevant concepts.

***Түйүндүү сөздөр:** математиканын ички байланыштары, тектеш түшүнүктөр, калыптандыруу, жалпылоо, системалаштыруу.*

***Ключевые слова:** внутрипредметные связи математики, соответствующие понятия, формирование, обобщение, систематизация.*

***Key words:** intrasubject connections of mathematics, corresponding notions, shaping, generalization, systematization.*

Азыркы илимий –технологиялык адистештирилген окутуу шартында студенттер үчүн милдеттүү түрдө жана

тереңдетилген деңгээлде материалды өздөштүрүүнү дифференцирлөөгө математика боюнча программалар жана окуу китептери керек. Бул математиканын ички байланыштарын ар кандай математикалык окуу курстарын окутуу процессинде ишке ашыруу аркылуу аткарылат. Бул төмөнкү максаттарды камтыйт:

- 1) илимий – техникалык прогресстин өсүшү студенттердин математикалык маалыматтардын көлөмүн арттыруунун негизинде ЖОЖдагы окуу процессинде сапатуу билим берүү;
- 2) илимий интеграциялоо процессин кеңейтүү менен бирдикте ар түрдүү предметтерди окутууда комплекстүү билим берүү;
- 3) жаңы дисциплиналарды жөнөкөй жеткиликтүү деңгээлде студенттерге окутуу.

Ички предметтик байланыштарга көңүл буруу студенттердин айлана-чөйрөгө болгон көз - караштарын жана окууга болгон кызыгууларын арттырууну камсыз кылат.

ЖОЖда окуу процессинде математикалык билим берүү көпчүлүк убакта практикалык жөндөмдүүлүгүнө жараша аныкталат. Математика курсу башка көпчүлүк илимдер үчүн универсалдуу тил жана математикалык методдор, ыкмалар ар түрдүү илимдер чөйрөсүндө кеңири колдонулат. Математикалык моделдештирүүнүн жөнөкөй ыкмаларын өздөштүрүү жана башка предметтердеги ыкмаларды практикалык ишмердүүлүктө өнүктүрүү математиканы окутуунун негизги маселелери катары каралат.

ЖОЖдагы окуу процессинде математика курстарынын ички байланыштары деп төмөндөгүлөрдү түшүнөбүз.

Биринчиден, ар түрдүү дисциплинадагы объекттердин, кубулуштардын, жаңы процесстерде каралуучу математикалык моделдердин запасын түзүү. Математикалык моделдерге математиканын негизги түшүнүктөрү: чондук, сан, функция, фигура, теңдеме, туунду, интеграл, жекече туунду ж.б кирет. Мисалы, туунду ар кандай физикалык, химиялык, биологиялык түшүнүктөрдүн

математикалык модели башкача айтканда, механикалык кыймылдын ылдамдыгы, бактериянын көбөйүү ылдамдыгы катары каралат. Колдонмо маселедеги математикалык модель катары эң негизги математикалык маселе катары: алгебралык теңдеменин чыгырылышын табуу, функциянын эң чоң жана эң кичине маанилерин табуу, дифференциалдык теңдеменин чыгарылышын табуу жана ж.б эсептелет.

Экинчиден, математиканын ички байланыштарын колдонуу, бул жалпы дисциплиналардагы математикалык моделдерди изилдөөдөгү негизги ыкмаларды жана билимдерди өнүктүрүү болуп эсептелет. Мисалы, студенттер функцияны изилдөөдө теңдеменин тамырын табуу, системаларды чыгаруу, элементардык өзгөртүүлөрдү жүргүзүү, чыгаруу, элементардык өзгөртүүлөрдү ЭЭМда колдонууну ж.б билүүсү зарыл. Ошондой эле башка дисциплиналарда математикалык моделдерди колдонуу ыкмаларын өнүктүрүү. Мисалы, теңдемелерди чыгаруу ыкмалары физика курсунда, техникалык механикада кеңири колдонулат.

Үчүнчүдөн, математиканын ички байланышын колдонуу, бул студенттердин реалдуу кубулуштардын жана процесстердин жөнөкөй математикалык моделдерин түзүүнү жана изилдөөнү үйрөнүүсү. Студенттер жаңы берилип жаткан математикалык түшүнүктөрдүн, ойлордун, методдордун, фактылардын адам баласынын ишмердүүлүгүндө чоң ролу бар экендиги жөнүндө билүүсү керек. Мисалы, туундунун жардамы менен функцияларды изилдөөдө математика сабагында сырткы күчтүн таасирин табуу жана сырткы күчтүн чыңалуусун табуу маселеси каралат (электр тогунун кубаттуулугу максималдуу болгондо). Жыйынтыгында физика курсунда каралган математикалык аппараттар колдонулат. Бул учурда математика курсунда физикалык билимдерди терең билиши керек.

Тактап айтканда математиканын ички байланыштарынын үч негизги этабы төмөнкүлөр:

- математикалык моделди түзүү жана башка дисциплиналарда каралган натыйжаларды математика курсунда колдонуу,
 - башка дисциплиналарды үйрөнүүдө математикалык моделди түзүү;
 - математикалык аппаратты башка дисциплиналарда колдоно билүү.

А.В.Усова, В.Д.Федорова, И.Б.Бекбоев, Э.М.Мамбетакунов ж.б. ички предметтик байланышты окутуу процессин өркүндөтүүнүн дидактикалык шарты экендигин далилдешкен [8, 23-б; 3, 82-б].

Жогорудагы окумуштуулардын изилдөөлөрүнүн негизинде ички предметтик байланыштарды ийгиликтүү ишке ашыруу негизинен төмөнкү багыттарда жүргүзүлө тургандыгы аныкталды.

1. Тектеш дисциплиналардын материалдарын үйрөнүүнүн убактысын жана алардын удаалаштыгын тактоо.

2. Түшүнүктү калыптандыруу процессинде биримдүүлүктү камсыз кылуу. Ал үчүн окутуучунун тектеш предметтердин программасы жана окуу китеби менен тааныш болуусу, тигил же бул түшүнүктү калыптандырууга башка предметтен алынган маалыматтын тийгизген таасирин аныктоосу зарыл.

3. Тектеш дисциплиналарды окутуу учурунда калыптандырылуучу түшүнүктөрдүн мазмунун айрым окуу китептеринде интерпретацияланышынын биримдигин камсыз кылуу. Эгер ал аткарылбаса студенттердин аң сезиминде бир эле түшүнүк бир нече түргө бөлүнүп, туура эмес калыптанышы мүмкүн.

4. Тектеш дисциплиналардын мазмунун кабыл алууга керек болуучу студенттердин окуу ыкмаларын калыптандыруунун биримдүүлүгү. Бул негизинен студенттердин китеп менен иштөөсүн, эсептөө жана графиктер менен иштөө жөндөмдүүлүгүн калыптандырууга бирдиктүү мамиле жасоо аркылуу ишке ашат.

5. Студенттердин бир теманы үйрөнүүдө алган билимдерин жана окуу ыкмаларын башка темаларды үйрөнүүгө пайдаланууну камсыз кылуу.

6. Ар кандай тектеш түшүнүктөрдү, окуудан алган билимдерди жалпылоо жана системалаштыруу.

7. Ар кандай илимдерге пайдаланылуучу изилдөө методдорунун жалпылыгын көрсөтүү (моделдерди гипотезаларды түзүү, байкоо жүргүзүү жана эксперимент, фактыларга теориялык талдоо жүргүзүү ж.б.)

8. Ар кандай тектеш илимдердин кубулуштарынын жана закондорунун диалектикалык өз ара байланышын ачуу жолу менен студенттердин диалектикалык көз карашын, аларда дүйнөнүн илимий сүрөттөлүшүн калыптандыруу.

Окуу процессинде ички предметтик байланыштыруунун ар кандай каражаттары, ыкмалары пайдаланылат. Негизги каражаттар катары, ар кандай материалдардын камтыган суроолорду, көнүгүүлөрдү, тапшырмаларды, маселелерди, окуу проблемаларын ж.б. кароого болот. Ал эми айрым каражатты окутуу процессине киргизүүнүн ыкмалары катары пайдаланылуучу материалды студенттерге окутуучунун эскертүүсү, жаңы материалды түшүндүрүүнүн алдында студенттерди активдүү кабыл алууга даярдоо максатында ички предметтик мазмундагы проблемалуу суроолорду сунуш кылуу, окуу китептери менен иштөөнү уюштуруу, көрсөтмө куралдарды иллюстрациялоо ж.б.

Математиканын адамдардын эмгек практикасында, күндөлүк тиричилигинде кеңири колдонулушу практикалык жагын көрсөтөт, ошондой эле инсандын көз карашын, ички дүйнөсүн кеңейтүүдө, алардын ойлоосун өнүктүрүүдө дагы ролу өтө чоң.

Студенттин логикалык ой-жүгүртө билүүсү чыныгы дүйнөнү туура түшүнүүгө, түрдүү абалдарда туура чечим кабыл алууга, акыл ишмердүүлүгүнө жардам берет. Математикалык ой-жүгүртүү деген бул терең, кеңири, негизделген ой жүгүртүү, далилденген, ачык, так, оригиналдуу, активдүү, максатка багытталган, логикалык жактан туура талдоо дегендикти түшүндүрөт.

Ой-жүгүртүүнүн натыйжасында адам айлана чөйрөнү, чыныгы дүйнөнү таанып билет, эмгектенет, жашайт. Ошол себептүү математиканы окутууда билим алуучуларды өнүктүрүү, талдоо билгичтиктерин калыптандыруу жумуштарын жүргүзүү зарыл. Математикалык түшүнүктөрдү

калыптандырууда аларды байкоо, кабыл алуу, элестетүү, аныктоо касиеттерин үйрөтүү.

Оозеки эсептей билүүгө, бат эсептөөнүн жолдорун үйрөтүү менен эсептөөнүн каражаттарынан пайдаланууга көнүктүрүү.

1. 25, 35, 45, 55, сандарынын квадраттарын кантип оозеки эсептөөгө болот?
2. Жабык көзүң менен эмнени көрө аласың?
3. Математикадагы сызыктарды, белгилерди колдонуп, кирпичин сүрөтүн

тарткыла.

4. Бир убакта эле бир колуң менен квадрат, экинчи колуң менен айлана чийип бер.

5. Кайсы суроого ооба деп жооп берүүгө мүмкүн эмес?

Математиканын ички байланыштары төмөнкү ыкмалар менен камсыз болот: предметтин мазмуну, сандык, функционалдык; теңдеш өзгөртүүлөр ж.б.

Математикалык билимдерди байланыштыруу төмөндөгү этаптардын негизинде жүргүзүлөт: математикалык түшүнүктөрдү иштеп чыгуу жана түзүү; теория жана практиканын тыгыз байланыштарын ишке ашыруу; биримдүүлүктү жана ырааттуулукту сактоо; маалыматтарды логикалык структура боюнча алуу; аныктамалардын жана белгилердин түзүлүшүн колдонуу; окуу стандарттарынын талаптарына жооп берген окутуучулардын педагогикалык иш-чаралары аркылуу.

Ички предметтик байланыштардын аныктамасы жана түрлөрү үчүн ар түрдүү ыкмалар бар. Мисалы, логикалык жана математикалык байланыштар катары функциялардын арасындагы байланышты кароого болот.

Методикалык байланыштар дидактикалык функциялардын милдетин аткарып, алар дал келүүчүлүктүн, салыштыруунун, ошондой эле карама-каршылыктын максаттарына алып келет. Бул байланыштар боюнча студенттердин курактык жана жекече айырмачылыктарына жараша окутуучунун окуу материалын берүүсү окутуу процессинде ишке

ашырылат. Окутуучу ар бир конкреттүү кырдаалга өзү багыт жана методикалык байланышты ар кандай убакытта аныктоого тийиш. Бул, биринчи кезекте, бул таанып билүү жөндөмдүүлүктөрүнөн жана окутуунун жыйынтыктарынын деңгээлинен, студенттердин жекече жана курактык мүнөздөмөлөрүнөн көз каранды.

Окутуучунун убактылуу байланыштан дайыма боло турган методикалык байланышка өтүүсү, студенттердин туруктуу жөндөмгө ээ болуусу, белгилүү бир эрежелерди, алгоритмдерди өздөштүрүүсү негизги себеп болуп саналат.

А.И.Медяник логикалык жана математикалык байланыштар материалды өздөштүрүүнүн негизинде пайда болоорун белгилейт. Ички предметтик байланыштар өтүлгөн материалды кайталоо менен кийинки материалга өтүүнү негиздейт: ошентип, ар бир тема өзүнөн-өзү жана башка темалар менен бирдиктүү каралат. Алар убакытты үнөмдөө үчүн, чыгармачыл ой жүгүртүүнү өнүктүрүүгө салым кошуп, окутуунун бекемдөө, материалды жакшы өздөштүрүү, жөндөмүнүн жана тажрыйбасынын максималдуу санын бириктирүү болуп саналат. Түшүнүктөрдү өздөштүрүү жана аны колдонуу ажырагыс, ошондуктан ички байланыштарсыз түшүнүктөрдү пайдалануу мүмкүн эмес [7, 44-б].

Математика курсунун ички предметтик байланыштарында эң негизги орунду курстун ар түрдүү тематикалык ыкмаларды окуп үйрөнүүсү ээлейт. Окуу программалары негизинен башка дисциплиналардагы математикалык аппараты камсыз кылуу жана математика курсунун ички байланыштарына көңүл буруу менен түзүлөт. Математиканын ички байланыштарынын негизинде математикалык дисциплиналарды окутуу, окуу программасына жана өтүлө турган темаларга карата ишке ашырылат. Математика курсунун ЖОЖдагы ички предметтик байланыштарынын эффективдүүлүгү кесиптик дисциплиналарды окутуунун өзгөчөлүгүнө көз каранды. Математика курсунун ички предметтик байланыштарында

түшүнүктөрдү, математикалык ой-жүгүртүүлөрдү, фактыларды жана эсептерди чыгаруу методикасын билүү керек. Математиканын башка предметтер менен болгон байланыштарында жаңы түшүнүктөрдү, аныктамаларды тандоо жолу менен колдонмо багытта берүү керек. Мисалы, бир эле түшүнүктү бир нече жол менен берүү, студенттердин түшүнүккө туура келүүчү математикалык моделди түзүү даярдыгына жана тиги же бул аныктаманы тандоо мүмкүнчүлүгүнө көз каранды болушат. Тандоо жолу студенттерге башка математикалык моделдери кароого түрткү берет. Ошол себептен студенттер башка дисциплиналардагы аныктамаларды байланыштыра билүүгө умтулушат. Мисалы, тандоо жолу менен аныкталган интегралдын аныктамасын, алар предел түшүнүгү же Ньютон-Лейбництин формуласы аркылуу кароо өз ара предмет аралык байланышты эсепке алуу менен аныкталат.

Акыркы убакта геометрия предметинде реалдуу объектилерди чагылдыруу жана алардын өз ара байланыштарын колдонуу аркылуу аныктамаларды берүүгө көңүл бурулат. Буларга түз сызыктын жана тегиздиктин параллелдеги, түз сызыктын жана тегиздиктин перпендикулярдыгы жөнүндөгү аныктамаларын кароого болот. Математиканын башка предметтер менен болгон өз ара байланыштары түшүнүктөрдүн аныктамасын тандоо жолу менен берүү менен гана чектелбестен, алардын методикасын түзүүгө таасир берет. Математикалык түшүнүктөрдү кабыл алууда, аны окутуунун негизги максаттарын кароо үчүн алдын ала даярдык иштери жүргүзүлөт. Бул багытта башка предметтерде окутулуучу ар түрлүү түшүнүктөр, объектилер берилген түшүнүктү моделдештирүү үчүн каралат.

Жаңы түшүнүктөрдү берүү этабында студенттердин билим деңгээлине жеткиликтүү мисалдарды же студенттердин жашоо турмушунан алынган мисалдарды, жалпы билим берүү дисциплиналарынан алынган түшүнүктөрдү байланыштыруу максатка ылайык. Математика курсунда

ички предметтик байланыштар материалды өздөштүрүүдө мазмунуна гана көңүл бурулбастан, алардын тышкы көрүнүштөрүнө, формасына карата негизделген. Башкача айтканда терминдердин өз ара байланышы, белгилерди жана маалыматтардын тышкы көрүнүштөрү менен байланыштыруу жөнүндө сөз болот.

Математика курсундагы “вектордук координата” терминин, техникалык механикадагы “координата огундагы вектордун проекциясы” деген термин менен байланыштыра билүү керек. Ошондой эле жалпы техникалык жана кесиптик дисциплиналарда математика курсунда студенттерге теңдемелердин өзгөрмөлөрүн, системалардын, барабарсыздыктардын координаталарын жана функциялардын аргументтерин белгилөөдө, ар түрлүү чоңдуктар менен белгилөөнү билүүгө үйрөтүү керек. Ошондуктан математика курсунун ички предметтик байланыштарында студенттерди мисалдардын этабын, темаларын алдын ала түзө билүүгө даярдаш керек. Маселелердин жыйындысы катары, алардын формулаларын жана чыгарылыштарын иштеп чыгуу жана чечүү үчүн көптөгөн маселелердин зарыл болгон теориялык негизин түшүнүүгө болот.

Предметтин ички байланыштарын ар тараптан изилдөөнүн негизинде биз математиканын ички байланыштарын окуу процессинде пайдалануунун төмөндөгү зарыл себептерин аныктадык:

- математиканын көпчүлүк түшүнүктөрү тыгыз байланышта жана бирин-бири аныкташат;

- окуу курстарына тиешелүү түшүнүктөрдүн жана методдордун топтору жашайт (маселе түшүнүгү, полином, итерация, жакындатылган маанилер, туунду, интеграл ж.б.);

- математиканын ар түрдүү бөлүмдөрүндө маселелерди чыгаруунун жалпы принциптери жашайт;

- математиканын бир бөлүмүнүн билимдерин башка бөлүмдөрүндө маселелерди чыгарууда колдонуунун зарылдыгы жашайт.

Маселени чыгарууда мурдагы пайда болгон билимдерге өтүү, кийинки маселелерди чыгарууда колдонулат.

Колдонулган адабияттар/ Список литературы

1. Аксёнов А.А. Теоретические основы реализации внутрипредметных связей посредством решения задач в классах с углублённым изучением математики: Дис...канд. пед. наук. - Орёл, 2000. - 160 с.
2. Алиев, Ш. А. Педагогикалык багыттагы гуманитардык адистиктердин студенттерине кесипке ылайык математикалык билим берүүнүн илимий – дидактикалык негиздери [Текст]: дисс. ...д-ра пед. наук: 13.00.02 / Алиев. Ш. А. – Б.:2005. – 295 б.
3. Бекбоев И.Б. Инсанга багыттап окутуунун технологиясын теориялык жана практикалык маселелери [Текст] / И.Б Бекбоев.- Б.: Бийиктик, 2011. – 384 б.
4. Далингер, В.А. Внутренние связи в процессе обучения математике: Методические рекомендации для студентов физико-математических факультетов / В.А. Далингер – Омск: Изд-во Омского пединститута, 1988. – 36с.
5. Калиткин Н. П. Численные методы. - М.: «Наука», 1978.
6. Кыштообаева Ч. А., Раева М. Т., Кененбаева Г. Методическое указания по практическим занятиям по дисциплине «Численные методы линейной алгебры» для студентов второго курса бакалавриата. Талас, 2017. - 44 с.
7. Медяник, А.И. Учителю о школьном курсе геометрии / А.И. Медяник. – М.: Просвещение, 1984. – 95 с.
8. Усова, А.В. Межпредметные связи как необходимое дидактическое условие повышения научного уровня преподавания основ наук в школе. Выпуск 1. – Челябинск, 1973. – С.23-28.

*Рецензент: п.и.д., профессор
Калдыбаев С.К.*

*Джунушалиева Калыйбубу Кенешбековна
п.и.к., доцент.
Кыргыз билим берүү академиясы.*

МЕКТЕПТЕ ГЕОГРАФИЯНЫ ОКУТУУНУН УЧУРДАГЫ МЕТОДИКАЛЫК ТАЛАПТАРЫ

*Джунушалиева К.К.,
к.п.н., доцент.
Кыргызская академия образования.*

МЕТОДИЧЕСКИЕ ТРЕБОВАНИЯ ОБУЧЕНИЯ ГЕОГРАФИИ В ШКОЛЕ

*Junushalievа K.K.,
candidate of pedagogical sciences,
associate professor, Kyrgyz of academy of education.*

METHODOLOGICAL REQUIREMENTS OF TEACHING GEOGRAPHY AT SCHOOL

Аннотация: Макалада жалпы билим берүү уюмдарында география предметин окутуу боюнча б.а. практикалык иштерди уюштуруу, окуу тапшырмаларын түзүү, сабакты пландаштыруу боюнча методикалык сунуштар берилген. Методикалык сунуштар окуучулардын предметтик (географиялык) компетенцияларын калыптандырууда теориялык билимдер менен практикалык иштерди айкалыштыруу маселелерине басым жасалган.

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы организации практических работ, составления заданий и планирования урока по географии, которая сопровождается методическими рекомендациями. Методические рекомендации направлены на формирование предметных (географических) компетентностей учащихся.

Annotation: The article deals with the organization of practical work, preparation of assignments and planning a lesson on geography, which accompanying guidelines. Guidelines aimed at creating a subject (geographical) competencies of pupils.

Түйүндүү түшүнүктөр: окуу программасы, Базисттик окуу планы, окуу процесси, сабак.

Ключевые слова: Учебная программа, Базисный учебный план, учебный процесс, урок.

Keywords: curriculum, basic curriculum, educational process, lesson.

Учурда жалпы билим берүү уюмдарында география предмети 6-11 класстарда Базисттик окуу план боюнча жалпысынан 10 сааттык (6 – 7-8-9 класстарда 2с., 10-11-класстарда 1 саат) көлөм менен окутулат. Көпчүлүк учурларда мугалимдер географияны окутууда окуучулардын теориялык эле билимдерине басым жасоо менен бирге, курулай жаттоолор менен чектелишет. Мындай жагдайды биз мугалимдердин сабактарына байкоо жүргүзүүдө, алар менен маектешүүдө, окуучулардын олимпиадаларын өткөрүү учурларында күбө болуп жүрөбүз. Жогорудагы көрүнүштөрдү эске алуу менен бирге ушул макаланын чегинде кээ бир методикалык сунуштарды берүүнү чечтик.

Окуу процессин уюштурууда биринчи кезектеги Кыргыз Республикасынын билим берүү

системасындагы болуп жаткан өзгөрүүлөргө көңүл буруу менен бирге, билим берүүнүн сапаттуу натыйжалуулугуна багытталышы зарыл. Ал эми окуу процессинин натыйжалуулугу окуучунун алган теориялык билимдерин практикада жана турмушта пайдалана алуу компетенттүүлүгүн калыптандырууну көздөшү керек. Бул милдеттерди окуу процессинде ишке ашыруу үчүн сабакты пландаштырууда, уюштурууда, шык берүүдө жана окуучунун окуу жетишкендиктерин баалоодо мугалимден жогорку деңгээлдеги методикалык-кесиптик даярдыкты талап кылынаарын эстен чыгарбообуз керек.

Ошондуктан окуу процессин уюштуруунун негизги формасы болгон сабакта пайдалануучу окуу материалы, кошумча маалыматтар, окутуунун усулдары, ыкмалары педагогикалык-психологиялык жактан камсыз болушу учурдун талабына ылайык жана мугалим окуучулардын өз алдынча иштерин уюштурууда алдына төмөндөгүдөй милдеттерди коюусу зарыл:

- окуу материалы менен иштөөдө окуучунун өз алдынча көйгөйлөрдү чечүүгө багытталган кырдалды түзүү;
- окуп-үйрөнүүгө жагдайлуу маанай түзүү;
- негизги окуу ишмердүүлүктөр жөнүндө маалымат берүү;
- таанып-билүү ишмердүүлүгүн активдештирүү;
- окуучулардын маалыматтык жана коммуникативдик компетенттүүлүктөрүн жогорулатуу.

Мындан сырткары учурдун талабына ылайык окуу процессинде билим берүүнүн компетенттүүлүк мамилесин ишке ашырууда мугалим сабакты пландаштырууда жана өтүүдө төмөндөгү шарттарды эске алуусу керек:

1. Сабак бир эле окуу материалын айтып берүү менен чектелбестен, окуучулар тараптан аткарылуучу тапшырмалардын мазмуну практикада колдонууга багытталышы.
2. Ал тапшырмалардын кээ бир бөлүктөрү окуучулардын маалыматты издөө, талдоо, иштеп чыгуу, интерпретациялоо жана аны башкаларга берүү процессинде алынышы керек.

3. Сабактагы берилген окуу материалдары окуучуларга жеткиликтүү, вариативдүү, илимий мүнөздө болуусу.

4. Окуучулардын таанып-билүү ишмердүүлүгүн камсыз кылуучу окутуунун көрсөтмөлүүлүк принцибинин (мультимедиялык ресурстар, ар түрдүү деңгээлдеги тапшырмалар ж.б.) сакталышы.

5. Окуучулардын окуу жетишкендиктери жөнүндө ыкчам кайтарым байланыштарды алуу каражаттары менен камсыз кылуу.

Билим берүүгө компетенттүүлүк мамиле кылууда окуучулар үчүн түзүлгөн тапшырмалардын мазмуну окуучулардын окуу ишмердүүлүгүндө чоң мааниг ээ. Тапшырмалардын мазмунунун татаалдыгы боюнча география предметинде окумуштуу Л.М.Панчешникованын теориялык изилдөөлөрүн жетекчиликке алсак болот. Бул теорияга ылайыктуу тапшырмалардын татаалдыгы төмөндөгүдөй белгилер менен аныкталат:

1. Тапшырманан проблемалуулугу: чыгармачылык деңгээлдеги же проблемалуу тапшырмалар репродуктивдүү тапшырмаларга караганда татаал.
2. Алынуучу жоопторго чейинки суроонун жана шарттардын аралыгы: талкуулануучу маселелердин чынжырчасындагы бөлүмдөрдүн саны көп болгон сайын тапшырма ошончо татаал.
3. Аныктоочу себептердин жана келип чыккан натыйжалардын саны боюнча: канчалык деңгээлде себептердин жана натыйжалардын саны аныктала турган болсо, тапшырма ошончо татаал.
4. Пайдалануучу маалыматтардын булактары боюнча: пайдалануучу булактардын саны канчалык көп болсо, ошончолук тапшырма татаал.

Жогоруда белгиленген тапшырмалардын таталдыгынын белгилерине ылайык 9-класстын окуучулары үчүн Кыргыз Республикасынын социалдык-экономикалык географиясын окуп-үйрөнүүдө төмөндөгүдөй тапшырмаларды түзүүгө болот: *“Сиздин алдыңызда кыска мөөнөттүн ичинде энергияны көп талап кылуучу өндүрүш чыгаруу маселеси турат,*

бирок сизди кызыктырган региондо электр энергиясы жетишпейт. Ошондой болсо да сиздин бул долбооруңуз өндүрүштүк инфраструктурага ири каражаттарды (инвестицияларды), анын ичинде энергетиканын өнүгүшүнө дагы мүмкүнчүлүк берет. Бул региондо гидроэнергия ресурстардын жана газ өтүүчү трубалар болгон шартта электрстанциянын кайсы түрүн куруусун тандайт элеңиз?. Ушундай эле багыттагы экинчи тапшырма: “Сиз ири көлөмдө продукция чыгаруучу (жылына 5 млн. тоннадан ашык) металлургиялык ишкананын жетекчеси экениңизди элестетиңиз. Сиздин алдыңызда продукцияны керектөөчүлөрдүн суроо-талабын үзгүлтүксүз камсыз кылуу үчүн транспорттун кайсы түрүн пайдалануу маселеси турат. Бул учурда ал региондо транспорттун бардык түрү өнүккөн”.

Бул мисалдагы тапшырмаларда көрүнүп тургандай, окуучулар сунушталган тапшырмаларды аткаруу үчүн бир нече себептер, божомолдуу натыйжаларды көрсөтүүсү керек. Ал себептерди жана натыйжаларды аныктоо үчүн бир нече кошумча материалдарды же башка предметтеги окуу материалдарын окуп чыгуу зарылдыгы келип чыгат.

Ушундай мүнөздөгү тапшырмаларды окуучулар аткарууда алар үчүн проблемалуу-чыгармачылык иштөө үчүн окуу кырдаалы түзүлөт жана төмөндөгүдөй этаптар менен аткарыша алат:

1. Мурунку алган билимдерин, билгичтиктерин, көндүмдөрүн (компетенцияларын) өз алдынча жаңы кырдаалда колдоно алышат.

2. Тааныш ишмердүүлүктүн негизинде ишмердүүлүктөрдүн жаңы ыктары калыптанат.

Демек, окуучулар жогорудагы көрсөтүлгөн окуу кырдаалдарын басып өтүүдө, алардын аткарып жаткан иш-аракети жаңы проблеманы көрүү, билим,

билгичтиктерин, көндүмдөрүн (компетенцияларын) өз алдынча жаңы кырдаалга которуу, окуп жаткан объектинин түзүмдөрүн көрүү, маселелерди чечүүдө мурунку өздөштүргөн окуу ыктарын жаңы окуу кырдаалда комбинациялоо жана оригиналдуу ыктарды түзүү ишмердүүлүктөрү калыптанат.

Бизге белгилүү болгондой окуучулардын компетенциялары алардын практикалык ишмердүүлүгүнүн негизинде калыптаанаарын эске алуу менен бирге мектепте географиялык билим берүүнү компетенциялык багытта нугун буруу үчүн мугалимдин методикасы калыптануучу конкреттүү компетенцияларды калыптандырууга багытталышы максатка ылайык. Ошондуктан окуу процессин окуучулардын практикалык ишмердүүлүгүн ар түрдүү географиялык маалыматтардын булактарын (план, схема, таблица, карта, статистикалык маалыматтар, геоинформациялык ресурстар) талдоо боюнча практикалык иштерге багытталышы керек. Мисал катары 7-класстын окуучулары үчүн “Материктердин жана океандардын географиясы” боюнча окуучулардын физикалык-географиялык карталар менен иштөө, талдоо компетенцияларын калыптандырууга багытталган төмөндөгү тапшырманы сунуштасак болот.

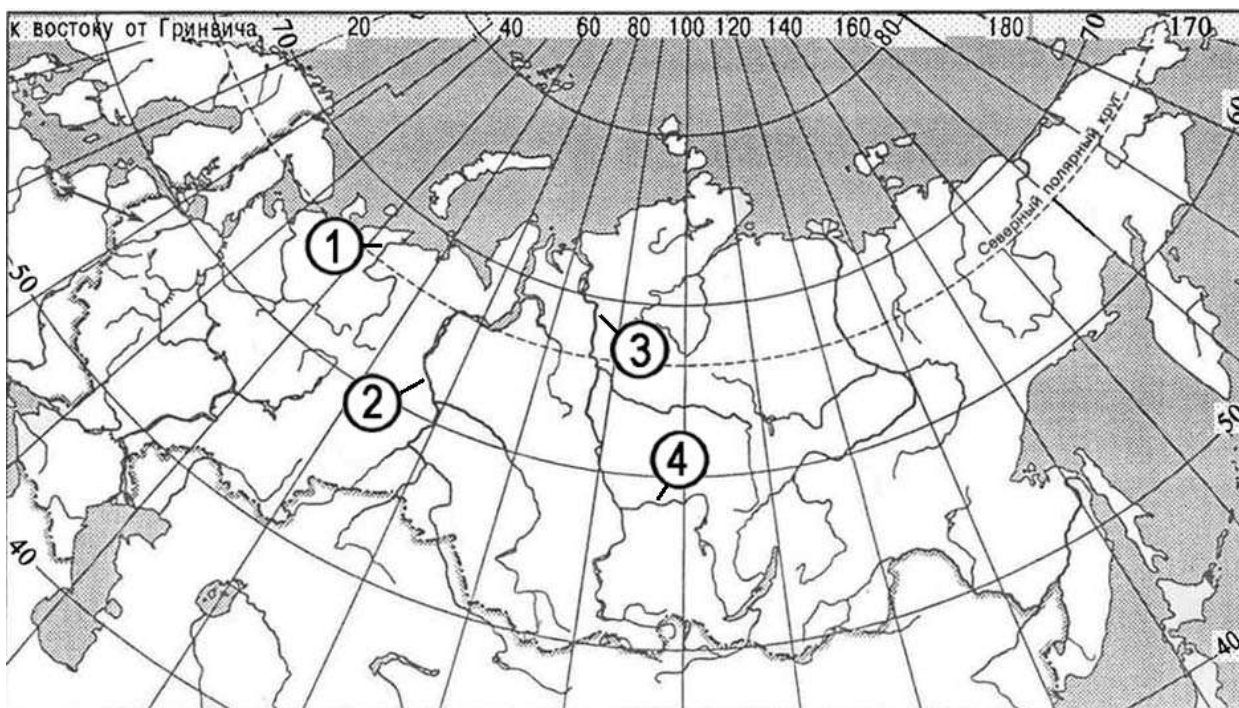
Тапшырма: Дарыяларды картада жайгашкандыгына жараша коюлган сандар боюнча дал келтиргиле:

Дарыялар

Картада жайгашышы

- А) Ангара
1) 1
- Б) Енисей
2) 2
- В) Обь
3) 3
- Жообу:
4) 4

А	Б	В

Мындан сырткары мугалим практикалык сабактарды уюштурууда жана өтүүдө анын ар түрдүү классификациясын билүү менен бирге, анын максатын, милдеттерин аныктоосу зарыл.

Окуучулардын географиялык компетенцияларынын калыптануу деңгээли боюнча практикалык иштер төмөндөгүдөй болуп бөлүнөт: *окуп-үйрөнүүчү, машыгуучу жана жыйынтыктоочу.*

Окуп-үйрөнүүчү практикалык иштер төмөндөгүдөй белгилери менен айырмаланат:

1. Мугалимдин жетекчилиги менен аткарылат.
2. Мугалим практикалык ишти аткаруунун үлгүсүн көрсөтөт.
3. Мугалим окуучунун иш аракетин алгачкы ирээтте бышыктоо максатында тапшырма берет.

Машыктыруучу практикалык иштердин максаты:

1. Предметтик компетенцияларды жакшыртуу жана өнүктүрүү.
2. Иштер сабакта мугалимдин көзөмөлдөөсү менен же үй тапшырма формасында аткарылат.
3. Иштин жыйынтыктары ар бир этапта мугалимдин көзөмөлүндө болуп, маалымданып турат.

Жыйынтыктоочу практикалык иштер текшерүү жана баалоочу

функцияны аткарып, окуучулар өз алдынча аткарышат.

Мугалим география боюнча окуу программасындагы берилген практикалык иштерди өзүнүн тажрыйбасына, чеберчилигине, окуучулардын окуу жөндөмдүүлүктөрүнө жана кызыгууларына жараша өзгөртүп түзүп алса болот. Ошондуктан жаңы окуу жылына өткөрүлүүчү мугалимдердин август кеңешмелеринде шаардык, райондук жана мектеп аралык география мугалимдердин методикалык бирикмелеринде география предметинин ар бир курсу боюнча жыйынтыктоочу практикалык иштердин санын, көлөмүн программанын талаптарына ылайык өзгөртүп, тактап алууларын сунуштайбыз. Практикалык иштерди пландаштырууда мугалимдер учурдагы окуу планындагы X, XI класстардагы сааттардын кыскарышы практикалык иштердин санынын кыскарбашын эстеринен чырбашы керек.

Мектептин география мугалимдери менен жолуккан учурларда жана квалификацияга келген мугалимдердин көбү окуучуларды география предмети боюнча олимпиадага даярдоо маселелери кызыктырат. Анткени окуучуларды география предметин окуп-үйрөнүүгө кызыктыруунун формаларынын бири болуп география боюнча окуучуларды максаттуу

олимпиадага даярдоо болуп эсептелет. География боюнча окуучуларды олимпиадага даярдоо биринчи кезекте аларды тандап алуунун ар түрдүү каражаттары менен окуучулардын жөндөмдүүлүктөрүн аныктап алуу керек. Окуучулардын жөндөмдүүлүктөрүн тандап алууда төмөндөгүлөргө көңүл бурулушун сунуштайбыз:

- Билимдердин ар кандай түрлөрү менен иштөө билгичтиктерин;
- Коюлган окуу маселелерин чечүүдө ар кырдуу ыктарды колдоно билүү көндүмдөрүн;
- Предмет боюнча жөндөмдүүлүктөрүн аныктоо.

Жогорудагы белгиленген окуучулардын жөндөмдүүлүктөрүн аныктагандан кийин гана сабактан тышкаркы кошумча сабактарды, атайын курстарды, факультативдерди, кружокторду жана жекече окуу иштерин уюштурууну жана аны менен бирге география сабактарында чыгармачыл деңгээлдеги тапшырмаларды текшерүү иштерде, семинар, зачеттордо пайдалануу Бул окуу иштеринин мазмундары сунуштайбыз.

Областтык, республикалык олимпиаданын жыйынтыктарын талдоонун негизинде география предмети боюнча окуучуларды олимпиадага даярдоо 6-класстан баштоо жана көп деңгелдүү-пирамида принциби боюнча тандоону ылайык деп ойлойбуз. Пирамида

принцибинин негизинде төмөнкү класстын окуучулары массалык түрдө катышып, пирамида жогорулаган сайын жөндөмдүү окуучуларды тандап алуу процессин жүргүзүү мектептеги олимпиадалык кыймылды жеңил жана сапаттуу уюштурууга мүмкүндүк берет. Ошондуктан мектептеги олимпиада кыймылын 6-11-класстар арасында билим берүү уюмдарында уюштуруу талапка ылайык. Ал эми олимпиадалык тапшырмалардын мазмуну жеке эле окуу программасы менен чектелбестен, окуучунун кругозоруна да багытталып, ар түрдүү варианттары менен берилиши керек.

Мектепте олимпиадага даярдоо боюнча сунушталып жаткан “Пирамида” моделинин чокусунда мектеп алдындагы ар түрдүү атайын жыйындарды, курстарды, жайкы эс алуу лагерлеринде тематикалык аянтчаларды окуучулардын практикалык билгичтиктерин бекемдөө максатында уюштурулушу да мүмкүн.

Адабияттар

1. Жалпы билим берүү уюмдарынын 2016-2017- окуу жылы үчүн Базистик окуу планы.
2. География. Жалпы билим берүү уюмдары үчүн окуу программасы. Бишкек, 2015.
3. Методика обучения географии в школе. “Просвещение”, 1997.

Рецензент: п.и.д., профессор Бабаев Д.Б.

*Козубаева Бурул Увайдуллаевна.
Кыргыз билим берүү академиясынын
ага илимий кызматкери.*

**КЫРГЫЗСТАН ТАРЫХЫ КУРСУНУН МАЗМУНУН
ОПТИМАЛДАШТЫРУУНУН АЙРЫМ МАСЕЛЕЛЕРИ.**

*Козубаева Бурул Увайдуллаевна.
Старший научный сотрудник
Кыргызской академии образования*

**НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ В ОПТИМИЗАЦИИ СОДЕРЖАНИЯ КУРСА
ИСТОРИЯ КЫРГЫЗСТАНА.**

*Kozubaeva Burul Uvaydullaevna.
Senior Researcher of the
Kyrgyz Academy of Education*

**SOME PROBLEMS IN OPTIMIZING THE CONTENT OF THE COURSE HISTORY
OF KYRGYZSTAN.**

Аннотация: Макалада билим берүүнүн мазмуну жөнүндө жалпы түшүнүк берилип, Кыргызстандын тарыхый билим берүүсүнүн мазмунуна Кыргызстан тарыхы курсунун киргизилүүсүнүн тарыхына сарасеп салынган. Ар кайсы жылдары Кыргызстан тарыхы курсу кандай өнүктү жана калыптанды? деген суроого жооп берилип, заманбап коомго ылайык анын мазмунун өзгөртүү керектиги тууралуу айтылган. Дүйнөлүк тарых жана Кыргызстандын тарыхы бири-бири менен байланышта өнүккөндүктөн, алардын мазмунун өзгөртүүнүн жалпы себептери көрсөтүлгөн.

Аннотация: В статье автором даны общие понятия о содержании образования, а также о роли курса истории Кыргызстана в содержании исторического образования Кыргызстана. Также говорится о необходимости изменения содержания истории Кыргызстана, дается ответ на вопрос в какие годы и как формировался и развивался история Кыргызстана. Так как мировая история и история Кыргызстана развивался неразрывно, дана причина тотальной трансформации их содержания.

Abstract: In the article the author gives the general idea of the content of education, and

the role of exchange rate history of Kyrgyzstan in the content of history education in Kyrgyzstan. Also referred to the need to change the content of the history of Kyrgyzstan, we answer the question in what years and how was formed and developed the history of Kyrgyzstan. Since world history and the history of Kyrgyzstan developed intrinsically, given the reason for a total transformation of their content.

Түйүндүү түшүнүктөр: билим берүүнүн мазмуну, саясий тарых, тарыхый инсандарды окуп-үйрөнүү методу, европацентризм, жарандык иденттүүлүк, этноцентризм, этномаданий биримдүүлүк.

Ключевые понятия: содержания образования, политическая история, метод изучения исторических личностей, европацентризм, гражданская идентичность, этноцентризм, этнокультура.

Key words: the content of education, political history, method of studying historical figures evropatsentrizm, civil identity, ethnocentrism, ethnic culture.

Заманбап коомдо тарыхый билим берүү системасы бүтүндөй өзгөрүүгө дуушар болууда. Мурдагы тарыхты окутуу

принциптерине ылайык мектеп окуучусуна тарыхый фактыларды жана теориялык билимдерди өздөштүрүү жетиштүү эле. Бүгүнкү күндө тарых предметинин негизги милдеттеринин бири окуп-үйрөнгөнүн күндөлүк жашоосунда колдоно алуучу компетенттүү инсанды тарбиялап чыгаруу болуп калууда.

Ошол эле мезгилде тарых билим берүүчү жана баяндоочу предмет. Тарых предметинде ар бир сабакта жаңы тема өтүлүп, окуучуларга жаңы билимдер берилип, темага байланышкан түшүнүктөрдү калыптандырып баруу керек. Окуучу өз алдынча чыграмачылык изденүү менен тапшырмаларды аткаруудан мурда ага тарыхый билимдердин жыйындысын берүү зарыл. Андан соң гана компетенттүүлүк жөнүндө сөз кылуу жөндүү.

Жалпы билим берүүчү мектептер дүйнөнү жалпы таанып-билүүгө багытталган. Билим берүү тармагындагы нормативдер: стандарт, программа жана окуу методикалык комплекстердин талаптарына ылайык 5-6-класстан баштап окуучу байыркы коомду бардык тармактарын: жаратылышын, чарбасын, саясий жана социалдык-экономикалык өнүгүүсүн, күндөлүк турмушун жана маданиятын окуп-үйрөнүүгө милдеттүү. Курсту аяктаганда окуучу анык коюлган компетенттүүлүктөргө жетишүүсү керек. Бирок, окуу материалынын көлөмү окуучунун жаш өзгөчөлүгүнө туура келеби, окуу китептер бул материалды эске алып жазылганбы, бул чон суроо.

Демек, Кыргызстан тарыхы предметинин мазмунун оптималдаштыруу процессинде салттуу окутууга негизделген окуучулардын чыгармачыл изденүүсүнө шарт түзүүчү жаңы тарыхый билим берүүнүн мазмунун түзүү керектелет.

Мазмун – билим берүү системасынын негизги компоненти болуп эсептелет. Ошондуктан, педгогикада билим берүүнүн мазмунун, критерийлерин аныктоо жана аларды окутуу процесси үчүн тандоо актуалдуу маселелерден болуп саналат. Биринчиден, билим берүүнүн мазмунунун түзүлүшүн жана структурасын аныктоо, экинчиден, мазмундун логикалык ирээттүү түзүлүшү маанилүү болуп эсептелет.

Билим берүүнүн мазмунун төмөнкүдөй бөлүнөт:

1. Жалпы билим берүүнүн түзүлүшү эки аспекттен: техникалык жана адисттик; экинчиси, жалпы билим берүүчү мектептерден турат. Бул деңгээл окуу курстарынын топтомун жана ага кирүүчү окуу предметтерин, логикалык ирээттүүлүк жана окуучунун жаш өзгөчөлүгүн эске алуудан түзүлүп, окуу пландарын түзүү менен ишке ашырылат;

2. Конкреттүү окуу предметтердин мазмуну: сапаттык жана сандык көлөмдүн, өздөштүрүү деңгээлинин татаалдыгын аныктоо, логикалык ирээттүүлүктү тандоо жана окуп-үйрөнүүгө негизделип, окуу программаларды түзүү жана окуу китептерин жазуу менен ишке ашырылат;

3. Ар бир окуу предметинин ичиндеги бөлүмдөрдүн мазмуну, темалар жана сабактар [7. С.57-64]

О.э. билим берүүнүн мазмунун экиге:

Биринчиси – теориялык бөлүк;

Экинчиси – прогаммалык документтер жана окуу-методикалык комплекттерден [8. С.143] турат деп бөлүп жүрүшөт.

Кыргыз элинин улуттук каада-салтын, кылымдарды карыткан тарыхын кийинки муунга төкпөй-чачпай өткөрүп берүү үчүн, кыргыз жаштарынын Мекенге болгон сүйүүсүн тутантып, улуттук намысын коргой алган, этностук маданиятын сактай алган жаран кылып тарбиялоо үчүн өткөн кылымдын 50-ж. эле аракеттер жүргүзүлгөн. Ошол мезгилде эле этномаданий өзгөчөлүктөрүбүздү сактоо менен дүйнөлүк прогресске аралашуу аракеттери байкалган.

Кыргызстандын жана кыргыз элинин тарыхы курс катары Кыргызстандын билим берүү системасына XX к., 50-жж. киргизилип, мазмуну түзүлгөн. Бул жылдардын аралыгында Кыргызстан тарыхы тарыхчы-окумуштуу агайларыбыз тарабынан тынбай изилденип, үйрөнүлүп, мазмуну калыптанып барды. Негизинен Кыргызстан тарыхынын республиканын билим берүү системасына курс катары кирүүсүн үч этапка бөлсөк болот:

1 – этап: Кыргызстан тарыхынын алгачкы курс катары киргизилиши (1957-1989-жж.);

2 – этап: Кыргызстан тарыхы курсунун калыптануу мезгили (1989-2005-жж.);

3 – этап: Кыргызстан тарыхы курсунун бүгүнкү абалы (2005-2015-жж.).

Алгачкы этапта Кыргызстандын жана кыргыз элинин тарыхын жалпы билим берүүчү мектептерде «СССРдин тарыхы» предметинин арасында кошумча саат катары аз саат болсо да окутуу киргизилген. Бул мезгилде мугалимдер толук түзүлүп бүтпөгөн программа, толукталышы керек болгон окуу китептери менен аз болсо да камсыз болушкан. Бул иштерди турмушка ашырууда Б.Жамгирчинов, А.Каниметов, И.Н.Шерстюктун баа жеткис эмгектери бар. Бул тарыхый эмгектерде окуучуларга берилүүчү алгачкы материалдардын топтомдору келтирилген. Экинчи этапта, 1989-жылдан баштап, 90-жж. А.А.Чукубаевдин жетекчилиги менен толук кандуу окуу программа [9. С.4.], А.Кожобаевдин башчылыгында Кыргыз Республикасынын мектептеринде тарыхый билим берүүнүн концепциясы [2.180-198-бб.] иштелип чыккан. Аталган концепция Тарыхый билим берүүнүн биринчи окуу-нормативдик базасы болуп, стандарттын түзүлүшүнө жол ачты. 90-жж. экинчи жарымы Тарых предмети үчүн жемиштүү жылдардан болуп, жаңы стандарт [1]; толукталган, кайра иштелген концепция, программа, окуу китептери иштелип чыгып, мектептерге таркатылган. Үчүнчү этапта, т.а. азыркы мезгилди кошкондо 2005-жылдан бери Кыргызстандын Жалпы билим берүүчү уюмдарында Тарыхый билим берүүнүн стандартынын [3.249-270-бб.] негизинде түзүлгөн Кыргызстан тарыхы курсу окутулуп келе жатат.

Акыркы жылдары тарых предметинин мазмунун түп тамырынан бери карап чыгуу зарыл деген пикирлер байма-бай айтылып келүүдө. Бул пикирлердин жаралуусунун эң биринчи себеби жогоруда айтылган компетенттүү инсанды тарбиялап чыгаруу, ошол эле мезгилде окуучуларда жарандык-патриоттук сезимдерди калыптандыруу болсо, экинчи бир чоң себеби, бүгүнкү күндөгү тарых предметинин мазмунун оордугу, көптүгү болууда. Буга байланыштуу көптөгөн тарыхчылар мурдагы формациялык өнүткөн цивилизациялык

өнүткө өтүүнү сунушташууда. Бул сунушту колдоого алуу, бул багытты колдонуу тарых предметинин мазмунун бүтүндөй өзгөртүүгө алып келет. Албетте, тарых предметинин түпкү мазмуну ошол бойдон калат, болгону биз тарыхты маданий жактан окуп-үйрөнүүгө бет алабыз. Т.а. тарыхтын мазмунун басымдуу бөлүгү мурдагыдай фактылар, окуялар, даталардан турган саясаттан эмес, маданий жетишкендиктери, ачылыштары, элдердин, цивилизациялардын социалдык-коомдук өнүгүүсү, күндөлүк жашоосу тууралуу болмокчу.

Эң биринчиден, курстун теориялык негизин түзүү иштерин колго алуу жөндүү. Мурдагы макалада биз Жаңы муун үчүн Тарыхый билим берүүнүн стандартын түзүү боюнча сунуштарды бергенбиз. Бул макалада «Эмне үчүн Кыргызстан тарыхы курсунун мазмунун өзгөртүү керек?» деген суроого жооп издөөгө аракеттенебиз.

Биринчиден, тарыхтын мазмунун саясий тарых түзөт. Эгер бүгүнкү күндөгү тарых окуу китептерин талдай турган болсок, анда эң биринчиден салттуу болуп калган саясий тарых биринчи орунда турат. Тарыхый билим берүүнүн стандарты боюнча окуучулар окуу китепте берилген тарыхый окуялардын датасын, жүрүшүн, кимдер катышкандыгын билүүгө шарт. Бирок, окуучулар, мисалы, кандайдыр бир тарыхый окуянын чыгуу себебин, шартын жана натыйжасын анчейин жакшы түшүнө беришпейт. Анткени, дээрлик бардык тарых боюнча окуу китептеринде бул боюнча ыраттуу берилген маалымат жок. Албетте, окуучулардын өткөндү кабыл алуусу абстарктуу эмес, тарыхый фактылар жана окуяларга негизделип калыптанат. Бирок, жүргүзүлгөн эксперименталдык иштер 5-6-класстын окуучусу тарыхый материалды окуп-үйрөнгөндөн кийин 4-6 гана түшүнүктү (дата, факт, тарыхый ысым, термин ж.б.) эстеп калыша тургандыгын тастыктады. Айрыкча бул мезгилде окуучу үчүн тарых предмети:

- өткөн мезгил тууралуу жаңы жана кызыктуу маалыматтары;
- табышмактуу жана сырдуу тарыхый окуялары;
- тарыхый инсандардын ишмердүүлүгү менен өзүнө тартат.

Бул мезгилде окуучуларды «абдан маанилүү» деп берилген толтура даталар, «татаал ысымдар», узун, түшүнүксүз сүйлөмдөрдөн турган көп маалыматтар эмес, кандайдыр бир кызыктуу окуялар, иллюстрациялар кызыктырат. Бирок, биз окуучуга жалаң көркөм сүрөттөрдөн турган тарыхты бербестен, акырындык менен аларды тарых илиминин кандайдыр бир жаңы маанини билдирген түшүнүктөр, терминдери менен тааныштырып, илимий тилге көнүктүрүп барышыбыз керек. Мисалы, Байыркы Даван мамлекети жөнүндө сөз кылганда, окуучуларды Давандагы шаарлардын саны, Кытай менен болгон согушу, аскерлердин саны, даталарга караганда, Давандын «көктөн түшкөн аргымактары», дыйканчылыгы, шаарлардын курулушу кызыктырат. Демек, тарыхый маалыматтарды берүүдө окуучуга Давандын чарбасы, күндөлүк турмушу, коомдук-социалдык абалы, Кытай менен болгон согушунун чыгуу себеби, шарттары жана натыйжасы жөнүндө маалыматтарды берүү максатка ылайыктуу болмок.

Экинчиден (жогорудагы пикирге кошумча), тарыхый билим берүүдө көптөгөн тарыхый инсандардын ысымдары аталып, алардын өмүр баянын окуп-үйрөнүү методу алдыңкы катарда турганына күбө болобуз. Автор үчүн кайсы бир доор, мамлекет жөнүндө айтып жатканда андагы бардык инсандар маанилүү. Бирок, окуучу үчүн бул жөн гана ысым. Мисалы, Усун мамлекети боюнча темада көптөгөн ысымдар аталат. Алар Усун мамлекетинин күнбийлери; усундар жөнүндө жазган тарыхчылар, окумуштуулар; Кыргызстандын аймагына, Усун мамлекетине тиешелүү мурдагы жана кийинки ысымдар берилет [6. 83-91-бб.]. Алардын баарын эстеп калуу окуучу үчүн абдан кыйынга турат. Ал эми 6-класста берилген усундардын башчысы Унгүйми күнбий [6. 87-б.], 5-класста такыр эле башка тарыхый инсан: кытайлык каныша Унгүйми [5. 40-б.] болуп берилет. Мындай так эместиктер башка жерлерде дагы учурайт. Усун мамлекети Ө.Ж.Осмоновдун 5-класстарга арналган окуу китебинде жакшы берилген. Бул жерде окуучулардын жаш өзгөчөлүгү эске алынып, материал өтө жөнөкөй жана жатык тилде баяндалып,

документтүү материалда ордо төңкөрүшү жөнүндө кызыктуу окуя сүрөттөлөт [4. 46-50-бб.].

Үчүнчүдөн, Дүйнөлүк тарых предметинин мазмуну европентристик мамиледе берилген, анын түзүлүшү жана мазмуну Советтик тарыхый билим берүүнүн таасири астында калган. Т.а. биздин окуучулар Батыш мамлекеттеринин тарыхын бул мамлекеттердин жарандарынан жакшы билет десек жаңылбайбыз. Эгемендүү болгондон кийин дагы Дүйнөлүк тарыхтын мазмуну кандайдыр бир өзгөрүүсүз окутулуп келет. Болгону, СССРдин жана КПССтин тарыхы окутулбай калды.

Албетте, Дүйнөлүк элдердин тарыхы, мамлекеттердин өнүгүүсү менен тааныш болуу окуучунун кругозорун өстүрүп, анын коомго социалдашуусуна жардам берүүсү мүмкүн. Бирок, окуучуну кыйнап, мынчалык чоң көлөмдөгү Европанын тарыхын ийне-жибине чейин окуп-үйрөнүү керекпи?! Терең жана ар тараптуу материалдарды камтыган Дүйнөлүк тарыхтын бай мазмунун профилдик класстарга берүүгө эмнеге болбосун?! Жалпы билим берүүчү уюмдардын окуучулары Тарых жөнүндө жалпы маалымат алганы жетиштүү го. Бул багытта Чыгыш мамлекеттеринин жетишкендиктери, өнүгүүсү жөнүндөгү маалыматтар кенен берилип, Кыргызстан тарыхынын мазмунундагы Түрк элдеринин жана мамлекеттеринин тарыхы бул жакка өткөрүлсө кыргыздардын жана Кыргызстандын тарыхын кенен жана терең окуп-үйрөнүүгө шарт түзүлөт. Т.а. Дүйнөлүк тарых курсунун окуу жүктөмүндө Чыгыш цивилизацияларына басымдуу саат бөлүү. Согуштар, жортуулдар, инквизициялык репрессиялардан турган Европанын тарыхына караганда, бир топ кызыктуу маалыматтарга толтура Чыгыштын маданияты, адабияты, архитектурасынын тарыхы окуучунун кызыгуусун жаратып, руханий баалуулуктарын калыптандырып, нравалык-моралдык жүрүш-турушун аныктоого жардам бериши мүмкүн.

Ар бир мамлекет үчүн анын бекемдигин жана стабилдүүлүгүн сактап туруу үчүн улуттук сыймык, этноцентризм жана этномаданий биримдүүлүк керек. Бүгүнкү окуу китептериндеги жылаңач

чындыктан келип чыккан, улут үчүн коркунучтуу болгон жаштардагы «кыргыздар дайыма көз каранды болгон» деген көз караштын калыптанышы, улут үчүн сыймыктануу сезимдерине доо кетирип жаткан болбосун. Албетте, тарыхый окуяларды бурмалап болбойт, бирок, окуяларды башкача сөздөр менен чындыктан алыстабай, жалганга ыктабай берсе болот. Бул этноцентризмдик принцип менен түздөн-түз байланыштуу. Анткени, улут үчүн сыймыктануу, этностук биримдик, т.а. этноцентризм: улуттун дүйнө элдери менен тыгыз байланышында жана коңшу мамлекеттер менен мамилесинде көрүнөт [10]. Кыргыздардын тарыхы Дүйнөлүк тарых менен кандайдыр бир учурларда биригип, жалпысынан өз алдынча болсо дагы, биздин окуучулар сөзсүз Дүйнөлүк тарыхтагы орчундуу окуялар: Алгачкы жамааттык коомду, Байыркы Дүйнөнүн жана Орто кылымдардын цивилизацияларын, о.э. Жаңы мезгилди окуп-үйрөнөт. Бул келечектеги жарандарыбыздын дүйнө таанымынын кең болуусуна жана Кыргызстандын чек арасынан сыртка чыкканда билимдерин колдонууга негиз болот.

Жарандык иденттүүлүк мамлекеттин тынчтыгынын мүнөздүү белгиси. Бүгүнкү күндүн талабы, коомдун түшүнүгү боюнча Кыргызстандын ар тараптан өнүгүүсү бир эле улуттун иш-аракетине көз каранды эмес. Кыргызстанда жашап жаткан ар бир улуттун өкүлү өзүн мамлекеттин толук укуктуу жараны, анын өнүгүүсүнө салым кошуучу инсан катары сезүүсү үчүн иденттүүлүк, т.а. жарандык иденттүүлүккө тарбиялануусу керек. Кыргызстанда жашап жаткан бардык улуттардын өзүнүн маданияты, каада-салттары, өзгөчөлүктөрү бар. Мамлекеттин жараны катары алар дагы коомдун бөлүнбөс мүчөсү. Аларга тиешелүү бардык өзгөчөлүктөрдү сыйлоо жана кабыл алуу менен кыргыз эли, кыргызстандык бардык улуттун элдери менен бирге жарандык иденттүүлүктү түзүшү керек. Албетте, мамлекеттин титулдук калкы болгондуктан кыргыз элинин тарыхы, маданияты биринчи орунда, Кыргызстанда жашаган бардык улуттар кыргыз элинин улуттук тарыхын окуп-үйрөнүп кабыл алышы керек. Бул эл

аралык деңгээлдеги мыйзам ченемдүү көрүнүш.

Тарых предмети түз жана кыйыр түрдө окуучунун көз карашынын калыптануусуна өбөлгө түзөт. Айрыкча Кыргызстан тарыхы курсу окуучуну Ата Мекенди сүйүү, коргоо, сыймыктануу сыяктуу патриоттук сезимдерге тарбиялоо, этномаданий компетенттүүлүгүн калыптандыруу милдеттерин алдына коёт. Тарых предметинин мазмуну бул багытта алдыңкы орунда туруп, жөн эле «куркак» тарыхты окутпастан алдына койгон максат, милдеттерин ишке ашырып, акылдуу жана билимдүү, компетенттүү жана мекенчил жаранды тарбиялап чыгарууну ишке ашырууну көздөйт. Демек, биз келечекте өзүбүз жашай турган коомдун жаранын тарбиялап чыгаруудабыз. Ошондуктан, бүгүнкү кабыл алынган чечимдер, коюлган кадамдар туура экендигине, ал биз күткөн натыйжаларды беришине ишенебиз!

Адабияттар:

1. Государственный стандарт по истории для основной и средней общеобразовательной школы [Текст]: проект / Составители: Идинов А., Иманкулов М. и др. Б.1997. 42 с.
2. Кыргыз Республикасынын мектептеринде предметтик билим берүүнү жаңылоонун концепциялары [Текст] / Бишкек, 1995, - 180-198-бб.
3. Кыргыз Республикасынын мектептеринде предметтик билим берүүнүн мамлекеттик стандарттары [Текст] / - Бишкек. "Билим куту". 2006. 249-270-бб.
4. Кыргызстан тарыхы боюнча аңгемелер. 5-кл. А.С.Мырзакматова., Ө.Ж.Осмонов., К.С.Молдокасымов. «Билим-компьютер» Б.: -2008. 256 б.
5. Кыргызстандын тарыхы боюнча кыскача аңгемелер. 5-кл. А.Доталиев. Б.: - 2009. 23-б.
6. Кыргыздардын жана Кыргызстандын тарыхы. 6-кл. Т.К.Чоротегин., Т.Н.Өмүрбеков. «Билим-компьютер». Б.: - 2008. 87-б.
7. Леднев В.С. Содержание образования [Текст]: Учебное пособие / В.С. Леднев. – М.: Высшая школа. 1989. – 360с. С. 57-64.

8. Монахов В.М. Проблемы единого уровня общеобразовательной подготовки учащихся в средних учебных заведениях [Текст] / В.М.Монахов. – М., Педагогика, 1983. – 143 с.

9. Программы для средних учебных заведений [Текст]: История 4-10 (5-11) классы. Государственный комитет СССР по

Народному образованию / – Фрунзе, “Мектеп”. 1990. 120 с. С.4.

10. Ферро М. Как рассказывают историю детям в разных странах мира [Текст] / М. Ферро. – М.: Высшая школа; 1992. 351 с.

*Рецензент: ф.и.д., профессор,
Байгазиев С.О.*

*Ажыкулова Наргиза Байышовна
Кыргыз билим берүү академиясынын кызматкери*

**ФИЗИКА САБАГЫН ОКУТУУДА ОКУУЧУЛАРДЫН ОКУУ
ИШМЕРДҮҮЛҮКТӨРҮН АКТИВДЕШТИРҮҮ – ОКУТУУНУН КАРАЖАТЫ
КАТАРЫ.**

*Ажыкулова Наргиза Байышовна
Сотрудник Кыргызской Академии Образования.*

**АКТИВАЦИЯ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА УЧАЩИХСЯ НА УРОКЕ ФИЗИКИ – КАК
СРЕДСТВО ОБУЧЕНИЯ.**

*Azhikulova Nargiza Baiyshovna
Kyrgyz Academia Education, science employee*

**ACTIVATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS OF PUPILS IN THE PHYSICS
LESSON - AS A MEANS OF TEACHING.**

Аннотация: макалада бул теманын актуалдуулугу болгон окуучулардын окуу ишмердүүлүктөрүн бир канча окумуштуулардын илимий изилдөөлөрүнө таянып, окуу ишмердүүлүгүнүн объектиси, окутуунун натыйжасы катары экенин талданды. Физика сабагын окутууда окуучулардын окуу ишмердүүлүктөрүн дидактикалык оюндар аркылуу активдештирүү ыкмалары берилди. Дидактикалык оюндар окуучунун билимин кеңейтүү менен окуу ишмердүүлүгүн активдештирет.

Аннотация: в статье рассматриваются, основные источники интересов учебной деятельности является, прежде всего, ее содержание. Активизация познавательной деятельности учащихся с помощью дидактических игр, методов обучения в процессе обучения на уроке физики. Дидактические игры активизируют познавательную деятельность учащихся.

Abstract: In the article, the main sources of interests for the training activity itself are, first

of all, its content. Activation of cognitive activity of pupils with the help of didactic games, methods of teaching in the learning process in the physics lesson. Didactic games activate cognitive activity of pupils.

Түйүндүү түшүнүктөр: таанып билүү ишмердүүлүгү, активдүүлүк, окуу ишмердүүлүгүн активдештирүү, дидактикалык оюндар аркылуу окуучулардын ишмердүүлүгүн активдештирүү ыкмалары, активдүүлүктүн структуралык компоненттери.

Ключевые слова: активизация познавательной деятельности, познавательный интерес, способы активации, активизировать работу учащихся через дидактические игры, активность и структурные компоненты.

Key words: active of cognitive activity, cognitive interest, ways of activation, to intensify the work of students through didactic games, activity and structural components.

*“Мугалимдин искусствосу жана ишмердүүлүгү,
анын акылмандыгы менен боорукерлигин
айкалыштыра алгандыгында”*

В.Сухомлинский

Азыркы педагогикалык илимде жана практикада актуалдуу проблема болуп окуучулардын окуу ишмердүүлүгүн активдештирүү актуалдуу маселелерден болуп эсептелет. Мектеп бир гана билим берүү менен гана чектелбестен, окуучулардын билим алуусуна жана алардын окуу жөндөмдүүлүктөрүн калыптандыруу зарылдыгы келип чыгууда. Бул процесстерди ишке ашыруу үчүн окуучулардын окуу жана таанып билүү ишмердүүлүгүн активдештирүү болуп саналат. Ал эми Ф.Энгельстин эмгектеринде адамдын таанып-билүүсүндөгү анын орду жөнүндө бир гана пикир айтылган. Анда “илимий түшүнүктөр таанып-билүүнүн объектиси, таанып-билүүнүн каражаты, акыры келип таанып-билүүнүн натыйжасы катары кызмат кылат” деп белгилеген[1, с.15]. Таанып-билүү бул объективдүү чындыктын адамдын аң сезиминдеги туура чагылышы жана алар жөнүндөгү жаңы билимдердин пайда болушу. Таанып-билүү – бул адамдын практикалык жана акыл аракеттеринин натыйжасы. Демек, таанып билүү процесси жөнүндө сөз болгондо сөзсүз адамдын ишмердүүлүгү жана анын натыйжасы, башкача айтканда тигил же бул предметти же кубулушту адамдын туура түшүнүүсү, аны практикада колдоно билүүсү жөнүндө сөз болуусу керек. Ошондуктан таанып-билүү көпчүлүк учурда адамдардын алган билимдери менен тажрыйбалары катары каралат.[2, с.37]

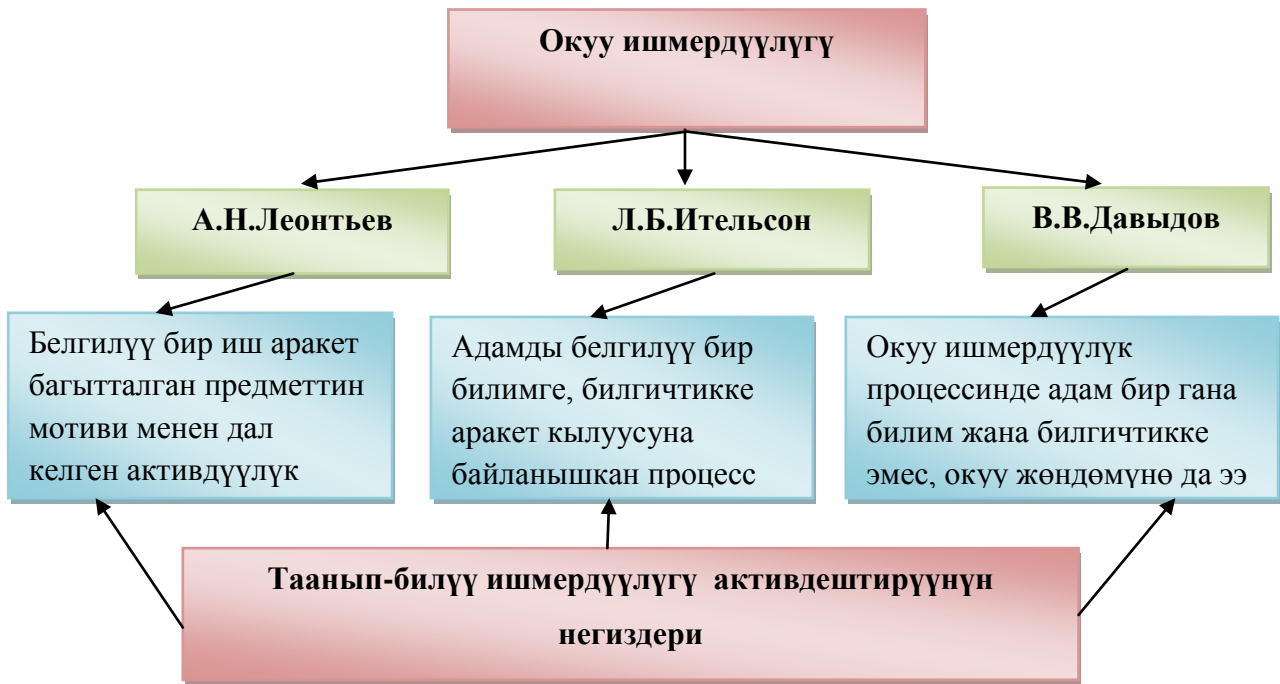
Таанып билүү ишмердүүлүгү – адам тарабынан объективдүү дүйнөнү аңдоодогу активдүү максатка багытталган процесс. Ал эми окуучулардын окуу ишмердүүлүгүн өнүктүрүүдөгү тоскоолдуктардын бири

алардын билимдериндеги формалдуулук. Белгилүү дидакт М.Н. Скаткиндин белгилөөсү боюнча “билимдердин туюнтулуш же берилиш формасынын анын мазмунунан айырмаланышын ачык түшүнбөй туруп эле окуу материалды курулай жаттап алуучулук формализмди билдирет” деп белгилеген.[4]

Адам баласынын негизги өзгөчөлүктөрүнүн бири анын эмгектенүү жөндөмдүүлүгү. Ал эми эмгектенүүнүн түрү катары ишмердүүлүк болуп саналат.

А.Н.Леонтьевдин аныктоосу боюнча ишмердүүлүк деп белгилүү бир иш аракет багытталган предмет жасалып жаткан аракеттин мотиви менен дал келген активдүүлүк процесси. Эгерде ал процесс менен дал келбесе, анда мындай активдүүлүк процесси жөн гана иш аракетти түшүндүрөт. Мисалы, кандайдыр бир түшүнүктү окуп үйрөнүү процессинде окуучунун активдүүлүгү багытталган предмет-түшүнүктүн өзгөчө белгилери, ал эми активдүүлүктүн мотиви (талабы)-түшүнүктүн мазмунун үйрөнүү менен, көрүнүп тургандай активдүүлүк предмети менен анын мотиви дал келет. Демек, активдүүлүк процесси окуучунун окуу ишмердүүлүгүн аныктайт. Эгерде окуучунун үйрөнүү мотивинин негизинде баа алуу максатын көздөсө, мындай активдүүлүктү окуучунун окуу ишмердүүлүгү деп атоого мүмкүн эмес.[3, с.228]

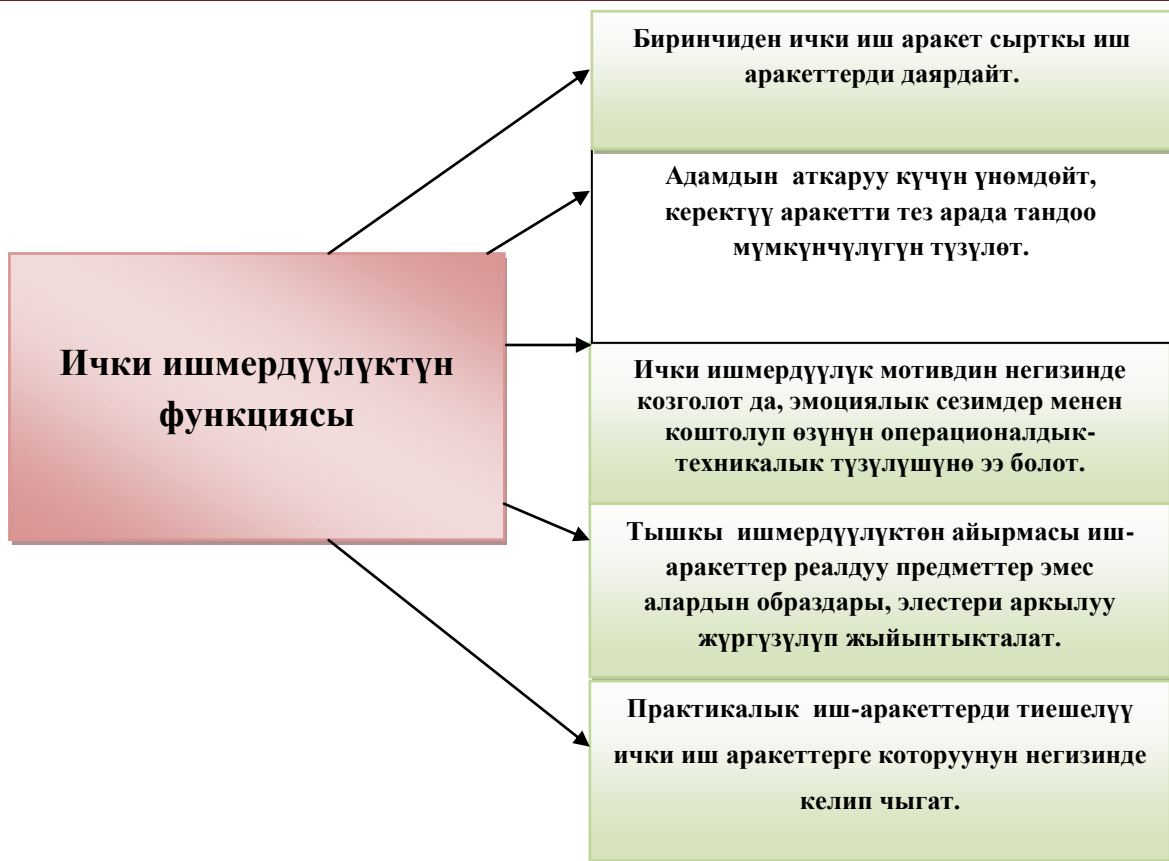
Л.Б.Ительсондун сөзү боюнча “окуу ишмердүүлүк–адамды белгилүү бир билимге, билгичтикке аракет кылуусуна байланыштуу”. [5, с.892] Адамдын ишмердүүлүгү татаал, тең салмактуу эмес бир топ деңгээлдерден түзүлөт.

Билим алуу адамдын анын иш аракеттери менен байланыштуу, ал эми түшүнүктөрдү өздөштүрүү адамдын ой жүгүртүүсүндө анализ, салыштыруу синтез, жалпылоо сыяктуу логикалык амалдар аркылуу ишке ашат. Окуучуларга сунушталуучу материалдар алардын билимдеринин жана психологиялык өзгөчөлүктөрүнүн деңгээлдерине туура келбесе, алар толук кандуу билим ала алышпайт жана ишмердүүлүктөрү активдештирилбейт. Адамдын психологиялык өзгөчөлүгү менен анын законченемдердин бири-бирине шайкеш

келүүсү, кабыл алуу, ой жүгүртүү иш аракеттери аркылуу аныкталат. [6,с14]

Ишмердүүлүктүн түзүлүшүнүн эң төмөнкү деңгээлин психикалык процесстерди камсыз кылуучу физиологиялык механизмдер, организмдин сезүү жана жөндөмдүүлүктөрү, мурдагыларды эсте калтыруу мүмкүнчүлүктөрү түзөт. Практикалык ишмердүүлүктө ишмердүүлүктүн башка түрү болгон–ички ишмердүүлүктү изилдөөдө психологиялык теориянын орду чоң.

Окутуу процессинде окуучулардын жөндөмдүүлүктөрүн, ишмердүүлүктөрүн өнүктүрүүдө П.Я.Гальперин акыл аракеттерин этаптар боюнча өнүктүрүү маселелеринин илимий-методикалык жактан иштеп чыгып, мектеп практикага киргизишкен.

Окуучулардын окуу ишмердүүлүгүнүн негизги психологиялык закон ченемдерин эске алуу маанилүү. Алар төмөнкүлөр:

4. Окуу ишмердүүлүгүн башка ишмердүүлүктөр (оюн, спорт, эмгек ж.б.) менен байланышы;

5. Окуу аракетинин негизинде окуучунун жекече инсан катары калыптанышы. [7, с.167-174]

Негизинен окуучулардын окуу ишмердүүлүгү окуу маселелерин чечүүгө багытталган десек жаңылыштык болбойт. Себеби окуу маселелери максаттуу багытталган окуу аракеттеринин

1. Окуучулардын билимге муктаждыгы, аны түшүнүүсүнүн деңгээли, аракетинин максаттуулугу;

2. Мектепте окуган мезгилдеги окуучулардын окуу ишмердүүлүктөрүнүн мүнөзүнүн жана деңгээлинин өсүү этаптары;

3. Окуу ишмердүүлүгүнүн компоненттеринин динамикасы, мисалы, окуу ишинин айрым сырткы аракеттен акыл аракетине өтүшү;

комплексинде гана чечилет. Мында эң маанилүүлөрү төмөнкүлөр:

❖ Окуучулардын окуу материалдарынын мазмунун түшүнүшү;

❖ Аны аткарууга карата окуу аракеттеринин аткарылышы;

❖ Окуу аракетинин жыйынтыгын талдоо жана баалоо.

Окуу ишмердүүлүктү активдештирүүдө окуучу аткарат же аткара албай турган шарттарын Венн диаграммасы аркылуу берсек:

Окуу ишмердүүлүгүнүн оригиналдуу концепциясын В.В. Давыдов сунуш кылган. Ал “окуу ишмердүүлүк процессинде адам бир гана билим жана билгичтикке эмес, окуу жөндөмүн да алып кетет”. Окуу ишмердүүлүгүнүн негизги жыйынтыгы болуп окуучунун теоретикалык ой жүгүртүүсү болуп саналат.

Окуу ишмердүүлүгүнүн предмети болуп – билимди өздөштүрүү, кыймылдын жалпы мүмкүнчүлүктөрүнө ээ болуусу. Бул процесстин негизинде окуучу өзү

өнүгөт деп белгилегендердин бири Я.А.Каменский болгон [8]. XIX кылымдын башында белгилүү педагог И.Г.Песталоцци жана А.Дистервег байкоо жүргүзүп көрсөтмө куралдардын жардамы менен окуучулардын окуу ишмердүүлүгүн активдештирүү идеясын айтышкан. Демек, активдүүлүк – керектүү жагдайда байланыштарды түзүү, өзгөртүү же зарыл деңгээлде кармап турууну ишке ашыруучу негизги булак (лат. *activus* – ишмердүү). Ал ишмердүүлүк түшүнүгүн активдештирүүгө алмаштыруусу мүмкүн. Адамдын керектөөсү анын активдүүлүгүнүн мотиви болуп саналат.

Активдүүлүк структурасынын компоненттери

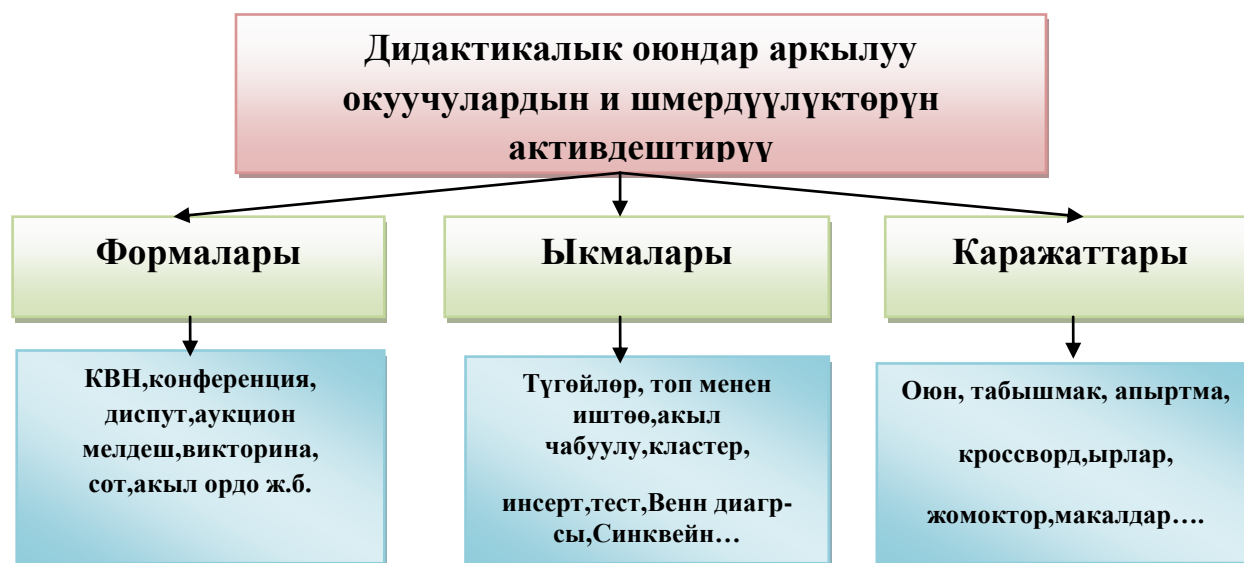

Окуучулардын активдүүлүгүн башкаруу активдештирүү деп аталат. Активдештирүү туруктуу эмес, өзгөрүп туруучу процесс. Активдештирүүнүн негизи – окуучулардын активдүүлүгүн, окуу-тарбия процессинин сапатын жогорулатуу болуп саналат. Педагогикалык практикада активдештирүүнүн ар кандай жолдорун колдонууга болот. Мындай активдештирүүнүн компоненттеринин негизинде окуучулардын ишмердүүлүгүнүн аткарылышына токтололу. Практикада окуучулардын окуу ишмердүүлүгүн активдештирүүнүн ар түрдүү каражаттарынын бири катарында дидактикалык оюндарды сунуштасак болот. Дидактикалык оюндар окуу активдүүлүгүнө карата төмөндөгүдөй бөлүштүрүлөт: физикалык (сүйлөйт, жазат, угат, тартат ж.б); социалдык (пикир алмашат, суроо берет, жооп берет); таанып-билүүчүлүк (толуктоолорду, өзгөртүүлөрдү киргизүү менен проблеманын чечимин табат).

Оюн-бул иш-аракет жана активдүүлүк. Бала өзүнүн туура өсүшү үчүн

керек нерселерге жасаган иш-аракети аркылуу үйрөнгөндүктөн, ар бир бала жөндөм деңгээлине жана кызыкчылыктарына карабастан, оюнга катышуусу зарыл. Учурда Европада окутуунун группалык методунун популярдуулугу өсүп жатат. Мисалы, Данияда бүгүнкү күндө билим группалык метод менен гана берилет. Группалык методдо 4-6 окуучудан турган топ түзүлөт да маселени чогуу чечишет. Мында жыйынтык эмес топтун ичиндеги аракет маанилүү. Окуучуларга тапшырмалар берилет да, жыйынтыгы талданат.

Демек, оюндун жардамы аркылуу балдар бири-бири менен тил табышууга, чечим кабыл алууга, белгилүү эреже-тартиптерди сактоого, өзүн башкара билүүгө, кызматташууга, башкалардын оюу менен эсептешүүгө, алардын каалоо-талабын эске алууга жана сыйлоого, ошондой эле бир нерсени кунт коюп жасоого жана баштаган ишин аягына чыгарууга үйрөнүшөт.

Жыйынтыктап айтканда: окуучулардын окуу ишмердүүлүгүн дидактикалык оюндар аркылуу активдештирип окутуу сапаттуу билимдин бир шарты. Дидактикалык оюндарды көбүнчө кайталоодо, бышыктоодо, жалпылоодо колдонуу ыңгайлуу. Физика сабагында окуучулардын окуу ишмердүүлүктөрүн активдештирүүдө, окуучуну билимге, эмгекке, коллектив

менен иштөөгө, алдыга койгон максатка жетүүгө үйрөтөт. Оюнда окуучу өзү байкайт, ойлонот, ар кандай чечимди өз алдынча кабыл алат, ой жүгүртөт, акылы, сезими өсөт. Физиканы окутууда окуучулардын окуу ишмердүүлүгүн активдештирүү аркылуу сабакта оюндарды жана сабактан тышкары иштерде колдонуу учурдын талабы.

Колдонулган адабияттар:

1. Марк К., Энгельс Ф. Соч.Т.12. – М.:1959

2. Мамбетакунов Э. Педагогикалык изилдөөнүн методологиясы жана технологиясы.–Бишкек, Техник ББ., 2015.-128б.

3. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Просвещение, 1977. –228с.

4. Скаткин М.Н. Активизация познавательной деятельности учащихся в обучении. М.:МГУ, 1965.

5. Ительсон Л.Б. Лекции по общей психологии. – М.: Минск, 2002. с 892

6. Мамбетакунов Э. Окуучулардын илимий түшүнүктөрүн калыптандыруу боюнча жүргүзүлгөн изилдөөлөрдүн жыйынтыктары.– Б. КНУ. 2017.с14.

7. Гальперин П.Я. К проблеме внимания. //Хрестоматия по психологии. – М.: Просвещение, 1987. С 167-174.

8. Коменский Я.А. избранные педагогические сочинение. – М.:уч.пед.изд., 1956

*Рецензент: п.и.д., профессор,
Маткеримов Н.О.*

*Төрөгелдиева К.М.
п.и.д., профессор
И.Арабаев атындагы КМУ.
Молдоисаева Ирма Камчыбековна
Преподаватель КГУ им. И. Арабаева*

**МЕЖПРЕДМЕТНАЯ СВЯЗЬ МАТЕМАТИКИ И ЭКОНОМИКИ КАК УСЛОВИЕ
НАУЧНО МЕТОДИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ОБУЧАЮЩИХСЯ.**

*.Торөгелдиева К.М.
д.п.н., профессор
КГУ им. И.Арабаева
Молдоисаева Ирма Камчыбековна
И.Арабаев атындагы КМУнун мугалими*

**МАТЕМАТИКАНЫН ЖАНА ЭКОНОМИКАНЫН ПРЕДМЕТ АРАЛЫК
БАЙЛАНЫШЫ БИЛИМ АЛУУЧУЛАРДЫН ИЛИМИЙ МЕТОДИКАЛЫК
ӨСҮҮСҮН ШАРТТАЙТ**

*К.М. Torogeldieva
d. of p.s.,
KSU named after I.Arabaev
Moldoisaeva Irima Kamchybekovna
Lecturer KGU them. I. Arabaev*

**INTERMEDIATE COMMUNICATION OF MATHEMATICS AND ECONOMICS AS THE
CONDITION OF SCIENTIFIC METHODOLOGICAL DEVELOPMENT OF TRAINING**

Аннотация: В данной статье рассматриваются межпредметные связи как средство повышения профессиональной подготовки студентов экономических специальностей. Межпредметные связи математики и экономики используются для развития формирования профессиональной компетентности будущего специалиста.

Аннотация: Бул статьяда экономика багытындагы студенттерди даярдоодо предмет аралык байланыш кесиптик даярдыгын жогорулатуучу каражат катары каралат. Математиканын жана экономиканын предмет аралык байланышы келечектеги адистин кесиптик компетентүүлүгү таасирлүү болуш үчүн колдонулат.

Abstract: In this article, interdisciplinary ties are considered as a means of increasing the professional training of students in economic specialties. The intersubject connections of mathematics and economics are used to develop the formation of professional competence of the future specialist.

Ключевые слова: Межпредметные связи, интеграции, математика, экономика, коэффициент, процент.

Түйүндү сөздөр: Предмет аралык байланыш, жуурулушу, математика, экономика, коэффициент, процент.

Keywords: Intersubject communications, integration, mathematics, economics, coefficient, percentage.

Межпредметные связи математики и экономики как отражение процессов интеграции научного познания составляют объективную основу совершенствования предметной системы обучения и представляют собой одну из конкретных форм общего методологического принципа системности, который определяет особый тип мыслительной деятельности - системное мышление, характерное для современного научного познания [5].

Межпредметные связи математики и экономики следует рассматривать как отражение в учебном процессе межнаучных связей, составляющих одну из характерных

черт современного научного познания. При всем многообразии видов межнаучного взаимодействия можно выделить наиболее общие направления: *комплексное обучение разными науками одного и того же объекта, использование методов одной науки для изучения разных объектов в других науках, привлечение различными науками одних и тех же теорий и законов для обучения разных объектов.*

Осуществление межпредметных связей математики и экономики помогает формированию у будущих экономистов целостного представления о мире природы и взаимосвязях в нем и следовательно делает знания практически более значимыми и применимыми. Это помогает будущим экономистам освоить те знания и умения, которые они приобрели при изучении одних предметов, использовать при изучении других предметов, дает возможность применять их в конкретных ситуациях, при рассмотрении частных вопросов, как в учебной, так и в практической деятельности, в будущей производственной, научной и общественной жизни студентов экономистов.

Обращение к межпредметным связям в широком смысле слова, как средству создания целостного восприятия учебного материала, объясняется рядом преимуществ этого достаточно нового вида образовательной деятельности на занятиях, главными из которых являются: межпредметные связи развивают потенциал самих обучающихся, побуждают к активному познанию окружающей действительности, к осмыслению и нахождению причинно-следственных связей, к развитию логики, мышления, коммуникативных способностей; форма проведения подобного рода занятий нестандартна, интересна. Использование различных видов работы в течение занятия поддерживает внимание обучающихся на высоком уровне, что позволяет говорить о достаточной эффективности занятий. Такие занятия хорошо повышают познавательный интерес, служат развитию у обучающихся внимания, мышления, речи и памяти; интеграция дает возможность для

самореализации, самовыражения, творчества преподавателя и обучающихся, способствует раскрытию скрытых способностей.

Математические знания и навыки необходимы практически во всех профессиях, особенно в тех, которые связаны с естественными науками, техникой, экономикой [1].

В современных образовательных учреждениях экономика и математика преподаются достаточно длительное время. При этом сразу же были обнаружены пробелы в школьных курсах математики, полностью игнорирующие многие элементарные, но очень важные для повседневной жизни, приемы анализа экономических процессов [2]. Обучающиеся плохо понимали экономические графики, не ориентировались в том, как провести хотя бы самый простой анализ динамических, т.е. развивающихся во времени, процессе.

Успешная интеграция межпредметных связей математики и экономики предполагает включение в содержание экономических курсов фундаментальных понятий математики.

Для того чтобы познакомить обучающихся с математикой, необходимой не только профессиональным экономистам, но и каждому человеку, очень важно работать над проблемой активизации познавательной деятельности обучающихся через межпредметную связь экономики и математики.

В современных условиях возникает необходимость формирования у обучающихся не частных, а обобщенных умений, обладающих свойством широкого переноса. Такие умения, будучи сформированными в процессе изучения какого-либо предмета, затем свободно используются обучающимися при изучении других предметов и в практической деятельности. Для этого необходимо выделять системы уравнений и неравенств, используемые в экономике и показать их практическое применение; повышать познавательный интерес к учебной деятельности обучающихся; разрабатывать систему уроков по математике с экономической направленностью;

отслеживать результаты обученности, межпредметных умений и навыков обучающихся [3, стр. 200].

Приведем пример такого рода задачи:

31 декабря 2016 года Асан взял в банке 6902000 сомов в кредит под 12,5% годовых. Схема выплаты кредита следующая - 31 декабря каждого следующего года банк начисляет проценты на оставшуюся сумму долга (то есть увеличивает долг на 12,5%), затем Асан переводит в банк x сомов. Какой должна быть сумма x , чтобы Асан выплатил долг четырьмя равными платежами (то есть за четыре месяца)?

Решение. $S = 6902000$ - сумма кредита,

$r = 12,5\%$, x - ежегодная выплата

Применяем формулу: $Sp^4 - p^3x - p^2x - px - x$, где S - сумма кредита,

$$p = 1 + \frac{a}{100\%},$$

где a - процентная ставка, x - сумма ежемесячных выплат;

$$p = 1 + \frac{a}{100\%}; p = 1,125$$

$$6\,902\,000 \cdot 1,1254 - 1,1253x - 1,1252x - 1,125x - x = 0$$

$$6\,902\,000 \cdot 1,1254 - x(1,1253 + 1,1252 + 1,125 + 1) = 0$$

$$x = 6\,902\,000 \cdot 1,1254 / (1,1253 + 1,1252 + 1,125 + 1)$$

$$x = 2296350$$

Ответ: 2 296 350 сомов.

Таким образом, работа в данном направлении положительно отражается на интеллектуальном развитии обучающихся, их воспитании, на формировании профессионально значимых качеств личности. Развиваются и общеучебные и надучебные навыки: анализ, синтез, сравнение, умение работать с научно – учебной и дополнительной литературой и т.п. Это еще раз подтверждает целесообразность использования экономических понятий и методов в математике.

Межпредметные связи математики и экономики являются конкретным выражением интеграционных процессов, происходящих сегодня в науке. Эти связи играют важную роль в повышении практической и теоретической подготовки

будущих экономистов, существенной особенностью которой являются овладение ими обобщенным характером познавательной деятельности.

Широко известно, что экономическая образованность и мышление студентов экономистов формируются не только при изучении курса экономики, но и в не меньшей степени - на основе всего комплекса изучаемых дисциплин. В общей задаче насыщения дисциплин экономическим содержанием математике принадлежит особая роль. Это объясняется тем, что многие экономические проблемы поддаются анализу с помощью математического аппарата. Взаимодействие математики и экономики приносит двустороннюю пользу: математика получает широкое поле для разнообразных приложений, а экономика – действующий инструмент для получения новых знаний.

Межпредметные связи математики и экономики являются средством реализации профильного подхода к обучению. Они позволяют мотивировать обучение математике и на этой основе сформировать прочные базовые знания, достаточные для профессиональной деятельности, для продолжения образования, позволяют решать задачи по воспитанию и развитию личности студентов.

Литература.

- 1.С.И.Иванов, “Основы экономической теории”, Вита-Проф., Москва 2003г.
- 2.Б.И.Табачников, “Основы экономики”, Учебное пособие для студентов учреждений среднего профессионального образования, Вита-Пресс., Москва 2000г.
- 3.Л.Л.Любимов, Н.А.Ранева, “Основы экономических знаний”, Вита-Проф., Москва 1999г.
- 4.В.С.Автономов “Введение в экономику”, Вита-Пресс., Москва 2005г.
- 5.А.Г.Мордкович, “Алгебра и начала анализа”, Москва 2000г.

Рецензент: д.п.н., профессор Бабаев Д.Б.,

ПЕДАГОГИКА ЖАНА ПСИХОЛОГИЯ
ПЕДАГОГИКА И ПСИХОЛОГИЯ
PEDAGOGY AND PSYCHOLOGY

Байтокова Айнура Сыйлашовна
Ж. Баласагын атындагы КУУнун
педагогикалык колледжинин окутуучусу

**Ч. АЙТМАТОВДУН ЧЫГАРМАЛАРЫНДАГЫ ЖАЛПЫ АДАМЗАТТЫК
БААЛУУЛУКТАР ЖАНА АЛАРДЫН ПЕДАГОГИКАЛЫК АСПЕКТИСИ**

Байтокова Айнура Сыйлашовна
Преподаватель колледжа
КНУим. Ж. Баласагына

**ОБЩИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКИЕ ЦЕННОСТИ И ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ В
ПРОИЗВЕДЕНИЯХ Ч. АЙТМАТОВА**

Baitokova Ainura Syylashovna
Lecturer at the Pedagogical College of the
Kyrgyz National University named after Zhusup Balasagyn

**PEDAGOGICAL ASPECT OF UNIVERSAL HUMAN VALUES IN THE CHYNGYZ
AITMATOV'S LITERATURE.**

Аннотация: Макалa учурдагы актуалдуу проблемалардын бири болгон жаш муундарды тарбиялоодогу баалуулуктардын орду жөнүндө маселени козгойт. Окуу – тарбия процессинде баалуулуктарды таанытуу максатында шарттуу түрдө алардын классификациясы көрсөтүлгөн. Чыңгыз Айтматовдун чыгармаларындагы жалпы адамзаттык баалуулуктарды жана алардын педагогикалык аспектилери камтыйт.

Аннотация: В статье затронута одна из актуальных проблем современности – роль общечеловеческих ценностей в воспитании молодежи. Условная классификация ценностей в учебно-воспитательном процессе представлена в ознакомительных целях. Статья рассматривает общие человеческие ценности в произведениях Чингиза Айтматова в педагогическом аспекте.

Abstract: The article touches upon one of the pressing issues of today – the role of human values in the education of youth. For informational purposes the conditional

classification of values in the educational process is shown. This paper examines human values in the works of Chingiz Aitmatov from the pedagogical aspect.

Негизги түшүнүктөр: баалуулуктар, гумандуулук, адеп-ахлак, руханий баалуулуктар, этикалык принциптер, дүйнөлүк ааламдашуу, ойчул, даанышман, педагогикалык аспект. ж.б.

Ключевые слова: ценности, гуманность, мыслитель, мудрый, нравственно-этические принципы, духовные ценности, глобализация, педагогический аспект.

Key words: values, humanity, wise, moral and ethical principles, spiritual values, globalization, pedagogy.

Кыргыз Республикасынын жогорку окуу жайлары үчүн үчүнчү муундагы билим берүү стандарты кесиптик билим берүүнүн алдына билим берүүнү жаңылоо маселелесин койду. Андагы жаңылануулардын катарында билим,

билгичтикке, көндүмгө ээ кылуу менен бирге инсандык жеке сапаттарды дагы калыптандырууга көңүл бөлүнгөн. Ал эми инсандагы жеке сапаттардын ичинде жалпы адамзаттык баалуулуктар өзгөчө орунду ээлейт. Кайсы доор болсо дагы, анда жашап жаткан жаш муундарды жалпы адамзаттык баалуулуктардын негизинде тарбиялоо чоң мааниге ээ. Себеби баалуулуктар адамдардын бири-бири менен болгон мамилесине таасирин тийгизип, турмушта эмнени жакшы, эмнени жаман дейбиз деген суроолор менен коштолуп жаш муундарды тарбиялоодо өз салымын кошот. Демек, жалпы адамзаттык баалуулуктар жаш муундарды тарбиялоодогу жана калыптандыруудагы негизги фундамент катары кызмат кылат. Баалуулуктар өз ичине адеп – ахлакты, адилеттүүлүктү, чынчылдыкты, адам өмүрүн, ден – соолукту баалоону ж.б. камтыйт. Изилдөөлөр көрсөткөндөй баалуулуктарды, турмуштук, руханий, адеп-ахлактык, материалдык, кесиптик деп шарттуу түрдө топторго бөлүштүрүүгө болот:

- Турмуштук баалуулуктар өз ичине: тынчтык, үй - бүлө, ден - соолук, достук, бирөөгө пайдасын тийгизип жашоо. ж.б.
- Руханий баалуулуктар: ыймандуулук, боорукердик, гумандуулук, уят, диний ишеним менен жашоо, эркиндик. ж.б.
- Адеп-ахлак баалуулуктары: Каада-салтты сактап жашоо, адамдар арасындагы адеп-ахлак, эмгектенүү, адилеттүүлүк, патриоттуулук. ж.б.
- Материалдык баалуулуктар: экономикалык абал, жашоо деңгээли, мүлккө карата мамиле ж.б.
- Кесиптик баалуулуктар: билимге ээ болуу, кесиптик чеберчилик ж.б. кирет.

Азыркы учур жаш муундарды тарбиялоодо мурдагы доорлорго караганда жалпы адамзаттык баалуулуктарга басым жасоого кыйла зарылдыгын көрсөтүүдө. Себеби коомдук өнүгүүнүн бир баскычынан башка бир баскычка өтүү ар дайым жалпы адамзаттык баалуулуктарды аныктоо талабын коёт.

Эгерде мектеп тарбиясы жөнүндө айта турган болсок, тилекке каршы изилдөөлөр көрсөткөндөй, интернет булактары жана өлкөдөгү жаңы экономикалык мамилелердин таасири астында өспүрүмдөрдүн гана эмес, башталгыч класстардагы балдардын дагы кулк мүнөзү өзгөрүүдө. Учурдагы мектептерде айрым учурларда кенже класстын окуучуларынын арасында өзүмчүлдүк, катаалдык, оройлук сапаттар байкалууда. Андыктан бала мектепке келгенден баштап аны жазууга, окууга гана үйрөтпөстөн алардын жан дүйнөсүндө баалуулуктарды калыптандыруу башкы маселелерден болуп калууда.

Коом өзгөргөн сайын баалуулуктар өзгөрүүдө жана айрым баалуулуктар маанилүүлүгүнө карабай жыл өткөн сайын төмөндөөдө. Жогорудагы баалуулуктардын ичинен ата мекенге болгон сүйүү, же болбосо патриоттуулук баалуулугу акыркы жылдары төмөндөөдө. Буга далил катары, изилдөөлөргө таянсак: Совет заманында кыргыз жаштарын мектептен биринчи кезекте мекенди сүйүүгө, ал үчүн канын жанын берүүгө тарбиялашкан. 70-жылдары жаштардын арасында жүргөн сурамжылоодо 80% эң башкы баалуулук Ата мекенди сүйүү деп жооп беришкен экен. Кыргызстан эгемен болгондон кийин 2000-жылы сурамжыланган кыргыз жаштарынын 28% гана Ата мекенди сүйүүнү баалуулук дешкен. Ал эми 2012-жылы билим берүү министрлиги сурамжылоо жүргүзгөндө сурамжылоого алынган 1400 жаштардын 8,3% гана өзүнүн мамлекетин сүйөрүн айткан.[6]

Жалпы адамзаттык баалуулуктардын түшүп кетишинен улам жаш муундарды тарбиялоодо учурдагы илимий педагогиканын жетишкендиктерин эсепке алуу менен улуу жазуучулардын калеминен жаралган чыгармаларга көбүрөөк таянуу зарылдыгы келип чыгат. Жалпы адамзаттык баалуулуктарды өз чыгармаларында кеңири жана даана чагылдырган калемгерлердин көч башында кыргыз элинин улуу жазуучусу Ч. Айтматов турат. Дүйнөлүк деңгээлдеги заманыбыздын залкар жазуучусу, улуу ойчул Ч. Айтматов чыгармаларында жалпы адамзаттык баалуулуктарга терең маани берүү тек гана өз өлкөсүн коргоо маселелери

менен бүтүндөй планетаны сактап калуу деңгээлине чейинки көйгөйлүү маселелерди чагылдырган. Улуу даанышман жана ойчул катары Ч. Айтматов адам баласынын ааламдагы ордуна саресеп салуу менен турмуштук, адеп-ахлактык, руханий баалуулуктардын адамдын турмушундагы ордуна өзгөчө маани берип терең сүрөткердик менен белгилеген.

Учурда Кыргызстанда эле эмес, бүткүл дүйнөнүн мектептеринде Ч. Айтматовдун чыгармалары окутулат. Ч. Айтматовдун чыгармаларынын дүйнөлүк деңгээлдеги окуу программасына киргизилишинин сыры эмнеде дегенде, анын чыгармаларындагы жалпы адамзатты ойлондурган, адамдын ички дүйнөсүнө бүлүк салган, “канткенде адам уулу адам болот” деген суроону койгон. Мунун өзү анын чыгармаларын логикалык жагынан бай, жаш муундарга сабак боло турган чыгармалар экендигин билдирет. Ч. Айтматовдун повесттеринде жана романдарында каармандардын образы аркылуу ар бир жаш муундун, дегеле жалпы адамзаттын жүрөгүндө уят, намыс, адамгерчилик, улууну сыйлоо, ыймандуулук, жаратылышка аяр мамиле кылуу, патриоттуулук сыяктуу баалуулуктарды ойготот деп айтууга болот. Улуу ойчул гумандуулук жөнүндө: “Эгер ыймансыздыктын жана айбанчылыктын кыйраткыч күчү алдында гуманизм духун бийик көтөрүүгө жана сактап калууга кудурет жетсе - адам ушул учурда гана өзүнүн адамдык наркын актаган болот. Бул бирден бир жол башка жолдун болушу түк мүмкүн эмес”, - деген пикирди айткан. [1,156-б]

Кеменгер жазуучу, улуу ойчул Ч. Айтматов белгилегендей, адам кыйраткыч күчтөрдү жеңе билип, ар дайым адамгерчиликти сактоого тырышып жашаса жаш муундар үчүн үлгү болмок. Адамдардын жүрөгүнөн боорукердик менен ыйман орун алса, жан дүйнөсүндө адилдик менен патриоттук сезимдер жашаса, башкаларды ирээңжиткен терс сапаттардан алыс болсо адам адамдык наркты актаган болор эле. Анын чыгармаларында гумандуулук адамгерчилик түшүнүгү менен үндөшүп турат. Кайра жаралуу доорунан бери эле адамдын адамдыгын

сыйлоо, балдарды тарбиялоодогу гумандуу педагогика жөнүндө пикирлер айтылып келет. Тилекке каршы гумандуулук, адамгерчилик сыяктуу баалуулуктар таалим - тарбия процессинде өз ордун таппай келет.

Биз жогоруда сөз кылган гумандуулук жөнүндө белгилүү филолог – Айтматовду изилдөөчү А. Акматалиев: “Гуманизм абстракттуу жоромол эмес, ал - конкреттүү көрүнүш. Демек, эркиндик, тендик идеяларын, адамдардын ортосундагы адамгерчилик мамилени турмушка ашырууга болот. Адамдар жетесинде бирдей болуп жаралган соң, бардык нерселерге бирдей жооптуу. Бирок жооп кеч боло электе, адамзат акылга келип, ар бир адамдын нравалык жактан өркүндөшү жана гүлдөшү үчүн шарт түзүп берүү керек”, - деп жазат. [2, 63-б]

Ар бир адамдын адеп - ахлак жактан өркүндөшү жана гүлдөшү үчүн кандай шарттар керек деген суроо туулат. Бул суроого жооп берүүдө түмөндүү ойлорго барып такаларын бышык. Бул суроого жооп издөө максатында Ч. Айтматовдун чыгармаларына кайрылсак, адамды адам кылган-эмгек, адамды адам кылган - адабият, адамды адам кылган анын нарк-насили, адамды адам кылган – тарбия, элдик каада – салттар экендигин көрүүгө болот.

Педагогикалык жактан алып караганда гумандуулуктун маңызы болуп тарбиялануучунун инсандык жекече мүмкүнчүлүктөрүн сыйлоо, алар менен эсептешүү, анын табигый мүмкүнчүлүктөрүнүн ачылышына жана өсүп-өнүгүшүнө шарт түзүү, жардамдашуу дегенди билдирет. [3, 31-б]

Жалпы адамзаттык баалуулуктардын бири болгон адамгерчилик сапаттарын жаш муундарыбызда тарбиялай албасак, адамдар чыныгы руханий кризиске учурообуз мүмкүн.

Жазуучу чыгармаларында балдардын ой-тилегин, кыялдарын, инсандык өзгөчөлүгүн чебер сүрөттөө менен анын кайталангыс инсандыгын ачыктайт. Ак кеме повестиндеги баланын образын алсак, дал ушул курактагы балдар бир нерсени өтө сезимталдык менен кабыл алуусун көрүүгө болот. Баланын кайталангыс тазалыгы, улуу

деп улууну, кичүү деп кичүүнү сыйлабаган, байлык, бийликке манчыркап, Умай эне Бугуга кол салган зөөкүрлөр менен келише албастыгы таасын сүрөттөлөт. Ал эми Момундун тагдырында ошол эле биз сөз кылып жаткан баалуулуктар аттын кашкасындай көрүнүп турат. Автор Момундун эң биринчиден эркиндигин, бирөөдөн көз каранадысыздыгын, жалтак болбошун, бактылуу болушун каалаган. Бирок бул касиеттерди сактоо канчалык кыйын экендигин дагы чагылдырат. Мунун артында адамдын жана үй-бүлөнүн бактылуу болушуна бөгөт боло турган Орозкулдарды жаратпайлы, балдарда кичине кезинен инсандык баалуулуктарды калыптандыруу керек деген ойду түшүнсө болот. Окумуштуу, педагогика илимдеринин доктору Н. Асипова “Ч. Айтматовдун чыгармаларындагы таалим-тарбия маселелеринин чагылдырылышы” деген макаласында “Таалим - тарбия максатында жаздым же жазылды деп айтылбаганы улуу калемгердин дээрлик ар бир чыгармасында келечектеги муундардын социалдык, адеп-ахлактык, дегеле инсандык жактан калыптануусу жөнүндөгү ой-толгоолор, ал түгүл ачык эле көрсөтмөлөр берилген. Мисалы ата-эненин карым-катнашы (Ак кеме повести), мугалим менен окуучунун карым-катнашы, билимдин жаратуучулук касиети (Биринчи мугалим, Эрте жаздагы турналар) повесттеринде айдан ачык көрүнүп турат” деп жазат. [3, 147-б]

Брасында эле жаш муундардын инсандык жактан калыптануусу, өзүнүн инсандыгын таануусу, аларда адамзаттык баалуулуктарды калыптандыруу, окуучунун инсандыгына багыттап билим берүү учурда педагогика илиминдеги орчундуу маселелерден болуп саналат. Инсандыкка багыттап билим берүүдө, инсандын жеке өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен инсандын оригиналдуулугун, уникалдуулугун, кайталангыс өзүнчөлүгүн кабыл алууга, таанууга басым жасалат. Белгилүү педагог И. Бекбоев: “Инсандыкка багыттап билим берүүдө максатка караганда, баалуулуктарга умтулуу маанилүү болуп эсептелет, башкача айтканда, мындагы башкы маселе “ким болуу керек” эмес, “кандай болуу керек?” деген суроого татыктуулук болуп

эсептелет”[4, 283-б.] Ушул жагдайдын чыгып инсандыкка багыттап тарбиялоонун түздөн - түз катышуучусу, мугалимдин ордуна бир аз токтоло кетсек: балдарга асылдыктын нурун чачыраткан, алардагы адамзаттык баалуулуктарды калыптандырууга салымын кошо ала турган жана, балдарды адамзаттык баалуулуктар менен тааныштырган – бул мугалим экендигин көрүүгө болот. Белгилүү педагог А. Алимбеков: “Айтматовдук мугалимдер педагогикалык ишмердүүлүгүнүн натыйжаларын 45 мүнөттүк академиялык сааттар же сынактын натыйжалары менен эмес, бүтүндөй бир муундун руханий интеллектуалдык дарамети менен кишилик нускалары аркылуу өлчөп, өздөрүнүн тарых алдында жоопкерчилигин чындап сезген инсандар” деп жазат. [5, № 13]

Кандай гана улут болбосун андагы бардык жетишкендиктери мамлекеттеги окутуунун сапатынан жана окутуу предметине көз каранды экендиги байыртадан бери айтылып келет. Ушундан улам эгерде мугалим өзү мыкты баалуулуктарды алып жүрбөсө окуучуларды кантип тарбиялайт. деген суроо туулат. Таалим-тарбия берүүнү туура уюштуруу үчүн учурдагы мугалим ички дүйнөсү толук, жалпы адамзаттык баалуулуктарды аздектеген адам болуусу керек. Жаш муундарды жана мугалимдик кесипке дитин коюп жүргөн келечектеги мугалимдерди жалпы адамзаттык баалуулуктарга калыптандырууда, улуу калемгер Ч. Айтматовдун чыгармаларындагы мугалимдердин образы чоң таасирин тийгизет. Жаш муундарды тарбиялоодо жана окутууда руханий дарамети бар, мамлекеттин, келечектин алдында жоопкерчилигин чындап сезген, жалпы адамзаттык баалуулуктарга эгедер, чыныгы инсандар мугалимдикти аркаласа, булактын көзүн ачкан болор элек. Улуу калемгердин чыгармалары, андагы адамзаттык баалуулуктар бир нече жылдарды карытса дагы, бүгүнкү күндө да өз актуалдуулугун жоготпой келет.

Ч. Айтматовдун чыгармалары, педагогикалык жактан алып караганда ар тараптуу жана терең мааниге ээ. Жазуучунун чыгармалары адамды ар

тараптан тарбиялоо идеяларын жана ички дүйнөсүн байытууну көздөгөнү менен өзгөчө орунда турат. Андыктан Ч. Айтматовдун чыгармалары аркылуу жаш муундарды жалпы адамзаттык баалуулуктарга калыптандыруунун маанисин педагогикалык көз - караш менен карай турган болсок, жазуучунун ар бир чыгармасы жаш муундар жана дегеле жалпы адамзат үчүн табылгыс күл азык экендигин белгилөөгө болот.

1. Ч. Айтматов. Дүйнө бизди жаңыртат, биз дүйнөнү жаңыртабыз. //Фрунзе “Кыргызстан” 1988.
2. А. А. Акматалиев. Айтматовко таасирленүү. //Фрунзе “Мектеп” 1988.
3. Н. А. Асипова. Окуучу жаштарды тарбиялоо жана билим берүүнүн

актуалдуу маселелери. //Б.: КТУ “Манас”, 2016.

4. И. Бекбоев. Инсанга багыттап окутуу технологиясынын теориялык жана практикалык маселелери. //Бишкек “Бийиктик” 2011.
5. А. Алимбеков. Айтматовдун мугалимдери - асылдыктын өрнөктөрү. //Заман. Кыргызстан № 13. 2009.
6. И.Болжурова. Бүгүнкү жаштардын баалуулуктары жана эртеңки өлкөнүн келечеги //Диалог Евразия:ст.по матер.круг.стол.
http://kyrgyztoday.org/news_ky/b-g-nk-zhashtardyn-baaluuluktary-zhan/

*Рецензент: п.и.д., профессор
Рысбаев С.К.*

*Дуйшеналиев Жумабек Сапаралиевич
Музыка таануучу
Кыргыз билим берүү академиясы*

**АКИМЖАН ЖЭЭНБАЙДЫН КОМПОЗИТОР КАТАРЫ КАЛЫПТАНЫШЫНА
ТААСИР ЭТКЕН ФАКТОРЛОР ЖАНА АНЫН СҮРӨТКЕРДИК ӨЗ
АЛДЫНЧАЛЫГЫ**

*Дуйшеналиев Жумабек Сапаралиевич
Музыковед
Кыргызская академия образования*

**ФАКТОРЫ, ПОВЛИЯВШИЕ НА ФОРМИРОВАНИЕ АКИМЖАНА ЖЭЭНБАЯ КАК
КОМПОЗИТОРА, И ЕГО ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ИНДИВИДУАЛЬНОСТЬ**

*Duishenaliev Jumabek Saparalievich
Musicologist
Kyrgyz Academy of Education*

**FACTORS AFFECTING THE FORMATION OF AKIMZHAN ZHENENBY AS A
COMPOSER, AND ITS ARTISTIC INDIVIDUALITY**

Аннотация: А.Жээнбайдын композитор катары калыптанышына таасир эткен факторлор жана анын сүрөткердик өз алдынчалыгы жөнүндө, анын чыгармачылыгын талдоо бул макаланын негизги мазмунун түздү. Композитордун өмүр таржымалына таасир эткен үч негизги факторлорду өзгөчө белгилеп көрсөтүлгөндүгү айтылды. Композитордун чыгармачылык лабораториясын, өзгөчөлүгүн, чеберчилигин иликтөөдө анын чыгармачылыгындагы урунттуу учурларды фактологиялык жактан так берүү, тактоо жагы абдан зарыл экендиги жазылды.

Аннотация: В основу данной статьи легли факторы, повлиявшие на формирование А. Жээнбая в качестве композитора и его художественная индивидуальность, и анализ его творчества. Были особо отмечены три основных фактора, повлиявшие на историю жизни композитора. А также в статье указывается, что в изучении творческой лаборатории, особенности, мастерства композитора важны уточнения, фактологические данные в период важных событий его творчества.

Abstract: This article was based on factors that influenced the formation of A. Jehenbay as a composer, his graphic personality and analysis of his work. Three main factors

that influenced the life of the composer were especially noted. And also in the article it is pointed out that clarifications, factual data during the period of important events of his work are important in studying the creative laboratory, features, mastery of the composer.

Түйүндүү түшүнүктөр: музыкалык искусство, симфониялык, аспаптык, вокалдык жанр, композитор, улуттук хор искусствосу, а cappella жанры, жаратман-сүрөткер.

Ключевые слова: музыкальное искусство, симфоническая, инструментальная музыка, вокальный жанр, композитор, национальная хоровая искусство, жанр а cappella, художник-творец.

Keywords: musical art, symphonic, instrumental music, vocal genre, composer, national choral art, genre a cappella, artist-creator.

XX кылымдын экинчи жарымында кыргыз улуттук музыкасы ошол кездеги жалпы советтик жана дүйнөлүк руханий маданияттын мыкты үлгүлөрүн өзүнө сиңирүүгө аракет кылып, эл турмушун искусствонун жанрлары аркылуу ар тараптуу чагылдырып, сандык жана

сапаттык жактан мурда да, кийин да болбогон өсүштү көрсөтүп, ошол эле кезде хор искусствосунун жардамы менен жалпы угармандардын музыкалык маданиятын жогорулаткандыгы менен улуттук музыкалык искусствонун тарыхында калгандыгы белгилүү. Албетте, музыкалык искусствобуздун бул «гүлдөө доору» улуттук хор искусствобуздун а саррелла жанрынын, стилдик бөтөнчөлүктөрүнүн өз алдынчалыгы, көз караштары жана тутунган позициясы көп кырдуулугу, турмушту ар тараптуу чагылдыргандыгы үчүн алган профессионалдык музыкалык билими терең жана көрүп-билген окуялары бай композиторлордун аракети менен жаралды. Мына ошол композиторлордын бири Акимжан Жээнбай. Ал, кыргыз музыкалык искусствосуна симфониялык аспаптык, вокалдык жанрга композитор катары кирсе да, кыргыз улуттук хор искусствосунун а саррелла жанрындагы тармагынан өз ордун тапты.

Композитор жаратман адам. Ал, башка жаратман адамдардай эле доордун жана элдин үнү, ал өз мезгилинин же тарыхый кайсыл бир доордун көркөм элесин тартуу менен окурмандарга өз тагдырын эл тагдыры менен бирге, аларды аралаштырып музыканын сыйкырдуу добуштары менен айтып берет. Айрым композиторлор өмүр бою өзүн гана, же өз айылын гана жаза берет деген пикирлер да орун алган. Композитор - эл арасында жашайт жана ошол өнөрдү ошол элден, айлана-чөйрөдөн үйрөнөт. Коом адамга таасир этүү менен ал ошол болочоктогу сүрөткер болуучу инсандын социалдык, моралдык жана психологиялык абалдарын белгилүү бир багытка бура алат. Бул жагынан алып караганда А.Жээнбайдын төрөлүп өскөн айылы, ата-энесине болгон сагынычы, кусалануусу, согуш жылдарындагы кан майданда калган аталарды эскерүүсү кийинки обондорунда жана хордук чыгармаларында пайдалануусунда чоң булак болгон.

Композитордун чыгармачылык

бийиктиги анын жашаган аймагы, андагы адамдардын жүрүш-турушу, музыкалык-көркөм образ жаратууга жарамдуу жактары менен байланышат. «Литературная газетасынын» кабарчысы В.Коркин, Ч.Айтматов менен болгон диалогунда, өзүнүн балалыгы тууралуу мындай деп айткан жери бар: «...Адам мүнөзүндөгү прагматизм, рухий жармачтык, жүрөксүздүк, ойдун мажирөөлүгү сыяктуу сапаттардын негизинде эмне жатат? Албетте, балалыктын жардылыгы, кунарсыздыгы. Эгер адам өспүрүм же тестиер кезинде, же андан да мурдараак бүткүл өмүрү - өткөн чак да, учур чак да, келечек да даана ачылган адам рухунун бийик сересин жана эң бир толкундатуучу улуу мөнөттөрүн башынан өткөрбөсө, андан чыныгы личносттун өсүп чыгышы кыйын. ...Ошон үчүн баланы тарбиялоодо аны аяп же эркелетүүнүн ордуна анын дүйнөсүн түшүнүп, мамиле жасоо зарыл. Биз балалыктын дүйнөсүнө астейдил кунт коюп карай турган болсок, мүмкүн, өлбөстүк, түбөлүктүүлүк сыяктуу керемет сезимди баштан кечирээр элек. ...Адамда балалыктын сакталышы кандайдыр обочолонгон фантазия эмес, тескерисинче, ал келечек турмуш үчүн зарыл шарт. Балалык, менимче, адам духунун, чыгармачылыгынын, поэтикалык ажардуулугунун синоними...» [1: 465-466].

Атактуу орус композитору М.Глинка: «...Мен өзүм эмне кылдым? - деген өзүнүн суроосуна төмөндөгүчө жооп берет. Ал мындай: «...Мен болгону эмнени уксам, байкасам, ошолорду жыйнадым жана өз чыгармачылыгымда пайдаландым. Менин музыкалык чыгармаларым миңдеген ар кандай образдагы адамдарды өзүнө синирип турат. Мисалы: балачак, жаштык, карылык - баары өзүнүн ойлорун, өзүнүн үмүтүн, тилегин, өзүнүн жашоо ыңгайларын кошту. Мен көбүнчө элдердин сепкен эгиндерин ордум, менин эмгегим – жамаатташып, биргелешип эмгектенген эмгек, мен болгону аларды искусствонун тилине салып музыканын сыйкырдуу добуштары менен аранжировкаладым» [2: 110].

Мына ушул эки улуу жаратман-сүрөткерлер белгилегендей адамдын балалыгы, жаштыгы өткөн жер, кийин ал өмүр бою жазып өтүүчү тема болуп саналат тура. Адам канчалык ар тараптуу жана кызыктуу турмуш кечирсе, анын чыгармачылыгы ошончолук бай болот. Бекеринен оор күндө, ар кандай шартта жашап, анан аларын «Аталар», «Күү дастан», «Эстеликтер сүйлөйт», «Улуу жеңиш», «Эч качан унутпайбыз!», «Бакыт шаары», «Рахмат сага Ала-Тоо» деген ж.б. хордук чыгармаларында баяндап жазып отуруп, А.Жээнбай композитор катары калыптанбаган чыгар. Кыргыз улуттук хор искусствосунун баштоочулары П.Шубин, А.Малдыбаев, М.Абдраев, К.Молдобасанов, Н.Давлесов, С.Юсупов ж.б. авторлор да алгач өздөрү көрүп-билген окуяларды, башынан кечирген баяндарды музыканын сыйкырдуу добуштарын натуралисттик ыкма менен музыканын интонациясына салып олтуруп, композитор аталышкан. Акимжан Жээнбай да мына ошол элдик булактан суу ичип, балалыктын башаты болгон өз айылынын жана өзү билген адамдардын образдарын музыканын сыйкырдуу тилине салып жазып келген элдик, профессионал композитор.

Демек, бул же тигил жаратман-сүрөткердин чыгармачылык лабораториясын, өзгөчөлүгүн, чеберчилигин иликтөөдө анын өмүрүндөгү, чыгармачылыгындагы урунттуу учурларды фактологиялык жактан так берүү, тактоо жагы абдан зарыл. Мындай учурлар айрыкча совет бийлигинин учурларында төрөлгөн композиторлорго көбүрөөк тиешелүү десек болот.

А.Жээнбай өзүнүн эскерүүсүндө: «...Мен, документим боюнча 1946-жылы 30-майда төрөлүптүрмүн. Бирок, ата-эмемен эрте ажырап, жетимдиктин азабын көп тарттым. Ошол кездеги жетим калган жаштардын көбү сыяктуу эле мен да, жаштардын кечки мектебинде сегизинчи классты аяктадым. Бала чакта атанын, эненин мээримин сагындым, ага бөтөнчө муктаж болдум, ар бир баланын ата-энеси эч качан өлбөөсүн тиледим, согушту

көрбөсөм да согушта каза болгон үй-бүлөлөрдүн көптөгөн кейиштүү окуяларын, аңгемелерин согуш ардегерлеринен эшиттим, алар менен кошо чай ичтим, алардын көз жатарын көрдүм. ...1965-жылы Кызыл-Кыя шаарындагы кесиптик-техникалык окуу жайын, “электр ондогуч” адистиги боюнча аяктадым. Өзүм Ноокат тараптагы Төөлөс айылынан болом. Төрөлүп өскөн айылымды музыканын сыйкырдуу добуштарына кошуп, бирок алиге чейин сыпаттап бүтпөй келе жатам. Обон жаратып жүргөн кезимде мен да ага: «Мекен» деген обондуу ырымды арнаган элем» - дейт композитор. Бул, кичинекей автобиографиялык баяндан, композитордун өмүр таржымалына таасир эткен төмөнкүдөй үч факторду өзгөчө белгилеп көрсөтүүгө болот. Алар төмөнкүлөр:

Биринчиси, ал төрөлгөн аймакта өткөн бала чагы, ата-энесине болгон кусалануусу, сагынуусу. Географиялык алкактан алганда бир жагы - тамекизарлуу, алмазарлуу Ноокаттын талаалары, Апшыр-Ата тоосунун этеги, кыргыздардын көчмөн жашоосунун, жайлоо маданиятынын көрүнүштөрү;

Экинчиси, мына ошол айылда ХХ кылымдын 45-жылдардан кийинки эң бир карама-каршылыктуу, согуштан кийинки татаал мезгилдин айыгышкан күрөшүндө, «кайра жаралуу» деген ураан ташталган мезгилинде анын эси кирди. Карапайым калкка чейин адамдар «эл душмандары», «биздикилер» - «тиги душмандар», «кедейлер, байлар» ж.б. деп антогонисттик түрдө экиге бөлүнүп алып, эл душмандарын тымызын каматып, сүргүнгө айдатып, адамзаттын тарыхындагы эң оор мезгил жаралып жаткан. Бул учур болсо, болочок бала-композитордун аң-сезимин эрте калыптандырууга, турмушту эрте түшүнүүгө таасир этүүсү;

Үчүнчүдөн, жогоруда композитор өзү белгилегендей анын ата-энеси эрте каза болуп жетимдик турмушту башынан өткөрүүсү, балалык чагы басырлангандыгы. Демек, ошол генетикалык код аркылуу А.Жээнбайдын ата-энесине болгон кусасы, согуштун ардегерлеринин кан жуткан майданда болгон окуяларды баяндап берүүсү да балдарга, анын ичинде өзгөчө

кунттуу болочок композиторго өтүп турган. Ошентип ал тоо, талаа, жайлоо, чөл, малчылык, дыйканчылык, отурукташкандык, көчмөндүк цивилизацияларынын кайчылашкан жеринде жарык дүйнөгө келип, армандуу, ата-энесиз балалыгын ошол жерде өткөргөн. Анын аң-сезимине шаар көргөн элет эли менен кыргыз тоолорунда жүргөн байыркы маданияттын калдыгы бирдей таасир эткен.

Композиторду, композитор катары көрсөткөн дагы бир тема – бул, согуш темасы десек болот. Анткени, жан дүйнөнү астын-үстүн кылып кан жуткан согуш окуясын баштан кечирген айылдаштары менен бирге жашап, согуштан кийинки катаал жылдарда алардын көз жашын көрүп, кайгысы, кубанычы менен бирге болбосо жаратман-композитор болуш кыйын эле. Ал согуш темасына арнап «Сенсиңби согуш, сенсиңби?» «Эстелик сүлөйт» балладасы, «Аталар», бир тектүү аялдар хору үчүн «Эстеликтер сүйлөйт» аттуу ж.б. а *cappella* жанрындагы хорлорду жаратты. Композитор согуш темасын сүрөттөөдө кыргыз музыкасында бөтөнчө стили, өз интонациясы бар автор катары бааланууга толук татыктуу болду десек болот. Ушул жерде «Аталар» аттуу а *cappella* жанрындагы хордук чыгармасына кыскача музыкалык-теориялык талдоо жүргүзүп көрөлү.

Чыгарманын сөзүн К.Исаков жазган. Чыгарма *fis* минор тональностунда, аралаш (*Soprano, Alit, Tenor, Bas*) а *cappella* жанрындагы, фригий ладында жазылган хордук чыгарма. Кеңейтилген, куплеттик формада, аралаш өлчөмдө жазылган. Чыгарма *riano* (P) менен 4/4 өлчөмдө башталат да бүтүн ноталар менен 4 такт а *bossa chiuso* (мм, мм деп - ээриндерди кымтып) ырдоосу менен таасирдүү десек болот. Бул 4 такт, чыгармадагы киришүүнүн милдетин аткарат. Автор киришүүдө *fis* минордун тоникалык 4 үндөгү, салттуу болуп келеген жөнөкөй гармонияны, 4 үндүү аккордду, хордогу 4 партияга пайдаланат. Киришүүдөгү жалгыз *soprano* партиясынын үнү менен берилген күкүктүн сайрашы угуучунун көңүлүн өзүнө бурат да, угуучуга

кандайдыр бир олуттуу сыр айтчудай сезим берип турат.

Soprano партиясы 3-4 тактарда эки үнгө бөлүнүп, I *soprano* II *soprano* партиясынын ичинде анча деле көрүнбөгөн, кичинекей интонациялык диалог жүрөт. Бул диалогто жогорку үндөгү *soprano* партиясы, II *soprano* партиясынын ля (A) нотасында 2 такты кармап туруп, үзбөй ырдоо менен фон берип турган учурда, I *soprano* партиясы күкүктүн үнү алыстан угулуп жаткандай экинчи октаванын ми нотасынан төмөн карай терция интервалындагы интонацияда стакатта менен аткарат. Бул интонациялар согушта курман болгон аталардын жаркын элесин, өлбөс-өчпөс эрдигин урпактардын эсине салгансыйт. 19-такт 4/5 өлчөмдө жазылып экинчи үлүштөн баштап чыгарманын 3-4-такттарындагы күкүктүн сайраган интонациясын толугу менен кайталайт. Ал эми эки калган партиялар болсо триол ноталары менен “Аталар, аталар” деген сөздү *sussurando* (шыбырап) аткарышат. Демек, хор чыгармасынын мазмунун угуучуларга жеткиликтүү берүү максатта колдонулган *sussurando* ыкмасын, композитор бул чыгармасында алгачкылардан болуп колдонот. *Tenor* (1-6 жана 38-40-тактыларында) жана *soprano* (28-30-тактыларда) партиясында терция интервалындагы *divisi* - бөлүнүүлөр (же *div.*) кездешет. Бул болсо чыгармага башкача интонациялык баек берип тургансыйт. Чыгарманын 5-тактысында (А-та-лар, а-та-лар.) композитор фригий ладын колдонот. Негизинен *soprano* партиясы унисон менен кошоктун мундуу кайрыктарын экинчи октаванын *fis* нотасынан (*fis* -чейректик точкасы менен, *g* - бекар сегиздик, *fis* - жарымдык), жогорку тесситурда баштайт. *Soprano* партиясына *Alit-II, Tenor-II, Bas-II* партиялары 6 үндүү гармониянын аккорду менен төрттүк ноталардын созулушунда *Soprano* партиясындагы солоого фон берип турат да акырдик менен башка партиялар да (А-та-лар, а-та-лар, деген текстте) 5-тактыдагы обондун ыргагын канон сыяктуу ар кандай баскычтардын бийиктигинде кайташат. Чыгарманын 10-тактысында *Tenor* менен *Bas* партияларында чейректик ноталар менен *fis* нотасынан баштап жогорудан төмөн көздөй эбегейсиз

эмоциялык дүрмөт менен эркектердин үндөрү «Аталар, ай» деп, күчтүү чыңалууга көтөрүлөт. 10-тактыда чейректтик ноталар менен f-форте, *risoluto*-чечкиндүүлүктө 12-тактыда ff-фортиссимо менен фермата жетет. Демек, хордун башталышындагы муңдуу кайрыктар өөрчүп, өнүгүп олтуруп, кайраттуу, чечкиндүү түргө көтөрүлөт. Бул хордук чыгарманын эң таасирдүү бийиктиги, кульминациясы «Аталар, түбөлүккө тирүүсүнөр!» ... деген азыркы учурдагы жаш муундардын жүрөгүнөн, чын ыклас менен чыккан сөздөргө туура келет. ...Жашоо, өмүр улана берет. Аягында, тарых эч качан унутулбайт деген жыйынтык чыгарылат.

Хорду жогорку деңгээлде аткарып, угуучуларга жеткирүүдө негизги милдетти хордун дикциясы аткарат. Эгерде хордун дикциясы начар болуп, ар бир партиянын добушу сапаттуу чыкпаса хордун жалпы угумдуулугуна жолтоо болот. Ошондуктан хормейстер аваздык дикциянын үстүндө кылдат иштөөсү талап кылынат. Демек, хормейстер чыгарманын жалпы көркөм образын берүүдө чыгармада көрсөтүлгөн түрдүү динамикалык каражаттарды туура, композитордун жазганындай колдонуусу зарыл. Ошондой эле, хордун ар бир партиясы менен жекеликте ырдауу жана бардык партиялар менен бир учурда ырдауу иштери менен иштеп жатканда акындын текстинин маанисине терең көңүл буруу керек болот. Ошондо гана хордук чыгарманын жалпы образы даана ачылып угуучуларга жеткиликтүү берилет¹.

Демек, композитордун чыгармачылык жолу, өткөн кылымдын 75-жылдарда кыргыз улуттук музыкалык искусствосуна кошулган жалпы кыргыз композиторлорунун тагдыры менен окшош да, айырмалуу да. Мына ошол окшоштук жана айырмачылык азыркы күнгө чейин кыргыз улуттук искусство таануу жана музыка таануу илиминде атайын максатта, белгилүү бир ырааттуулукта, улуттук жана ошол кездеги жалпы союздук деп аталган композиторлордун контекстинде изилдене элек. Ошол эле кезде композитордун өзүнүн чыгармачылыгына таасир эткен булактар, чыгармачылык эволюциясы, музыкалык-тематикалык, стилдик жактан изденүүлөрү атайын изилдөөгө муктаж.

Колдонулган адабияттар:

1. Айтматов 4. 5 томдон турган чыгармаларынын жыйнагы. А.Акматалиевдин жалпы редакциясы астында. 5-том [Текст] / Ч.Айтматов. - Б.: 1999 - 465 - 466-бб.
2. Нижегородская государственная консерватория (академия) имени М. И. Глинки 1946-2011. [Текст] / Издательство: "Неизвестный" -2017. 110-б.

*Рецензент: ф.и.д., профессор,
Байгазиев С.О.*

¹ А.Жээнбайдын “Аталар” аттуу хордук чыгармасына жүргүзүлгөн толук талдоо кыскачатылып берилди. Талдоонун толук вариантын ушул макаланын автору Ж.С.Дуйшеналиевден алсаңыздар болот.

*Куйкеева Кайрылбуу Сагынбековна
Кыргыз билим берүү академиясынын
илимий кызматкери.*

**ГЕРМАНИЯНЫН МЕКТЕРИНДЕГИ ТАРИХТЫ ОКУТУУНУН
ТАЖЫЙРАЛАРЫНЫН КЫРГЫЗСТАНДА КОЛДОНУУ МҮМКҮНЧҮЛҮГҮ**

*Куйкеева Кайрылбуу Сагынбековна
научный сотрудник
Кыргызской академии образования.*

**ОПЫТ ПРЕПОДАВАНИЯ ИСТОРИИ В ШКОЛАХ ГЕРМАНИИ
И И ЕГО ВОЗМОЖНОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ В КЫРГЫЗСТАНЕ**

*Kuikееva Kairylbyby Sagynbekovna
Researcher of the
Kyrgyz Academy of Education.*

**EXPERIENCE IN TEACHING HISTORY IN GERMAN SCHOOLS AND ITS POSSIBLE
APPLICATION IN KYRGYZSTAN**

Аннотация: *Немец, орус окуу китептерин изилдөөнүн натыйжасында салыштырмалуу анализ жасалып, андагы өзгөчөлүктөрдү эске алуу менен Кыргызстанда колдонуу мүмкүнчүлүгү ачылды*

Аннотация: *В результате исследования немецких учебников с российскими, был сделан сопоставительный анализ, в ходе которого были выявлены особенности возможности применения в Кыргызстане.*

Annotation: *As a result of the study of German textbooks with Russian ones, a comparative analysis was made, during which the peculiarities of the possibility of application in Kyrgyzstan were revealed.*

Түйүндүү түшүнүктөр: *усул, клик, периодизация.*

Ключевые понятия: *метод, клик, периодизация.*

Keywords: *method, click, periodization.*

Актуальность темы: *Динамика мирового развития требует от обновленной системы образования в Кыргызской Республике генерации востребованных на*

рынке труда знаний, поэтому ведущей в Кыргызской Республике стала концепция образования. Принятые в 2012 году стратегические документы системы образования (Концепция и Стратегия развития образования до 2020 года), подчеркивают необходимость опережающего темпа развития образования по сравнению с другими сферами жизни, поскольку именно образование связано с развитием человеческого потенциала страны и готовит лидеров и кадры для обеспечения реформ в других сферах.

Пожалуй, первое, что мы должны сделать это спросить, что нужно современному молодому человеку для того, чтобы чувствовать себя комфортно в новых социально-экономических условиях жизни? Какую роль должна играть школа и какая она должна быть в XXI веке, чтобы подготовить человека к жизни и труду? Эти реформы направлены на улучшение образования и должны дать возможность молодым людям реализовать себя, быть нужными в обществе. [2. 6-стр].

Исследуя зарубежные учебники можно отметить множество плюсов и

минусов. Мною исследуются учебники из Германии за курс основной школы, так как Германия является одной из ведущих стран Евросоюза на мировой арене, занимает ведущее место среди самых стабильных стран. Не располагая большими запасами полезных ископаемых и благоприятными условиями для сельскохозяйственного производства, страна занимает 1-е место в мире по размерам экспорта и является одним из крупнейших экспортеров и импортеров капитала. И все это благодаря политике государства, которое уделяет огромное внимание развитию научно-технической базы. Государство помогает в осуществлении значительной части фундаментальных исследований, а также поддерживает участие немецких ученых в межгосударственных научных программах. Политика государства позволяет как можно плотнее совместить процесс обучения и научных исследований, ведь в стране важными очагами новейших разработок являются высшие учебные заведения (вузы).

Мощная научно-техническая база всегда была основным козырем немецких вузов. Поэтому Германию по праву называют страной вузов, ученых и мыслителей. Истоки такого утверждения берут начало в глубокой древности. Еще в период Средневековья сюда стекалось студенчество, в университеты Гейдельберга, Кельна или Грайфсвальда со всей Европы. Гейдельбергский университет, основанный в 1386 году, функционирует и поныне и является самой престижной школой юриспруденции в Европе. [1. 8-стр].

Германия подарила миру Канта, Эйнштейна, Бетховена, Баха, Гете, Планка и Вебера, и это далеко не весь перечень тех, кто прославил страну далеко за ее пределами.

Немало и русских ученых, прославившихся на поприще науки и искусства, многим обязаны сильной немецкой школе: М.В. Ломоносов учился в Марбурге и Фрайбурге, Б.Л. Пастернак - в Марбурге и Геттингене, Софья Ковалевская получила степень доктора философии в Геттингенском университете...

Уже в начале XX века треть нобелевских лауреатов была

воспитанниками немецких школ и вузов. Их революционные открытия изменили мир. Именно немецкие ученые открыли туберкулезную палочку и рентгеновское излучения, подарили миру теорию относительности.

Современная Германия поддерживает репутацию страны с мощным научно-исследовательским потенциалом. К тому же незаурядной преимуществом государства является то, что его гибкая политика всячески поощряет ученых и талантливых студентов со всего мира вступать в ряды одного из своих вузов, причем в большинстве случаев бесплатно. [2. 13-стр].

Немецкое образование по праву считается одним из самых лучших в мире и выражается это, прежде всего в том, что Германия сохраняет университетские традиции и интересные научные школы, при этом предлагая большой выбор специальностей, которые можно освоить.

Хотелось бы отметить про подготовку учителей. В Германии подготовка будущих учителей во всех землях проходит 2 фазы: первая (6-8 семестров) включает изучение общеобразовательных предметов, теоретических курсов по специальности и педагогических дисциплин; вторая - стажировка - для учителей обязательной школы - от 18 месяцев до 3 лет, гимназии - 2 года и завершается экзаменом, после которого студент назначается на должность штатного преподавателя.

В данной работе будет сделан обзор системы образования Германии в целом, с целью получения более широкого представления о ней, а также получение полезной информации и использования положительного опыта преподавания истории в Кыргызской Республике.

Таким образом, изучение зарубежного опыта преподавания истории в частности и системы образования важно и актуально на современном этапе развития школы.

Основная цель данной работы заключается в том, чтобы изучить опыт преподавания истории, а также сопоставляя анализировать, выделить возможности применения в Кыргызской Республике. Использование западного опыта в

образовании может стать для кыргызской школы панацеей (от заимствования отдельных методик до полного копирования зарубежного образца). Несомненно только одно: перемены нужны, и они должны быть направлены на развитие и созидание собственной образовательной системы, хорошо адаптированной к кыргызским условиям. Это относится и к методике преподавания истории в современной кыргызской школе, так как история - один из основных школьных предметов, обязательных для обучения.

Применение в кыргызской практике зарубежного опыта в таком случае вполне возможно. Применительно выявить возможные полезные аспекты обучения истории, которые теоретически пригодны для использования в кыргызской школе, сделать теоретические выводы и т.д. Как считают сами немцы, преподавание истории в школе в Германии имеет важную функцию: немецкие ученики должны научиться критически оценивать огромное количество исторической информации, имеющейся за пределами школы. Фильмы, книги, компьютерные игры и комиксы на историческую тематику часто имеют мало общего с тем, что происходило в прошлом, и с этим надо работать. Реформы, проведенные в образовании Германии, являются помощью для достижения детьми с определенного возраста специфических знаний, умений, навыков. А так как в Германии существуют различные типы школ, дети обучаются в этих в зависимости от своих способностей, от склада ума.

Задачами исследования является исследование учебников истории Германии, а также на основе изучения описать практические рекомендации.

Научная новизна

Научная новизна данной тематики заключается в том, чтобы на основе изучения выявить и использовать немецкую методику обучения в Кыргызской Республике. При написании истории, применительно цивилизационного подхода и перенятием новых подходов обучения истории в Кыргызской Республике.

Практическая значимость заключается в том, что исследовательскую

работу можно использовать при написании учебников за курс основной школы.

В современное время, когда технологии прогрессируют и не стоят на месте, общество требует новшества во всем, в особенности написании книг новыми историческими подходами в обучении, методами, концепциями и т. д.

Несомненно можно применять немецкую методику описания книг, учитывая некоторые нюансы. Появятся новые подходы в изучении исторической дисциплины, что в какой-то степени поменяет отношение к исторической действительности.

Таким образом применительно Кыргызстану, немецкая методика написания книг может привнести новое в мировоззрение юных читателей.

Исторические рассказы 5 класс (Краткая характеристика немецкого учебника)

**(Эрнст ВерлагКлетт). Штутгарт. Лейпциг
2007 год)**

Прежде всего, эта книга, рассчитана для учеников 5-го класса, поэтому и написана более, понятно для юного читателя. Использован литературный стиль написания. Книга состоит из 7-ми глав, каждая глава преподносится с рисунками и вопросами на (2 страницы). Фиксируются даты в начале каждой темы. Используются рисунки красочные, а также карикатуры. Кроме всего этого в каждом из подпунктов дается краткое описание темы, в которых они опираются на историков, философов, журналистов и т. д. В конце каждой темы дается задание на самостоятельное изучение как «Опрос со стимулом». В этой книге заметно используются в виде значимости буквы, как например: *D1, Q1, Q2, D2, Q8, Q7, Q6, Q4, Q5, Q3, D5* и т.д. Каждая из этих букв с нумерацией имеет существенное значение, например:

Q1-рисунки, краткие рассказы, изображения бюстов, карикатуры;

Q2- краткие рассказы, рисунки;

Q3-рисунки, краткие рассказы, карикатуры;

Q4- краткие рассказы, рисунки;

Q5- краткие рассказы, статьи историков, политиков, социологов и т. д, рисунки;

Q6- краткие рассказы, рисунки, мировые карты;

Q7- краткие рассказы, рисунки;

Q8- логические задания, краткие рассказы;

Q9- краткие рассказы;

D1- краткие рассказы, исторические карты, рисунки, изображения газет;

D2- краткие рассказы, статьи историков, политиков, социологов и т. д, исторические карты;

D3- краткие рассказы, географические карты;

D4- краткие рассказы;

D5- статьи историков, политиков, социологов и т. д, схемы, статистика;

D6- статистика;

D7- статистика;

D8- статистика;

D9- статистика;

D10- статистика;

D11- статистика;

В первую очередь эти буквенные обозначения с нумерацией нужны для того, чтобы разделить тематику на несколько частей, чтобы учащиеся не искали по названию, а могли сориентироваться по буквенным номеркам. В основном в этой книге используется обобщенный материал, где предоставляются мифы и легенды. Большое значение уделяется значению карикатур. Используются вопросы задания со стимулом по 5-7 заданий в виде закрепления, а также наблюдается «Клик из интернета» (ссылки в интернете), в виде исторических источников. Несомненно, эта книга очень доступна и легка в прочтении (эту книгу могут освоить и прочесть даже ученики в 4-м классе), кроме всего прочего текст в темах делится на абзацы, что в принципе легко усваивается учащимися, а буквенные значения дают возможность прокомментировать их. Учащимся предоставлена возможность комментировать карикатуры и интерпретировать, так как они это понимают. (Этот метод могут использовать и учителя на уроках). Не наблюдается загрузка лишней информацией, что как раз-таки заинтересовывает учащихся. Для того, чтобы облегчить обучение, автор учебника активно использует методику наглядности (Предоставляется надпись с

большими буквами – читать), облегчая работу учителя. [2. 15-стр].

Список используемых ссылок в учебнике Эрнста Верлага Клетта:

1. www.klet.de/extra;
2. www.Wikipedia.de;
3. www.tiepolo-wuerzburg.net;
4. www.pilgern.chl;
5. www.pilgerreise.at/pilgerreissen;
6. www.pilgerzentrum.del;www.derislam.at;
7. www.muslimereisen.del;
8. www.mitelalter.uni-nuebingen.del;
9. www.uni-freiburg.de/de/universitaet/geschichte.php;
10. www.ebidat.de/ebidat.html;
11. www.lexikon.meyers.de/meyers/Herakles;
12. www.mythologica.de/herakles.htm;
13. www.heiligenlexikon.de/Glossar/Glossar.htm;
14. www.bpb.de;
15. www.wissen.swr.de/sf/wissenspool/bg0049/die_stadt_im_spaeten_mittelalter.html;

В конце книги указывается периодизация в хронологическом порядке с красочными рисунками изображений: бюстов, скульптур, монет, городов, согласно периодизации также предоставлена дополнительная информация, касающиеся всех разделов с кратким описанием и рисунками. Опубликованы мини хроники с современными зарисовками карикатур (современная зарисовка мира связанная с политическим обустройством в мире). Кроме всего прочего размещен метод глоссарий, который зачастую используют в опросах на самостоятельное изучение [1. 19-стр].

Представляются термины и их значения, в хронологическом порядке, а также предоставляется короткая характеристика описания.

Практические рекомендации в написании учебника:

1. Рассмотреть подходы, методы написания учебников (на примере цивилизационного подхода, с использованием различных методик (метод-глоссарий, метод-практикум (выбора), методики зарисовки карикатур (как на примере зарисовки современного развития общества в учебниках Германии);

2. Использовать облегченную методику написания в учебниках подтем используя буквенные обозначения (на примере Q1- рисунки, краткие рассказы, изображения бюстов, карикатуры);
3. Использование опроса со стимулом, на примере этого:

Опрос со стимулом

1. Найдите информацию о войнах в Европе до 1945 г и зарисуйте такую же таблицу как (D2)
2. Охарактеризуйте европейские государства и их роль в истории как в (D2)
3. Про дискусируйте о войнах в Европе и опишите что такое культурная война? (VT, D2)
4. Найдите информацию с интернета об экономическом положении в 2004 по 2007 г. г?

- 4.Использование метода практикума в написании учебников (на примере практических заданий – проекта на странице 44, D2 (самостоятельная работа для учащихся);
5. Поиск дополнительной информации с помощью интернета (использование исторических сайтов, как на примере www.klet.de/extra), эту методику можно использовать также и учителям.

Список используемой литературы:

1. Эрнст ВерлагКлетт «Исторические рассказы», за курс 5-го класса (на немецком языке). Штутгарт. Лейпциг 2007.
- Ссылки из интернета:
1. www.klet.de/extra;
 2. www.tiepolo-wuerzburg.net;

Рецензент: д.п.н., профессор, Добаев К.Д.

ТАРБИЯ ЖАНА ТААЛИМ

ВОСПИТАНИЕ И ОБУЧЕНИЕ

EDUCATION AND TRAINING

*Сөлпубашова Аскербүбү Ырсалиевна,
Табигый-математикалык билим берүү тармагынын
маселелери лабораториясынын ага илимий кызматкери,
Кыргыз билим берүү академиясы.*

*Мурзаibraимова Бибисара Бекмаматовна,
Табигый-математикалык билим берүү тармагынын
маселелери лабораториясынын жетектөөчү илимий кызматкери,
Кыргыз билим берүү академиясы.*

**ТАБИЯТ ТААНУУ САБАГЫНДА МУЛЬТИМЕДИЯЛЫК ТЕХНОЛОГИЯНЫ
КОЛДОНУУ МЕНЕН ОКУУЧУЛАРДЫ АДЕПТҮҮЛҮККӨ ТАРБИЯЛОО**

*Солпубашова Аскербюбю Ырсалиевна,
старший научный сотрудник лаборатории
Проблем естественно-математической
образовательной области
Кыргызской академии образования.*

*Мурзаibraимова Бибисара Бекмаматовна,
ведущий научный сотрудник лаборатории
Проблем естественно-математической
образовательной области
Кыргызской академии образования.*

**НРАВСТВЕННОЕ ВОСПИТАНИЕ УЧАЩИХСЯ НА УРОКЕ ЕСТЕСТВОЗНАНИЯ
С ПРИМЕНЕНИЕМ МУЛЬТИМЕДИЙНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ**

*Solpubashova Askerbubu Rysaliyevna,
senior researcher
of laboratory Problem of natural-mathematical education
of the Kyrgyz Academy of education*

*Murzaibraimova Bibisara Bekmatovna,
leading researcher
of laboratory natural-mathematical education
of the Kyrgyz Academy of Education*

**MORAL EDUCATION STUDENTS ON THE LESSON OF NATURAL HISTORY USING
MULTIMEDIA TECHNOLOGIES**

Аннотация: Өлкө Президентинин «2017-жылды ыйман, адеп жана маданият жылы деп жарыялоо» жөнүндөгү жарлыгына ылайык, бул макала окуучуларды тарбиялоо маселесине арналды. Мында 5-менен окуучуларды адептүүлүккө тарбиялоонун мүмкүнчүлүктөрү каралды.

Аннотация: В связи Указа Президента страны «Об объявлении 2017 года Годом нравственности, воспитания и культуры» данная статья посвящена к проблемам воспитания учащихся. Здесь рассматривается возможности нравственного воспитания учащихся в процессе обучения темы «Атмосферные осадки» на уроках естествознания 5 класса с использованием мультимедийных технологий.

Abstract: In this regard Presidential Decree "on declaring the year 2017 morals, education and culture" this article is devoted to

**«Окуучу таалим-тарбия алып эле тим болбостон, адептүү болгудай тарбияны уюштуруу зарыл»
Л. С. Выготский**

Жаштарды адептүүлүккө, маданияттуулукка тарбиялоо актуалдуу педагогикадагы актуалдуу маселелердин бири болуп саналат. Мамлекетибиздин президенти А. Атамбаев тарабынан быйылкы (2017) жылдын «Ыйман, адеп жана маданият жылы» деп жарыяланышы билим берүүнү коомдун жана мамлекеттин өнүгүшүнө түздөн-түз таасир этүүчү, жеткиликтүү билими жана тарбиясы бар, ар кандай маселелерди өз алдынча чечүүгө компетенттүү инсандарды даярдоого багыттоону алдыга коёт. Анткени, өлкөнү өнүктүрүүнүн стратегиялык максаттарына жетүүдө жаштарга таалим-тарбия берүүнүн орду жана ролу эбегейсиз чоң.

«Тарбия – адептүүлүктүн, ыймандуулуктун жана билимдүүлүктүн ачкычы». Адеп – адамдын өзүнүн жүрүм-туруму, сыпалыгы, мээримдүүлүгү, жоопкерчиликтүүлүгү, билимдүүлүгү жана улуу адамдык сапаттардын баалуулугу [5]. Демек, тарбиялоо – өз турмушуна жоопкерчиликтүү мамиле кылган, чыдамкай, социалдык жактан компетенттүү, коом талап

класстын табият таануу сабактарында «Атмосфералык жаан-чачын» темасын окутууда мультимедиялык технологияны колдонуу

the problems of education. Here is considered the possibility of moral education in the process of learning themes «precipitation», natural history lessons 5 class using multimedia technologies.

Түйүндүү түшүнүктөр: табият таануу, мультимедиялык технология, атмосфералык жаан-чачын, адептүүлүккө тарбиялоо.

Ключевые понятия: естествознание, мультимедийная технология, атмосферные осадки, нравственное воспитание.

Key words: natural science, multimedia technology, atmospheric precipitation, moral education.

кылган сапаттарга ээ болгон инсанды калыптандыруучу жооптуу, ачык, үзгүлтүксүз, социалдык-маданий процесс.

“Кыргыз Республикасын 2013-2017-жылдар аралыгында туруктуу өнүктүрүүнүн Улуттук стратегиясында” туруктуу өнүгүү – (англ. *sustainable development*) –жаратылыш ресурстарынын лимитин эске алуу менен гармониялуу (туура, бир калыпта, тең салмакта) өнүгүү экендиги белгиленген. Анын 5-главасы “Туруктуу өнүктүрүүнү камсыз кылуу үчүн курчап турган чөйрөнү коргоо” деп аталса, §5.1. Экологиялык коопсуздук жана экономикалык өсүштүн милдеттери, §5.2. Бөөдө кырсыктардын кесепеттеринин ыктымалдуулугун төмөндөтүү жана өзгөчө кырдаалдарга даярдыкты жакшыртуу, - деп аталат. Туруктуу өнүгүүдө жаратылыш ресурстарын колдонуу, инвестицияларды башкаруу, илимий-техникалык өнүгүүнү көздөө, инсандын өнүгүшү жана институционалдык өзгөрүүлөр – баары бири-бирине ыңгайланышып, адамдардын керектөөлөрүн жана умтулууларын канааттандыруу үчүн азыркы жана келечектеги потенциалды бекемдөөгө багытталышы керек.

Мындай сапаттарга ээ болгон инсанды тарбиялоодо табигый

предметтердин, анын ичинде табият таануу предметинин мүмкүнчүлүгү чоң. Табигый-илимий багыттагы предметтер өзгөчө окуучулардын дүйнөгө болгон көз карашын туура түшүндүрүүгө, адам табияттын ажырагыс бөлүгү экендигин, ал жаратылышта гана жашап, жаратылыш ресурстарын колдонуу менен гана тиричилик кыла тургандыгын түшүндүрүүгө, демек, ар бир адам табиятка, жаратылыш ресурстарына аяр мамиле кылууга милдеттүү экендигин түшүндүрүүгө жана анын жолдорун үйрөтүүгө жөндөмдүү жана милдеттүү.

калыптандырууга, жаратылыштын бүтүндүгүн, анын өзгөрүүдө боло турганын окуучуларга

5-класста табият таануу предметин окутуунун негизги максаты: мектеп окуучуларына жандуу жана жансыз табият жөнүндө, жөнөкөй мааламаттарды билдирүү; жаратылыш же табият жөнүндөгү окуучулардын өздүк тажрыйбасын системалуу байкоо жүргүзүүдө алынган айкын элестер менен байытуу ж. б. [1, с. 3, 9].

Бул максаттарды чечүүдө

окуучулардын жаратылыш жөнүндөгү билимдерин кеңейтүүдө мультимедиялык технологияны колдонуп, табият таануу сабагында окуучуларды адептүүлүккө тарбиялоо учурдун талабы. Бул предмети өздөштүрүүдө Россиянын педагогу К. Д. Ушинский окуучулардын логикалык ой жүгүртүүсүнүн өсүшүнө жаратылыш зор таасир этерине көп маани берген. Табигаттын нерселери «окуучулардын акыл-эсин логикалык ойлонууга көнүктүрүү үчүн эң ыңгалуу, табигаттын логикасы окуучулар үчүн эң эле жеткиликтүү жана пайдалуу» деп эсептеген. Табият таануу сабагы окуучуларды кийинки класстарда табигый илимдердин тармактарын окуп үйрөнүүгө даярдайт деп белгилейт [2, с. 12].

Мультимедиялык технология «Мультимедиа» – латын тилинен алынган «мульти»-көп же бир нече, «медиа» – каражат деген түшүнүк. Демек, окуу процессинде окутуунун жаңы формасы катары с. 138-139].

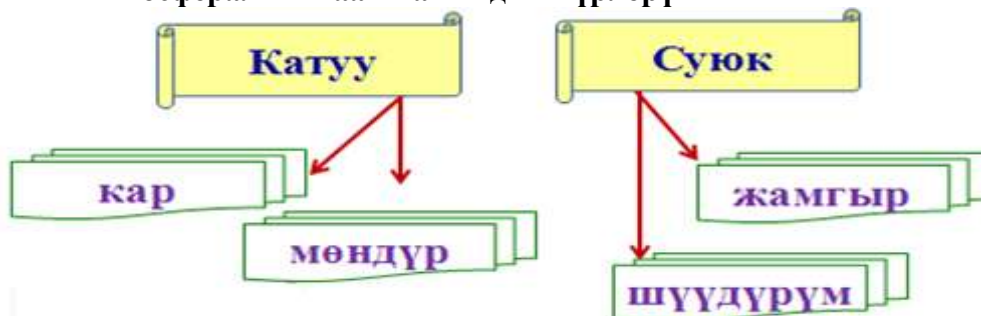
компьютердик технологияларды табият таануу сабагында мультимедиялык окутуу менен окуучулардын билим, билгичтиктерин андан ары билимдерин өркүндөтүүгө шарт түзөт.

5-класстын мисалында «Атмосфералык жаан-чачын» темасына токтолсок: окуучулар төмөндөгүдөй компетенттүү билимдерге ээ болушат. Атмосфералык жаан-чачындын түрлөрүн билишет жана тиешелүү жаратылыш кубулуштарына байкоо жүргүзө алышат; абанын нымдуулугунун эрежесин билишет; Жерге нымдуулук алып келүүчү атмосфералык жаан-чачындарды классификациялай алышат; атмосфералык жаан-чачындардын пайда болуу себептери тууралуу түшүнүктөрдү алышат; мисал келтире билишет; өзү жашаган аймакка канча жаан-чачын болоорун аныктай алышат; өз мекенин жаратылышына аяр мамиле жасоо менен адептүүлүккө тарбияланат [3,

Атмосфералык жаан-чачын

Атмосфералык жаан-чачындын түрлөрү

Жаан-чачындын нормасын аныктоо

■ Сутка

■ ичиндеги жаан-чачындын санын эсептөө үчүн жаан жааган сайын атайын чакада жыйналган суунун катмарынын бийиктиги ченелип аныкталат.

■ **Бир айдын** ичиндеги жаан-чачындын саны - бул айдын ар бир

күнүндөгү суу катмарынын сан маанилеринин суммасын табуу менен аныкталат.

■ **Бир жыл** ичиндеги жаан-чачындын саны – бул ар бир айдагы суу катмарынын сан маанилеринин суммасын табуу менен аныкталат.

Атмосфералык жаан-чачындын нормасын ченөөчү курал - **плювиометр**

Атмосфералык жаан-чачындын санына таасир этүүчү себептер:

Атмосфералык жаан-чачындын пайдалуу жактары:

1 гектар жерге түшкөн **1 см** калыңдыктагы кар эригенде **35 литр** суу пайда болот. Өнгөн эгинди сууктан сактайт.

Булут – бул буу атмосферанын суугураак катмарына көтөрүлүп коюулана баштаганда конденсацияланган суунун майда тамчыларынан жана муздун кристаллдарынан пайда болот.

Булуттардын формалары:

Атмосфералык жаан-чачындын зыяндуу жактары

Өлчөмү чоң мөңдүрлөр себилген эгиндер, гүлдөп келе жаткан жемиштер үчүн коркунучтуу.

Нөшөрлүү жамгырдан пайда болгон селди эл жашаган пункттарды, айдоо

аянттарын каптап зыян алып келиши мүмкүн.

Сабакта бардык учурда мультимедиялык технологияны колдонуп өтүүгө мүмкүн эмес, теманын өзгөчөлүгүнө жараша окутуу ыкмаларынан тандап алуу ыңгайлуу. Мисалы, ырды окуп чыгуу менен табият таануу сабагынан алган билимиңерди, байкооңорду пайдаланып сүрөт боюнча темасын таап, аңгеме же эссе жазууга болот.

Улары тоодон үн салган,
Кийиги зоодон тынч алган,
Бугусу кирип чакырган
Элиги черде бакырган
Жайлоосу жашыл жибектей
Жери жумшак балкыган.

Табият таануу сабагында жеке эле жаратылыштын кооздугун мүнөздөбөстөн, илгертеден келе жаткан ата-бабаларыбыз да

дартка даба, саламатчылыкка эле мөлтүр кашка сууларын аныктай тунук булактарын, бетегелүү жерлерин көрүп, уулу Манас атабыз Ысык-Көл жөнүндө: «Пенде көрчү жер экен, ортосу көпкөк көл экен, суусунда

миндей түр экен, жердеген адам бай болоор, түгөнбөс ырыс-кен экен, мындай кызык жер болбос, мындай кызык көл болбос» деп таңгала тамшана даңазалап, ак мөңгүлүү Ала-Тоону көздүн карегиндей сактоону келечек урпактарга мурастаган. «Табият менен таттуу мамиледе болуу» жөнүндөгү Манастын осуятында терең маани жатат[4, с. 23]. Жыйынтыктап айтканда: табият таануу сабагында темага ылайык эссе жазуу менен чектелбестен синквейн түзүү аркылуу да окуучуларды өз элинин жаратылышын коргоого жана аяр мамиле жасоого тарбиялоо. Сабактын натыйжасын синквейн түзүү аркылуу жыйынтыгын берүүгө болот.

Адабияттар:

1. Табият таануу. Жалпы билим берүүчү орто мектептер үчүн программа: 5 кл. — Б., 2016.
2. Ушинский К. Д. Избр. пед. соч. — М., 1954. 11. -597 б.
3. Мамбетакунов Э. М. Табият таануу: Орто мектептин 5-кл. үчүн окуу китеби. — Б.: «Инсанат», 2012, — 160б.
4. Байгазиев С. «Жаратылышка карата болгон ата-бабалардын айкөл адеп-ахлагы жана акылмандыгы-бүгүнкү табият тарбиясынын таянычы». — Бишкек. 2017. 43 б.
5. <http://kutbilim.journalist.kg/2013/05/24/zhash-muundardyi-ruhiy-adeptik-zhana-patriottuk-zhaktan-tarbiyaloo-kontseptsiyasi/>

*Рецензент: п.и.д., профессор,
Муратов А.Ж.*

*Адылова Марина Адыловна
аспирант
Кыргыз билим берүү академиясы*

**«МАНАС» ҮЧИЛТИГИНДЕГИ АЯЛДАРДЫН ОБРАЗДАРЫ
ЖАНА АЛАРДЫ МЕКТЕПТЕ ОКУТУУ**

*Адылова Марина Адыловна
аспирант
Кыргызская академия образования*

**ЖЕНСКИЕ ОБРАЗЫ В ТРИЛОГИИ «МАНАС»
И ИЗУЧЕНИЯ ИХ В ШКОЛЕ**

*Adylova Marina Adylovna
graduate student
Kyrgyz Academy of Education*

**FEMALE IMAGES IN THE TRILOGY «MANAS»
AND STUDYING THEM IN SCHOOL**

Аннотация: Бул макалада «Манас» үчилтигиндеги аялдардын образдары жана аларды мектепте окутуунун маселелери каралат

Аннотация: В данной статье рассматриваются женские образы в трилогии «Манас» и вопросы их изучения в школе

Annotation: In this article, women's images in the «Manas» trilogy and the issues of their study at school

Түйүндүү түшүнүктөр: Үчилтик, эпикалык каарман, аялдар образдары, методика, окуу планы, окуу программасы, окутуу, тарбиялоо ж.б

Ключевые слова: трилогия, эпический герой, женские образы, методика, учебный план, учебная программа, обучение, воспитание и.д

Key words: trilogy, epic hero, female images, technique, academic plan, training program, training, upbringing and others.

«Манас» эпосу жалпы адамзаттык маанидеги нравалык терең мазмунду алып жүргөн, көөнөрбөс, түбөлүктүү руханий дөөлөттөргө эгедер улуу дастан. Кыргыз көчмөн цивилизациясынын улуу кенчи, Ала-Тоолук ак калпак журттун көркөм сөз өнөрүнүн жана рухунун туу чокусу, дүйнөлүк адабияттын классикасы, кыргыз калкынын турмушунун энциклопедиясы. Андагы көптөгөн каармандарды окуучуларга үйрөтүү ар бир каарман-

дын кулк-мүнөзүн, кылган баатырдыгын жеткирүү оңойго турбайт. «Манас» үчилтиги боюнча азыркы орто мектептерде канчалык деңгээлде сабактар өтүлөт. Бул эпосту окуучулар канчалык деңгээлде билишет. Жана бул улуу эпостогу баатыр аялдардын кылган эрдигин, алардын аялдык улуулугун, сулуулугун акылмандыгын, адеп-ахлагын биз келечектин жаштарына бир гана окуу-тарбия процесси аркылуу, башкача айтканда ар түрдүү азыркы интерактивдүү ыкмалар, окутуунун жаңыча технологиялары менен жеткире алабыз десек жаңылышпайбыз. Өзгөчө азыркы учурдагы кыргыздын кыздарына ушул эпостогу баатыр, акылман, мээрман, эр жүрөк аялдардын образдары үлгү боло алат деген терең ишенимдемин.

Бул эпостогу «Манас», «Каныкей», «Баккай», «Чыйырды», «Семетей», «Сейтек», «Айчүрөк», «КызСайкал» ж.б. каармандар аркылуу жетилип келе жаткан жаш өспүрүмдүн мекенге болгон сүйүүсүн, жана аны көздүн карегиндей сактоо милдет экенин, ошондой эле патриоттуулукка, чынчылдыкка, эр-жүрөктүккө, баатырлыкка, тайманбастыкка тарбиялоого болот. Бул эпостогу аялзатынын образы менен азыркы учурдагы жетилип келе жаткан жаш муундарды өзгөчө кыргызымдын кыздарын туура жолго салса болот деп ишенем. Себеби, азыркы учурда жетилип келе жаткан жаш кыздарыбыздын ар

кандай жаман жолдорго барып жатканын телевизордон, массалык-маалымат каражаттардан деле көрүп жатабыз. Же болбосо, чет өлкөгө кетип, ошол жактын жарандарын идеал тутуп, ошол жактын жарандарына турмушка чыгып кетип жатышат. Мындай терс көрүнүштөр кайдан келип чыгат? Жаш өспүрүм жетиле баштагандан тартып, мектеп партасынан керек болсо бала бакчадан баштап тарбиянын жетишсиздигинен болсо керек. Ошондуктан, биз бул эпостогу «Каныкей», «Айчүрөк», «Чыйырды», «Кыз Сайкал» сыяктуу өрнөктүү образдарды натыйжалуу ыкмалар менен окуучуларга жеткирип берүү керек деп ойлойм.

Баатырлык рухтун булөтмө катарлыгында касиеттүү энелер менен Каныкей жана Айчүрөк энелердин жубайлык, энелик мээримдиги менен тазалыгынын маанилүү чоң орду бар. Экөө тең кыргыз баатырларынын тукумун эне катары улаган, ал тукумду душмандан сактап эр болууга жеткирген, Кыргыз мамлекетинин түндүгүн кайрадан көтөрүлүшүнө энелик, жубайлык салымын кошкон, адам катары руханий тазалыгы менен башкаларга үлгү, өрнөк болгон асыл аялзаттар. Бул каармандардын жан дүйнөсүндөгү, жашоо тириликтеги абийир адамгерчилик тазалыгы биз жашаган азыркы заманга чейин ыйык мурас катары айтылып, сакталып келди. Биз мына ошондой руханий тазалыкка кайрылуубуз, улутубузда кийин пайда болуп калыптанган терс адаттардан арылуубуз, ата-баба жолун улап кетүүнү окуучуларга окутуу жана тарбиялоо керек.

«Манас» эпосу кыргыз орто мектебинин 8-классында 1941-жылдан бери карай окутулуп келет. Ал жылдары «Манасты» эл арасынан жыйноо, жазып алуунун экинчи этабы башталып, бул иштин жүрүшү бирде солгундап, бирде жанданып, кызуу улантылып жаткан кез. Улуттук сыймыгыбыз, байыркыдан калган көөнөрбөс улуу эстелик-мурасыбызды антип толук түрдө адабияттын мектеп курсуна киргизүү сунуш кылынган менен, эпосту талаптагыдай окутуу үчүн эч кандай база, окуу материалдары да жок болчу. Чындыгында, Тыныбек жомокчунун айтуусунда 1925-жылы Москвадан басылып чыккан «Семетейден» бир бөлүм» аттуу үзүндү китепчени эсепке албаганда, эпос бир да жолу толук түрүндө өзүнчө китеп болуп жарык көрө

элек эле. Кийинчерээк, 40-жылдардан баштап «Манас» сериялары» аттуу чакан китепчелер пайда болду. Мына ушул жагдайлардан улам ошол аргасыз абалды моюнга алганыбы, аталган окуу-нормативдик документтин киришүү бөлүмүндө: «...Программага киргизилген «Манас», «Семетей», «Сейтек» эпосторун да толук окуп чыгууга мүмкүнчүлүк болгон эмес. Мында окутуучу бул эпостун сюжети, тематикасы, баатырлардын жана баатыр аялдардын образы жөнүндө лекция окуп, анан эпостун басылып чыккан айрым үзүндүлөрүн жана серияларын окутуп көрсөтүү зарыл», - деп жазышкан программаны түзүүчүлөр. 1941-жылы басылып чыккан бул программада «Манас» эпосун окутуу боюнча мугалимге төмөндөгүдөй багыт берилген.

«Манас» эпосу менен таанышуу; эпостун темасы жана сюжет курулушу: Манастын балалык чагы, Кашкар Түркстандын жана Орто Азиянын алышы; Чоң Казат, Көкөтөйдүн ашы, Каныкейдин тою, Манастын өлүшү; Семетейдин балалык чагы, Таласка келиши, Айчүрөктү алышы, Коңурбайды өлтүрүшү, Кыяздын Семетейди өлтүрүшү жөнүндөгү бөлүмдөрдүн эң кыскача мазмунун айтып, «Манастын» үзүндүлөрдү окуу. Эпостун келип чыгышы, чындык негизи. Эпостун башкы идеясы: кыргыз элинин боштондугу үчүн күрөшү. Көркөм образдар. Эпостун сүрөттөө жана ыр техникасы. Манасчылар жана алардын чыгармачылыгы».

Бул программада үчилтиктин «Манас» жана «Семетей» бөлүмдөрүнө токтолуу жагы гана каралып, ал эми «Сейтек» эпосу туурасында эч кандай сөз болбогону ачык көрүнүп турат. Андан да программа жогорудагыдай көрсөтмө бергени менен, атайын окуу китептери, хрестоматия-окуулуктар болбогон себептүү мектеп мугалимдеринин ал сунуш көрсөтмөлөрдү талаптагыдай жүзөгө ашыруу мүмкүнчүлүгү күмөн туудурат.

Ушул себептүү «Манас» эпосуна совет доорунда, орто мектептерде саат аз бөлүнүп анча көңүл бурулбай келген - деген жыйынтыкка келүүгө болот. Ал эми, совет дооруна караганда азыркы мезгилге кайрыла турган болсок, «Манас» үчилтигине көңүл буруу кыйла эле жанданганын байкаса болот. Маселен, азыр Манас тануу сабактары орто мектептерге, жогорку окуу жайларга атайын

курс катары өтүлүп келе жатат. Телевизордон «Манас таануу» деген телеберүүлөр көргөзүлүп, ал берүүдө өлкөбүздүн ар кайсы областарынан келген мектеп окуучулары бири-бири менен «Манас» эпосунун сюжети жана андагы каармандар боюнча таймаш өткөрүшөт. Бул дагы болсо жакшы жышаан. Себеби, ал берүүдө окуучулардын «Манас» эпосун канчалык деңгээлде билгени, эпос боюнча талаш-тартыш жүргүзгөнүнө күбөбүз. Бул телеберүүнү чыгаруу менен өлкөбүздүн орто мектептеринин окуучуларын «Манас» үчилтигин билүүсүн жана кызыгуусун арттырат.

Бирок, муну менен катар эле өлкөбүздүн бардык орто мектептеринде окуучулар «Манас» үчилтиги туурасында жүз пайыз билишет дегенден алысмын. Кээ бир мектептерде окуу куралы жетишпесе, кээ бир мектептерде кадр жетишпегендиктен ж.б.у.с себептерден улам окуучулар толук маалымат алалбай жатышы мүмкүн. Маселен, «Манас» үчилтигиндеги «Каныкейди» ала турган болсок, анын эпосто көп деген аялдык сапаттарын белгилесе болот. Ал эми, кээ бир окуучулар анын бир-эки гана сапатын санап бере алышат. Ошол эле «Айчүрөктү», «Чыйырдыны», «Кыз Сайкалды» алсак деле ушундай жыйынтык болушу мүмкүн. Биз «Манас» үчилтигин андагы каармандардын кылган эрдиктерин келечек жаштарына жеткирүү үчүн бир гана окуу процесси аркылуу жеткире алабыз. Башкача айтканда, билим берүү жана тарбиялоо аркылуу. Ал эми, ушул каармандарды өзгөчө эпостогу аялдардын образын окуу процессинде кандай эффективдүү ыкмалар менен жеткирсе жеткиликтүү болот? Бул мугалимдин билим тажрыйбасынан жана кайсы натыйжалуу ыкманы колдоно билүүсүнөн көз каранды. Ошентсе дагы, азыркы улам заман өткөн сайын жаңыдан иштелип чыгып жаткан интерактивдүү ыкмаларды, окутуунун жаңыча технологияларын пайдалануунун аркасында жүзөгө ашырса болот деп ойлойм. Эпостогу аялдардын образы боюнча ачык сабактарды көбүрөөк өтүп, төмөндөгүдөй интерактивдүү ыкмаларды пайдаланса сабак натыйжалуу болот.

Мисалы, *сахналаштыруу сабагы*: бул ыкманы колдонууда, эпостогу каармандардын ролун окуучулардын өздөрүнө аткартып, ар бир каарманды ар бир окуучуга бөлүп берсе, ал каармандардын ролун аткаруу менен алар

каармандар кандай эрдиктерди кылганына алар өз көздөрү менен күбө болушмак.

Ошондой эле, *дискуссия сабагы*: бул ыкманы колдонуу мугалимден көз каранды болот. Себеби, бул ыкманы колдонууда мугалим окуучуларды 2 топко бөлүп, эпостогу каармандар боюнча бири-бирине суроо-жооп кылып дискуссия кылып өтсө, окуучулар бири-бирине атаандашып көбүрөөк билгенге умтулат. Же болбосо, мугалим өтүлгөн тема боюнча суроолорду ар бир окуучуга узатып, дискуссия сабак кылса болот. Мында болсо, окуучу башка окуучулардан калып калбас үчүн жана жакшы баа алганы умтулат.

Салыштыруу диаграммасы (Венндин диаграммасы). Бул ыкмада чыгармадагы каармандардын окшош жана айырмачылык жактарын салыштырып кароо. Мисалга алсак, үчилтиктеги «Каныкей» менен «Айчүрөктү» бири-биринен айырмаланган сапаттарын жана бири-бирине окшош жактарын окуучулардын ар бирине жаздыртсак, алар буга чейин бул каармандар туурасында бир аз гана маалыматы болсо, бул ыкманын аркасында алар бул эки каармандын аялдык-баатырдык сапаттарын санап бере алышат. Ал гана эмес бири-биринен айырмалап айтып бере алышат.

Аудиовизуалдык ыкманы алсак, мында уктуруучу, көрсөтүүчү жана уктуруп-көрсөтүүчү техниканын негизинде сабак өткөрүү. Кинофильм, телеберүү, радио уктурууларды магнитофон, компьютер, DVD аппараты ж.б. жардамы менен натыйжалуу сабак өткөрсө болот. Мисалга алсак, «Манас» эпосу боюнча жазылган драмадан үзүндү же ал жөнүндөгү кинофильмдерден каармандар жөнүндө үзүндү көрсөтсөк окуучуларга бул сабак алда канча таасирлүү сабак болорунан эч күмөнүм жок.

Класстер түзүү ыкмасы: Класстер - бул окуучулардын өтүлүп жаткан чыгармадагы кайсы бир маселе, идея боюнча ачык жана эркин ойлонуусуна жардам бере турган интерактивдүү каражат. Мисалы, кайсы бир каармандын жеке өзүнө мүнөздүү сапаттарын тизмелеп, анан алардын маанисин чечмелөө. «Манас» үчилтигиндеги Каныкейдин образын алсак, ватман кагаздын же досканын орто жерине Каныкейдин аты жазылат да, тегерете анын сапаттары саналып жайгаштырылат. а). Баатыр эне, б). Акылман, в). сезгич,

г). Көрөгөч, д). тайманбас, е). эрктүү, ё). кайраттуу, ж). чыдамкай жана башка сапаттарын окуучулар чыгармадан алынган мисалдардын негизинде санап жана чечмелеп беришет. Мугалим алардын айтканын толуктап жалпылайт.

Инсерт. Инсерт - бул эффективдүү окуу жана ойлонуу үчүн белги коюунун интерактивдүү системасы. (ИНСЕРТ-англис тилиндеги аталышынын башкы тамгаларынан алынган). Бул ыкманы Воган жана Эстес 1986-жылы таап сунушташкан. Ал окуучуларга окуу процессинде өз түшүнгөндөрүн өздөрү сезип, туя билүүгө мүмкүнчүлүк берип, мурдагы алган билимдерин эске түшүрүү үчүн колдонулат. Өтүлгөн тема боюнча окуучулар доскага *билем, билдим, билгим келет* деген үч сөздүн негизинде таблица толтурушат. *Билем* деген таблицага өтүлгөн тема боюнча буга чейинки билген маалыматтарын жазып толтурушат. *Билдим* деген таблицага болсо окуучулар өтүлгөн тема боюнча жаңы билген маалыматтарын толтурушат. *Билгим келет* таблицасына окуучулар өтүлгөн тема боюнча балким каармандар жөнүндө балким окуялар туурасында андан ары билгилери келгендигин жазышат. Мындай ыкма дагы окуучулардын сабакка болгон кызыгуусун арттыруу үчүн эң керектүү ыкма деп эсептейм.

Ой калчоо ыкмасы. Орусчасында «мозговой штурм» аталып, учурда кеңири колдонууга алынып жаткан интерактивдүү ыкманын бир түрү. Мында коюлган маселеге байланыштуу айтылган пикирлердин баарын эркин иштеп чыгуу аракети көрүнөт.

Ой калчоо усулу сабак учурунда окуучулардын каралып жаткан маселе, мисалы, «Манас» үчилтигиндеги Каныкейдин, Айчүрөктүн, Чыйырдынын образдары боюнча өздөрүнүн түшүнгөнүн, жекече пикирин ачык айтып, өздөрүнүн чыгармачылык демилгелерин колдоно билүүлөрүнө жана бир канча жаңы ой пикирлерин иштеп чыгууларына өбөлгө түзөт. Бул усул класстагы окуучулардын ички интеллектуалдык мүмкүнчүлүктөрүн пайдаланууларына кеңири жол ачат.

«Сынчыл ойлом» дидактикалык мүнөздөмөсү боюнча ой калчоо ыкмасына жакындашып айрым жактары боюнча анын уландысы катары түшүнүлөт. Эгерде ой калчоо усулу беилген суроого, коюлган кырдаал боюнча

ойлонууга, ой калчоо процессинин жүрүшүнө басым койсо, «сынчыл ойлом» суроо-кырдаалга өзүчө мамиле кылып, оң-терс, жакшы-жаман ж.б жактарын сын көз менен карап, андан соң гана тыянак, чечим чыгаруу талабын коёт. Мында даяр билимдердин жыйындысын берүү, даяр түшүнүктү, жобону түшүндүрүү анча мааниге ээ эмес же мааниси жок.

Бул жана башка көптөгөн ыкмаларды чеберчилик менен колдонуп, окуучуларга жогорудагы аталган каармандарыбызды жеткиликтүү жана түшүнүктүү кылып жеткирсе болот. Ал гана эмес, каармандарды гана түшүндүрүп тим болбостон, окуучулардын сынчыл ойломун өнүктүрүп, ой жүгүртүүсүн тереңдетип жана сабакка кызыгуусун арттырса болот.

Ошентип, бул эпостогу баатыр жана акылман аялдардын образын, келечек жаштарына окуу процесси аркылуу, тактап айтсак сабак өтүүдө түрдүү ыкмаларды пайдалануу менен жеткирип берсе болот. Ошондой эле, бул каармандар аркылуу «Манас» эпосунун улуулугун, бийиктигин бүгүнкү күндүн муундарына жеткирүүгө жана тарбиялоого болот деген терең ишенимдемим.

Адабияттар:

1. С.О. Байгазиев. «Аялзаттын тунугу, ак жоолуктун улугу Каныкей - Ала-Тоолук кыздардын руханий-адептик маягы» Б; 2016ж.
2. Б.К. Оторбаев «Манас» эпосун VIII класста окутуу» Б; 2007ж.
3. Б.К. Оторбаев «Семетей» жана «Сейтек» эпосторун окутуунун мазмуну жана методу. Б; 1995ж
4. Ж.Т. Уразова «Элдик ооеки чыгармалардын сюжеттеринин негизинде жазылган драмаларды окутуунун илимий-методикалык негиздери»Б; 2000ж.
5. Б.К. Оторбаев «Мектепте адабиятты интерактивдүү окутуу»Б;2011ж.
6. Ошондой эле темага тиешелүү интернет булактарынан маалыматтар каралды.

*Рецензент: п.и.д., профессор,
Муратов А.Ж.*

ЖОГОРКУ ЖАНА КЕСИПТИК ОКУУ

ВЫСШЕЕ И ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ОБУЧЕНИЕ

HIGHER AND PROFESSIONAL EDUCATION

*Мурзаев Маматали Султанович
КББАнын Педагогика илиминин жана
профессионалдык билим берүү борборунун
Билим берүүнүн жана тарбиялоонун теориясы
жана практикасы лабораториясынын
жетектөөчү илимий кызматкери,
психология илимдеринин кандидаты, доцент.*

**ЖОЖдордо БОЛОЧОК ПЕДАГОГДОРДУН ПСИХОЛОГИЯЛЫК
КОМПЕТЕНЦИЯЛАРЫН КАЛЫПТАНДЫРУУНУН АЙРЫМ МАСЕЛЕЛЕРИ**

*Мурзаев Маматали Султанович
доцент, кандидат психологических наук,
ведущий научный сотрудник лаборатории
теории и практика обучение и воспитания
центра педагогической науки
и профессионального образования
Кыргызской академии образования.*

**НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ
КОМПЕТЕНЦИЙ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ ВУЗА**

*Murzaev Mamatali Sultanovich
associate professor, candidate of psychological sciences,
senior scientific researchner laboratory of pedagogics
and professional education Kyrgyz Academy of Educaiiion*

**SOME QUESTIONS OF THE FORMATION OF PSYCHOLOGICAL COMPETENCES OF
FUTURE UNIVERSITY TEACHERS**

<i>Аннотация.</i>	<i>Макалада</i>	<i>калыптандырууда</i>	<i>психологиялык</i>	
<i>Кыргызстандын</i>	<i>педагогикалык</i>	<i>дисциплиналардын ролу ачып берилет.</i>		
<i>ЖОЖдорунун</i>	<i>шартында</i>	<i>Аннотация.</i>	<i>В</i>	<i>статье</i>
<i>компетенттүүлүктүн</i>	<i>негизинде болочок</i>	<i>рассматриваются</i>		<i>проблемы</i>
<i>педагогдордун</i>	<i>кесиптик</i>	<i>формирования</i>		<i>профессиональных</i>
<i>компетенцияларын</i>	<i>калыптандыруу</i>	<i>компетенций будущих педагогов на основе</i>		
<i>маселелери</i>	<i>каралып, болочок</i>	<i>компетентностного подхода и проблемы</i>		
<i>педагогдордун</i>	<i>кесиптик</i>	<i>формирования</i>		<i>психологических</i>
<i>компетенцияларынын</i>	<i>арасында</i>	<i>компетенций будущих педагогов в условиях</i>		
<i>психологиялык</i>	<i>компетенцияларды</i>	<i>в педагогических вузах Кыргызстана.</i>		
<i>калыптандыруунун</i>	<i>орду ачып</i>	<i>Также рассматриваются содержание и</i>		
<i>көрсөтүлөт. Ошондой эле</i>	<i>психологиялык</i>	<i>роль психологических дисциплин в</i>		
<i>компетенциялардын</i>	<i>мазмуну, аны</i>	<i>формировании</i>		<i>психологических</i>
		<i>компетенций</i>	<i>в</i>	<i>подготовке</i>

профессиональных компетентностей у будущих педагогов.

Abstract. *In the article forming problems are examined psychological to the competence for future teachers in terms in pedagogical institutions of higher learning of Kyrgyzstan, state of teaching of psychological disciplines in kyrgyzs language, her features and suggestion on decisions of having problems in teaching of psychological disciplines.*

Түйүндүү сөздөр:
компетенттүүлүк мамиле (подход), компетенция, компетенттүүлүк, болочок педагогдор, психологиялык компетенциялар жана компетенттүүлүк, психикалык компетенциялар, коммуникациялык компетенциялар, коммуникациялык компетенцияларды калыптандыруу, психологиялык дисциплиналар.

Ключевые слова:
компетентностный подход, компетенции, компетентность, будиций педагог, психологическая компетенция и компетентность, психические компетенции, коммуникативные компетенций, формирование коммуникативных компетенции, психологические дисциплины.

Keywords: *teachers, psysical competenses communicative competenses, forming communicative competenses, psychological disciplines.*

Кыргыз республикасында учурда педагогдор ЖОЖдо жана педколледждерде даярдалгандыктан, педагогдор: жогорку билимдүү педагогдор жана орто билимдүү педагогдор болуп экиге бөлүнөт. Макалада жогорку билимдүү педагогдорду даярдоо багытында сөз козголот.

Азыркы кезде республикабыздын жогорку окуу жайларынын алдында жогорку сапаттагы даярдыгы бар, өз кесибинде чыгармачылык менен иштей ала турган, өз кесиби боюнча конкуренцияга туруштук бере алчу чебер адистерди жетик инсан катары даярдоо милдети турат.

Учурда билим берүү компетенттүүлүк мамилени негизинде

жүргүзүлүп, анын эң башкы өзгөчөлүгү болуп адис даярдоодо инсандын кесиптик сапаттарын, кесиптик билимдерин, билгичтиктерин жана көндүмдөрүн калыптандыруу саналат. Билим берүүнүн учурдагы өнүгүү концепциясы окуучулардын кандайдыр бир билимдин суммасын өздөштүрүп тим болуу менен чектелбестен, ал билимдерди өзүнүн инсандыгына, таанып билүү жана жаратуучулук жөндөмдүүлүгүнө айландырууну, кесипкөй катары калыптанууну талап кылат.

Анткени 1997-жылы Европа Кеңеши бириккен Европанын билимдүү атуулдары ээ болуусу зарыл деп эсептелинген беш базалык компетенцияны аныктаган. Ал базалык компетенциялар төмөнкүлөр:

1. Саясий жана социалдык компетенциялар.
2. Социо-маданий компетенциялар.
3. Коммуникативдик компетенциялар.
4. Маалыматтык компетенциялар.
5. Өмүр бою билим алууну каалоо, умтулуу жана ага жөндөмдүү болуу менен байланыштуу болгон компетенциялар.

Жогорудагы беш компетенцияны аныктоодогу максат бирдиктүү Европа аймагында билим берүү тутумун жана ар кайсы өлкөлөрдөгү окуу жайлардын бүтүрүүчүлөрүнө коюлуучу талаптын жалпы болушуна жетишүү, билим берүү программаларын түзүүдөгү баарына бирдей жалпы багытты аныктоо көздөлгөн [2].

В.И.Байденко компетенцияларды жана көндүмдөрдү үч категорияга (инструменталдык, инсандар аралык жана системдүү) бөлөт:

Инструменталдык компетенциялар (когнитивдик жана методологиялык жөндөмдүүлүктөр, технологиялык жана лингвистикалык көндүмдөр).

Инсандар аралык компетенциялар адамдар менен карым-катыш түзө алуусу.

Системдүү компетенциялар бир системага (ишке) тиешелүү билимдер, көндүмдөр жана билгичтиктер жана аларды практикада колдоно алуу [2].

Компетенттүү мамиледе билим берүүнүн өзгөчөлүгү болочок адис ээси даяр билимдерди өздөштүрүү менен гана чектелбестен, кесибине байланыштуу

маселелерди чечүүгө керектүү болгон түшүнүктөрдү өзүнүн аракети менен калыптандыргандыгында турат [3].

Болочок педагогдор ээ болуучу кесиптик жана психологиялык компетенцияларды аныктоо үчүн алар аткарган ишмердиктин өзгөчөлүгүн билип алуубуз зарыл.

Педагогикалык ишмердик - бул башка бирөөнүн (окуучунун) ишмердигин уюштурууга жана башкарууга багытталган ишмердик: тарбиялануучуну тарбиялоо, окутуу, өнүктүрүү жана анын өзүн-өзү өнүктүрүүсүнө эң ыңгайлуу шарттарды түзүүгө багытталган кесиптик ишмердик болгондуктан, болочок педагогдордо психологиялык компетенцияларды калыптандыруунун мааниси чоң [4].

Илимий адабияттарды окуп үйрөнүү жана талдоо болочок педагогдор ээ болуучу сапаттар (компетенциялар) төмөнкүлөр экендигин көрсөттү:

- кесиптик билимдерге жана жалпы компетенцияларга, иш тажрыйбаларга, кесиптик компетенцияларга ээ болушу;
- кесиптик ойломдун, аң-сезимдин калыптануусу;
- өзүн-өзү таанып-билүүнүн, өзүн-өзү башкаруунун калыптануусу;
- жаңы социалдык чөйрөгө тез жана оңой ыңгайлаша алуу, команда менен иштөөгө даяр болуу;
- окуучулар, коллегалар жана ата-энелер менен карым-катыш түзө алуу сыяктуу инсандын социалдык сапаттарын калыптандыруу;
- максатка умтулуучулук, уюшкандык, эмгекчилдик, жоопкерчилик, атуулдук, коммуникативдүүлүк, толеранттуулук сыяктуу социалдык-инсандык сапаттарды жана инсандын жалпы маданиятын калыптандыруу;
- инсан катары өзүн-өзү өнүктүрүп-өркүндөтүүгө даяр болууну, өз алдынча билим алууну калыптандыруу [1].

Бүгүнкү күндө болочок педагогдор төмөнкүдөй социалдык-коммуникативдик компетенттүүлүктөргө ээ болушу шарт:

- өз оюн түшүндүрө билүү;
- этикалык маданиятка ээ болуу;
- гумандуу мамиле жасай билүү;
- тайпада мамилелеше билүү;

- эмпатия жөндөмүнө ээ болуу;
- толеранттуу болуу;
- ыймандык-адептик билимге жана жүрүм-турумга ээ болуу;
- баарлашуунун негизинде мамиле түзүү компетенциялардын калыптанышы [1].

ЖОЖдо билим берүүнүн максаты болочок педагогдорду кесиптик жактан даярдоо болуп саналгандыктан, болочок мугалимдерди кесиптик жактан даярдоодо психология боюнча окутулуучу сабактардын топтому өзгөчө орунда турат. Анткени ишмердик аткаруу биргелешкен ишмердик формасында жүргөндүктөн, ишмердик процессинде адамдын инсандык жана кесиптик касиеттери даана көрүнөт жана адамдын ишмердик аткаруусу анын психологиясына жараша өзгөчөлүктөргө ээ болот. Ошондон биргелешкен ишмердиктерди аткаруу процессинде адамдын психологиясын билүүнүн мааниси чоң жана ишмердиктин натыйжалуу болушу биргелешкен ишмердиктерди аткарып жаткандардын бири-биринин психологиясын түшүнө билүүсүнө жараша болот.

Адамдын педагогикалык ишмердикти жакшы аткаруусу анын психологиялык жактан даярдыгына жараша өзгөчөлүктөргө ээ болот. Мына ошондуктан окутуу жана тарбия процессинде педагог менен окуучу биргелешкен ишмердиктерди аткаруу процессинде педагогдун адамдын психологиясын билүүсү, психологиялык компетенцияларга ээ болушу зарыл болуп саналат. Анткени адам өзү жалгыз иштебейт көбүнчө башкалар менен биргелешип ишмердик аткаргандыктан, коомдо биргелешкен ишмердиктерди аткаруу зарылдыгы адамдардын бири-бири менен карым-катыш жасоо, баарлашуу, мамилелешүү зарылдыгын жаратат.

Психологиялык компетенциялар айрыкча педагогдор үчүн зарыл. Ошондон улам болочок мугалимдерди кесиптик жактан даярдоодо психология боюнча окутулуучу сабактардын топтому өзгөчө орунда турат. Анткени педагог балдар менен иштегендиктен, мугалим балдар менен карым-катыш жасоону, алардын окуу ишмердигин жетектөөнү ж.б. билиши, балдардын жаш курагына жараша аларга мамиле жасоону жана алардын ишмердигин

уюштура билиши шарт. Мугалим психологиялык билимдерге ээ болуу аркылуу гана балдардын психикалык жактан өнүгүшүнүн шарттарын, факторлорун, мыйзамченемдүүлүктөрүн үйрөнөт. Ошондой эле психология сабактарда инсан табияты, инсандын жекече өзгөчөлүктөрү жана анын калыптанышынын мыйзамченемдүүлүктөрү, адамдын акыл жагынан өнүгүш өзгөчөлүктөрү да үйрөтүлөт. Ошондон ЖОЖдун педагогикалык адистикте окуган студенттерди (болочок мугалимдерди жана тарбиячыларды) адис катары даярдоодо психология боюнча сабактардын циклин окутууга өзгөчө көңүл бурулат. Анткени мугалимди мугалим кылып турган факторлордун бири болуп анын психологиялык билими жана маданияты саналат.

Ал төмөнкүлөрдөн көрүнөт.

- мугалим эң биринчи кезекте өзүн жана башка адамды, айрыкча окуучуну түшүнө билүүгө үйрөнүшү керек;
- бөтөн адамдын психикалык жана эмоциялык абалын эске алуу менен окуучулардын жекече өзгөчөлүктөрүн көңүлгө тутуп мамиле жасай билүү көндүмүнө, билгичтигине ээ болушу шарт;
- мугалим бөтөн адамдарга айрыкча окуучуларга психологиялык жактан таасир эте билиши шарт, ансыз мугалим өзүнө жүктөлгөн коомдук жана кесиптик вазипаны аткара албайт.

Ушул аталган психологиялык көндүмдөрдү, жөндөмдүүлүктөрдү болочок мугалимдерде калыптандыруу аркылуу гана, алардын бүгүнкү күндүн талабына ылайык келген кесиптик жана психологиялык компетенциялары жогорку денгээлде өнүккөн педагог болушуна жетишүүгө болот.

Мугалим психологиялык билимдер аркылуу гана балдардын психикалык жактан өнүгүшүнүн шарттарын, факторлорун, мыйзамченемдүүлүктөрүн үйрөнөт. Ошондой эле инсан табияты, инсандын жекече өзгөчөлүктөрү жана анын калыптанышынын мыйзамченемдүүлүктөрү, адамдын акыл жагынан өнүгүш өзгөчөлүктөрү да психология сабактарында

үйрөтүлөт. Педагог балдар менен иштегендиктен, алар менен карым-катыш жасоону, ишмердигин жетектөөнү ж.б. билиши, балдардын жаш курагына жараша алардын ишмердигин уюштура билиши шарт.

Психология сабактарында үйрөтүлүүчү адамдын ички дүйнөсүнүн өзгөчөлүктөрүнүн мыйзамченемдүүлүктөрүн мугалим үйрөнбөй туруп, ар башка курактык өзгөчөлүктөгү балдардын психикалык өзгөчөлүктөрүн эске албай туруп, балдарга билим жана тарбия берүүгө, алардын акыл жагынан жана инсан катары өсүп өнүгүшүн жетектөөгө (башкарууга) мүмкүн эмес.

Айрыкча азыркы адамдардын ортосундагы коммуникация, карым-катыш күчөгөн кезде педагогдор психологиялык билими жагынан компетенттүү (адамдардын психологиясын билүү, командада иштей алуу, адамды уга билүү, адамдар менен карым-катыш түзө алуу жана чын көңүлдөн сүйлөшө билүү ж.б.) болушу зарыл. Мисалга алсак, болочок педагогдорду компетенттүү кесип ээси катары даярдоодо коммуникациялык компетенцияларды калыптандыруунун маныси чоң.

Коммуникативдик компетенттүүлүк – өзүнүн ой-мүдөлөрүн башка адамдарын жана коомдук топторунун таламдары менен шайкеш келтирүүгө, көз караштардын ар түрдүүлүгүн кабыл алуу менен өз пикирин цивилизациялуу түрдө жактоого, башка адамдардын баалуулуктарына (диний, этникалык, кесиптик, инсандык ж.у.с. дөөлөттөрүнө) сый мамиле жасай билүү. Диалог аркылуу зарыл маалыматты алууга, жекече, коомдук жана кесиптик маселелерди чечүү үчүн аны оозеки жана жазуу түрүндө билдирүүгө жөндөмдүүлүк [4].

Болочок педагогдордун социалдык-коммуникациялык компетенцияларын калыптандыруучу психология боюнча сабактарга саат өлчөмдөрүн көбөйтүү жана аны алдынкы технологияларды колдонуу аркылуу үйрөтүү зарыл. Мисалы педагог төмөнкүдөй коммуникативдик сапаттарга ээ болушу зарыл:

- окуучулар, педагогдор, ата-энелер менен иштиктүү мамиле түзүү билгичтиги,

жамаатта нормалдуу психологиялык климатты кармоо билгичтиги;

- карым-катыш билгичтиги (сүйлөө маданияты, угуу билгичтиги);

- эл алдында сөз сүйлөө билгичтиги ж.б.

- ар түрдүү педагогикалык кырдаалдарга карата чыгармачыл мамилеси;

- демилгени колдоо;

- өз аброюн сактоо билгичтиги ж.б

Кыргызстандын ЖОЖдорунда болочок педагогдордун психологиялык компетенцияларын калыптандыруу жаатында көйгөйлүү маселелер бар. Алар төмөнкүдөй себептер менен байланыштуу:

1. Психология боюнча кыргыз тилинде окуу китептеринин жокко эселиги, жетишсиздиги.

2. Педагогикалык ЖОЖдордо кыргыз тилинде психологияны окутуу окутуучулардын диктовкалап жаздырган лекциясы негизги окуу куралы экендиги.

жалпысынан ж.б.у.с. алып келүүдө).

3. Кыргыз тилинде психологияны окутууну жакшыртуу боюнча изилдөөлөрдүн, сунуштардын жоктугу.

Бүгүнкү күндө билим берүүнүн компетенттүүлүк мамиленин негизинде жүргүзүлүп жатканын эске алып ЖОЖдордо психология сабактарын кыргызча окутуунун денгээлин жогору көтөрүү үчүн төмөнкүлөрдү сунуштайбыз:

1. Колдонуудагы билим берүү стандартынын негизинде Республикабыздын жалпы ЖОЖдору үчүн кыргыз тилинде психология боюнча бирдиктүү окуу программаларын жана окуу куралдарын даярдоо.

2. Психология боюнча кыргыз тилиндеги терминдерди тактоо бир эле орусча терминди, кыргызча бир нече түшүнүк, термин менен берилип жүргөн баш аламандыкты жоет. Психологиялык терминдердин, түшүнүктөрдүн такталышы психология боюнча кыргыз тилинде келечекте жазылуучу окуу китептердин, окуу куралдардын жана усулдук колдонмолордун сапаттуу болушун камсыздайт жана ЖОЖдун студенттеринин психологиялык сабактарды терең өздөштүрүүсүнө өз жардамын берет.

3. Психологиялык дисциплиналарды кыргыз тилинде окутуунун абалын, көйгөйлүү маселелерин атайын изилдөөгө алуу, ЖОЖдо студенттерге психологияны окутууну жакшыртууга өбөлгө түзөт жана кыргыз тилдүү студенттердин психологияны терең өздөштүрүүсүнө мүмкүнчүлүк жаратат.

Жыйынтык

ЖОЖдо педагогикалык билим берүүнүн максаты болочок педагогдорду кесиптик жактан даярдоо, кесиптик, анын арасында психологиялык компетенцияларды, калыптандыруу болуп саналат.

Компетенттүү адис өз адистиги боюнча алган билимдерин, көндүмдөрүн жана билгичтиктерин өз ишмердигинде колдоно билүүгө жөндөмдүү болгондугу менен айырмаланат.

Педагогикалык жана психологиялык дисциплиналарды үйрөнүү болочок педагогдорду өз ишмердүүлүгүндө зарыл болгон педагогикалык-психологиялык билимдерди өз практикалык ишинде колдонуунун илимий негиздери менен куралдандырып, болочок педагогдордун кесиптик компетенцияларын калыптандырууга өбөлгө түзөт. Психологиялык компетенцияларга ээ болуу педагогдордун кесиптик компетенцияларынын жогорку денгээлде өнүгүшүнө алып келет.

Адабияттар:

1. Бабаев Д. Мурзаев М.С. Болочок педагогдордун кесиптик компетенцияларын калыптандыруу. КББАнын кабарлары 2016 № 4. 9-14 бб.

2. Байденко В.И. Компетенции в профессиональном образовании (К освоению компетентного подхода) // Высшего образования в России [Текст]: /В. Байденко. –М.: -2004. –№11. –с.3-13.

3. Зимняя И.А. Педагогическая психология [Текст]: Учебник для вузов. -2 изд. второе. доп., испр. и перераб. – М.: Логос, 2002. -384 б.

4. Мурзаев М.С. Психология терминдеринин жана түшүнүктөрүнүн сөздүгү – Ош: 2012. -138 б.

Рецензент: п.и.д., профессор, Рысбаев С.К.

*Карагозуева Г.Ж.
Кыргыз билим берүү академиясы,
педагогика илимдеринин кандидат., доцент*

**КӨП УЛУТТУУ БИЛИМ БЕРҮҮ ЧӨЙРӨСҮНДӨ СТУДЕНТТЕРДИН
ЭТНОМАДАНИЙ КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮГҮ.**

*Карагозуева Г.Ж.
Кыргызская академия образования,
кандидат педагогических наук, доцент*

**ЭТНОКУЛЬТУРНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ СТУДЕНТОВ В ОБЛАСТИ
МНОГОНАЦИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

*Karagozueva G.J.
candidate of pedagogical sciences,
associate professor, Kyrgyz of academy of education.*

**ETHNOCULTURAL COMPETENCE OF STUDENTS IN THE FIELD
MULTIETHNIC EDUCATION**

Аннотация. Көп улуттуу билим берүү чөйрөсүндө студенттердин этномаданий компетенттүүлүгү. Азыркы учурдун системасында болочок мугалимдин ролу. Психология жана педагогикалык көз караштан компетенттик мамилелери. Этномаданий компетенттүүлүк негизинде билимин өркүндөтүү. Студенттердин кызыгуусун билүүгө деген эң жөнөкөй түшүнүктөрдү калыптандыруу. Коомдун адистерге карата талаптарынын деңгээли жогорулашы. Көп улуттуу билим берүү.

Аннотация. Сущность профессиональной компетентности и культуры педагога в образовательном процессе. Роль учителя сегодня. Прослеживается связь компетентности с психологической и педагогической точки зрения. Повышение качества знаний школьного педагога на базе профессиональной компетентности. Формирование простых понятий для изучения интереса студенты. Высокие требования общества к современному педагогу.

Abstract. Teacher's professional qualification and culture in educational process is considered in the article. Role of teacher in school today. There is a competency linkage from pedagogical and psychological view point. Upgrading qualification of school teachers on

the basis of professional competency. Shaping basic concepts in learning pupil's interests. High community demand to the modern teacher's professionally important qualities of a personality. Optimization of educational process.

Түйүндүү түшүнүктөр: компетенттүүлүк, этномаданий, көп улут, баалуулук, маданият, окутуу, студент.

Ключевые слова: компетентность, педагог, оптимизация, образовательный процесс, профессионализм, школа, ученики, культура, обучение, профессионал.

Keywords: qualification, teacher, optimization, educational process, competency, professionalism, school, pupils, culture, education, expert

Дүйнөнүн өнүгүшүнүн азыркы этабы үчүн цивилизациялык жол менен мүнөздөлөт: биримдикте иштеп, бир жагынан, экинчи жагынан - элдердин этникалык жана маданий өзгөчөлүгүн сактоо. Дүйнөлүк тажрыйба ийгиликтүү стратегиясын жайылтуу болуп саналат, башка этникалык топтордун маданияты менен бирге адамдын алардын маданий өз алдынчалыгын сактап калуу экенин көрсөтүп турат. Ошентип, бир гана алардын этникалык маданият эмес, башка этникалык топтордун маданияты абдан маданияттуу,

урмат-сый менен көп улуттуу чөйрөдө жана жашап, билимдүү жана мүмкүн коомдун билимдүү мүчөлөрү үчүн керек, улуттук жана эл аралык кызыкчылыктарды айкалыштыруу зарылчылыгы турат. Ушуга байланыштуу, педагогикалык теория жана практика ийгиликтүү этникалык жана маданий компетенттүүлүк көп санда бар эмес тектүү этникалык чөйрөдө иштеп жаткан жөндөмдүү адамдын пайда көйгөй болчу.

Улуттук мугалим даярдоо тажрыйба, билим берүү жана коомго жана билим берүү системасына улуттук маданиятынын, байлыгын кеңири киргизүү. Билим берүү технологияларын жетишсиздигинен этникалык жана маданий укуктары иштеп чыгуу зарылдыгы турат.

Көп улуттуу билим берүү чөйрөсүндө студенттердин этномаданий өзгөчөлүктөрүн калыптандыруу, теориялык жана методологиялык, кайра уюштуруу, материалдык, методикалык негиздерин жана байытуу үчүн, көп улуттуу билим берүү чөйрөсүндө студенттердин этномаданий компетенттүүлүгүн калыптандыруу процессин натыйжалуу болуп саналат.

Ал билим берүү жана кошумча сабак иш этникалык багытталган түрлөрүн пайдаланууга берүү, көп улуттуу билим берүү учурунда, этно-маданий маалымдоо жана окуучулардын сабырдуулук, натыйжалуу улуттар аралык кызматташтыктын зарыл көндүмдөрүн калыптандыруу сапатын жакшыртууга багытталган өз ара аракеттенүү ыкмаларын пайдалануу керек.

Адамдын этномаданий көп түрдүүлүк боюнча диалог, эл аралык жана алардын өзгөрүлүшүнө, көп тилдүүлүгүн, татаалдыгын эске алып, мамиленин талаптарын ишке ашыруу. билим берүү жүрүмүнүн субъекттеринин ортосундагы өз ара байытуу жана өз ара түшүнүшүү максатында коомдук жана маданий чөйрөнүн мүмкүнчүлүктөрүн колдонуп, дүйнө жүзү боюнча руханий билим берип, студенттердин таанып-билүүчүлүк, маданий, билим берүү кызыкчылыктарын жана муктаждыктарын канааттандыруу керек.

Билим берүү мекеме башкаруу түзүлүшү үчүн зарыл өзгөрүүлөрдү жасоо

жана студенттердин этномаданий компетенттүүлүгүн калыптандыруу чөйрөсүндөгү милдеттерди ишке ашырууга багытталган, коомдук- педагогикалык жана психологиялык кызматтарды, анын күч-аракеттери менен биримдигин камсыздандыруу зарылчылыгы турат.

Көп улуттуу билим берүүнүн негизги түздөн-түз натыйжасы болуп: компетенттүү мамиле, гуманисттик көз караштар, алардын адам жогорку наркы саналат. Билим берүү процессинде коомдук өнүктүрүү боюнча өз элинин улуттук каада-салттарга негизделген жаш муундарды билимге тартуу менен бирге этнопедагогикалык мамилеси, алардын маданияты, этномаданий компетенттүүлүгүн калыптандырууда көп улуттуу билим берүү чөйрөсүндө окуучулардын этномаданий компетенттүүлүгүнүн илимге негизделген үлгү болушу керек.

Жаңы муундардын улуттар аралык толеранттуулук этномаданий укуктары жана билим берүү үчүн алардын окутуу жана билим берүү, этно-маданий мазмундагы жигердүү ыкмаларын комплексин каралышы мүмкүн.

Көп улуттуу билим берүүдө доорлорго бөлүштүрүүнүн негизинде билим берүү мазмуну жана уюштурууда коомдук жана улуттар аралык биримдик илимий түшүнүк өсүп, педагогикалык жаңы билим этномаданий багыттагы теорияны байытат.

«Маданияттуу билим», «көп маданияттуу билим берүү», «эл аралык билим берүү» жана «көп улуттуу билим берүү», «этно-маданий компетенттүүлүк» түшүнүгүн, «көп улуттуу билим берүү чөйрөсүн», «сабырдуулук» көбөйгөн. Ал «этно-маданий компетенттүүлүк түзүү» деген түшүнүк калыптанган. Теориялык жактан негизделген, мазмундуу жана тийиштүү көп улуттуу билим берүү чөйрөсүндө студенттердин этномаданий натыйжалуу калыптанышын үчүн өзгөчөлүктөрү иштелип, структуралык компоненттери, милдеттерин, педагогикалык кадрларды даярдоо жана кесиптик өнүгүү негиздерин жана мазмуну көп улуттуу билим берүү ишке ашыруу үчүн жарыяланган.

Технология көп улуттуу билим берүү чөйрөсүндө балдар менен иштеген көп улуттуу чөйрөдө жашоонун шарттарына жаш

муундардын ийгиликтүү иштеп чыгуу билим берүү мекемелерин, бардык коомдук институттардын өз ара аракеттерди бекемдөө маселелери боюнча мугалимдерди болуп калышы мүмкүн.

Этномаданий компетенттүүлүк - натыйжалуу, улуттар аралык түшүнүшү жана өз ара көмөк көндүмдөр, жөндөмдүүлүк жана жүрүм-турум аркылуу өзгөчө этникалык маданият объективдүү билим жыйындысы билдирет. Заманбап билим берүү, ой-ниети абдан маанилүү негизинде көп улуттуу билим берүү каралууда. Көп улуттуу билим берүү чөйрөсүндө: компетенттүүлүгүн, этнопедагогикалык, аксиологиялык, гумандуу, этникалык, маданий жактан ар түрдүүлүгүн карата оң көз карашта болуу негиздери, маданияттуулук, ырааттуулук, көп тилдүүлүгүн, комплекстүүлүгү студенттердин этномаданий компетенттүүлүгүн калыптандыруу болуп эсептелген.

Ал жергиликтүү этникалык маданият студенттерди тааныштыруу үчүн өбөлгө түзүү, башка этностук жамааттардын жана алардын өкүлдөрүнүн маданияты тууралуу билимге ээ болуусу, элдин каада-салттары, жашоо мүнөзү жана маданий баалуулуктарды жалпы, атайын жана жеке түшүнүүсү, өз ара этностук сабырдуулук жана сый-урмат жогорулатуу, даярдык жана көп улуттуу чөйрөдө жашоого жөндөмдүү түзүү зарыл.

Улуттук өзгөчөлүгүн сактап, натыйжалуу улуттар аралык кызматташууга даяр жана башка улуттар аралык маданияттарды түшүнүү үчүн умтулат мекеменин, ар кандай улуттагы адамдар менен тынчтыкта жана биримдикте жашоо кандай жакшы билет. Көп улуттуу билим берүү ишке ашыруу үчүн шарт, биз башка улуттар аралык коомчулукка карата, инсандын калыптанышына таасир шарттарынын жыйындысы болуп саналат. Анткени этномаданий компетенттүүлүгүн калыптандыруу прогресс табигый, улуттар аралык толеранттуулукту көрүнүш менен байланышкан. Этнопедагогикалык окуу процессинин улуттук жана дүйнөлүк маданияттын студенттердин

баалуулуктар менен элдик педагогиканын билим берүү процессинде үй-бүлөлүк тарбиялоо этникалык топтордун улуттук - психологиялык өзгөчөлүктөрүн эске алуусу керек.

Студенттердин этномаданий компетенттүүлүгүн калыптандыруу чөйрөсүндөгү милдеттерди ишке ашырууга багытталган билим берүү уюмдарынын түзүлүшү керек. Алардын өз алдынча ишке ашыруу, маданияттуу бирдейликти калыптандыруунун (коомдук, этностук, заттан-этностук), көп улуттуу чөйрөдө адаптациялык этникалык жана маданий компетенттүүлүк, тарбиялоого салым кошуу; билим берүүнүн маданияттар жана көп улуттуу жаатындагы квалификациялуу мугалимдердин болушу, ата-энеси, дүйнөлүк жана кыргыз маданиятына балдарды таанышуу багытталган билим берүүнүн мазмуну менен этно-маданий компонентинин улуттук жана аймактык бөлүктөрүнүн кубаттуулугу жана киргизүү толук ишке ашыруу; окуу жана окуудан сырткары иш-этикалык багыттындагы түрлөрдү пайдалануу, ошондой эле этномаданий маалымдуулугун жогорулатуу боюнча өз ара аракеттенүү ыкмалары жана окуучулардын сабырдуулук, натыйжалуу этностор аралык кызматташуу зарыл болгон көндүмдөрдү калыптандыруу учурунда студенттердин үй-бүлөлөрү менен масштабдуу коомдук байланыш, маданият жана көркөм мекемелер аркылуу билим берүү жана коомдук мүмкүнчүлүктөрүн пайдалануу.

Кыргыз маданиятынын этникалык маданияттардын керектүү жана жетиштүү билимге ээ болуу, ошондой эле түрдүү маданияттагы адамдар менен натыйжалуу өз ара жол көндүмдөрүн жана жүрүм-турум жөнүндө билүү. Ал этномаданий компетенттүүлүгүн калыптандыруу даражасы мындай билимдерди жана көндүмдөрдү сапаты да таанып-билүү керек. Бирок, биз этномаданий компетенттүүлүгүн калыптандыруу адамдын өмүр бою уланып жаткандыгын белгилешет.

Ошондой эле, коомдук жана маданий шарттары, бири-бирине жеке этникалык маданияттардын байланыштар, өз ара сапарлары жөнүндө уламыш түрлөрүнө

басым жасоо менен маданияттардын ар кандай жашоо жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүү. Окуу иш-жамааттык тобу сабактарды берген окуучулардын этномаданий компетенттүүлүк, атап айтканда, сабактар, анда дарстар, семинарлар, талаа сапарлары, сабактан тышкаркы иш-чаралар түзүүнүн жүрүшү уюмдун түрүн тандоо артыкчылыгы. окуучулар менен сабактан тышкаркы иш-этникалык багытталган түрлөрү төмөнкүлөрдү камтыйт: 1) коомдук-багытталган түрү («тегерек столдор», жыйындарды, чогулуштарды, ар кандай этностук диакона өкүлдөрү менен жолугушуулар, тарыхчылар, этнологдор, маданий ишмерлер, тарыхый ойлор боюнча даталар баалуулуктар, маданият, адабият, илим жана элдик баатыр) көрүнүктүү ишмерлеринин жолугушуну уюштуруу керек; 2) орто түрлөрү (жергиликтүү жана күүлөрдүн туры, туристтик жүрүштөрдү, маданият күндөрү жана майрамдарда, оозеки журналдар, оюн-зоок, тематикалык кече, музей көрсөткүч, киностудиялар, клубдар, клубдар, көргөзмөлөр); 3) практика багытталган укуктары (семинарлар, ролду ойнойт, уюштуруу-иш-оюн, колдоочулук жана кайрымдуулук); 4) оюн-зоок түрлөрү (эрте туруу, элдик майрамдарды тоо «Адилет», элдик театралдык аткарууларды, коюлган оюндарды, спорттун улуттук түрлөрү жана элдик оюндары боюнча мелдештер, ошондуктан кыргыз элинин каада-салты, ашканасы, салттуу кол өнөрчүлүк, баалоочулар сынактары).

Маданияттар аралык (салыштырматарыхый, салыштырма, салыштырмалуу) ыкмасы, боорукердик ыкмасына, оюн ыкмаларын, талкуу аралык маек, талкуу ыкмалары, ачык тапшырмаларды, көнүгүүлөрдү, элестетүү ыкмасы, долбоор ыкмасы. этномаданий компетенттүүлүгүн баллы түрүндө маселесин чечүү үчүн натыйжалуу ыкмаларды бир этнопедагогиканы окутуу жана билим берүү болуп саналат.

Этнопедагогика куралдарынын бири улуттук жана дүйнөлүк маданияттын баалуулуктарына чеберчиликтин алып келүүчү этно-маданий маанидеги жалпы

билим берүү базасында куруп катары карашкан эмес.

Бир жагынан, бириккенде каалоосу иштеп чыгуу, экинчи жагынан - элдердин этникалык жана маданий өзгөчөлүгүн сактап калуу. Дүйнөлүк тажрыйба ийгиликтүү стратегиясы көндүмдөрүн жайылтуу болуп саналат, башка этникалык топтордун маданияты менен анын чеберчиликтин менен бирге адамдын алардын маданий өз алдынчалыгын сактап калуу экенин көрсөтүп турат. Ошентип, бир эле эмес, бир гана алардын этникалык маданият эмес, башка этникалык топтордун маданияты абдан маданияттуу жана урмат-сый менен көп улуттуу чөйрөдө жана жумушта жашап, билимдүү жана мүмкүн коомдун билимдүү мүчөлөрү үчүн керек, улуттук жана эл аралык кызыкчылыктарды айкалыштыруу алат. Ушуга байланыштуу, педагогикалык теория жана практика ийгиликтүү этникалык жана маданий компетенттүүлүк көп санда бар эмес тектүү этникалык чөйрөдө иштеп жаткан жөндөмдүү адамдын пайда көйгөй болчу.

Ата мекендик жана чет элдик окумуштуулардын илимий изилдөөлөрү менен студенттердин этномаданий укуктары түзүлгөн, анын ичинде, көп улуттуу билим берүүнүн мүнөзү жана мазмуну менен байланыштуу көп улуттуу билим берүү чөйрөсүндө этномаданий өзгөчөлүгүнүн шарттарын түзүү аныкталган.

Улуттук мугалим даярдоо тажрыйбасы билим берүү системасына кирип, ал кеңири таралган, анын ичинде улуттук маданиятынын байлыгын студенттердин этномаданий ыйгарым түзүү контекстинде билим берүү мекемелеринин ишине көп маданияттуу чөйрөдө, билим берүүнүн мазмунун жана ишке киргизүү, көп улуттуу билим берүү мазмуну боюнча иштелип чыккан механизмдердин, атап айтканда, билим берүүнүн мазмуну, этникалык жана маданий- бөлүгүнүн жалпы теориясы киргизүү зарыл. Бул көйгөйдү чечүү үчүн билим берүү технологияларын студенттери жана өнүктүрүүнүн этномаданий ыйгарым мугалимдер түзүү үчүн объективдүү талабын көп улуттуу билим берүү чөйрөсүндө иштеп чыгуу.

Берилген этно-маданий компетенттүүлүк - натыйжалуу, улуттар аралык түшүнүшүү жана кызматташууга көндүмдөрү, жөндөмдүүлүк жана жүрүм-турум аркылуу бир объективдүү көз жыйындысынын жана билим, өзгөчө этникалык маданият алдында адамдын менчиги болуп саналат.

Көп улуттуу билим берүү чөйрөсүндө студенттердин этномаданий ыйгарым түзүү жөнүндө түшүнүк: компетенттүүлүгүн, этнопедагогикалык, гумандуу, этникалык, маданий жактан ар түрдүүлүгүн карата оң көз карашта болуу негиздери, маданий, ырааттуулук, диалог, көп тилдүүлүгүн комплекстүү, аралык жана өзгөргүчтүк көп улуттуу билим берүү маанилүү аспект катары каралып жатат.

Азыркы билим берүүнүн максаты жергиликтүү этникалык маданияты студенттерге тааныштыруу үчүн өбөлгө түзүү, башка этностук жамааттардын жана алардын өкүлдөрүнүн маданияты тууралуу билимге ээ болуусу, элдин каада-салттары, жашоо мүнөзү жана маданий баалуулуктарды жалпы, атайын жана жеке түшүнүүсү, этникалык-маданий плюрализмди өз ара этностук сабырдуулук, сый-урмат жогорулатуу, көп улуттуу чөйрөдө жашоого даярдыгы студенттердин этномаданий компетенттүүлүгүн калыптандырууболуп саналат.

Техникалык билим берүү чөйрөсүндө инсандын калыптанышына таасир көрсөтмөлөр камтылуу менен ал, натыйжалуу өз ара аракеттенүү, алардын улуттук өзгөчөлүгүн сактап калуу жана урматтоо, башка этникалык

маданияттарды түшүнүү үчүн коомчулуктун ар кандай адамдар менен тынчтыкта жана биримдикте жашай алуусу менен көп улуттуу билим берүү ишке ашыруу үчүн шарттардын жыйындысы болуп саналат.

Колдонулган адабияттар:

1. Арутюнов С.А. Народы и культуры: Развитие и взаимодействие. – М., 2000.
2. Арутюнян Ю.В., Дробижина Л.М., Сусоколов А.А. Этносоциология. – М.: 2000.
3. Флиер А.Я. Массовая культура и ее социальные функции // Общественные науки и современность. – 2003, № 6.
4. История культурологии: идеи и судьбы. – СПб., 2002.
5. Садохин А.П. Этнология: Учебный словарь. – М.: 2003.
6. Лебедева Н. Введение в этническую и кросс-культурную психологию. – М.: 2002.
7. Лурье С.В. Историческая этнология. Учебное пособие для вузов. – М.: Аспект Пресс, 2003. – 448 с.
8. Морфология культуры. Структура и динамика / Г.А.Аванесова, В.Г.Бабакова, Э.В.Быкова и др. Учебное пособие для вузов. – М.: Наука, 2005. – 286 с.
10. Чебоксаров Н.Н., Чебоксарова И.А. Народы, расы, культуры. – М.: 2004.
11. Тавадов Г.Т. Этнология. Словарь-справочник. – М.: 2003.

Рецензент: п.и.д., профессор, Добаев К.Д.

*Жунушалиева Н.М.,
Инновациялык технологиялар жана
Экономики Колледжинин ага окутуучус*

**КОЛЛЕДЖ-ЖОЖ СИСТЕМАСЫНДАГЫ МАТЕМАТИКАНЫ
ОКУТУУДАГЫ БИЛИМ БЕРҮҮНҮН УЛАНТУУЧУЛУГУН
КАМСЫЗДОО МАСЕЛЕЛЕРИ**

*Жунушалиева Н.М.,
старший преподаватель Колледжа
Инновационных Технологий и Экономики*

**НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ НЕПРЕРЫВНОСТИ
МАТЕМАТИЧЕСКОГО ОБУЧЕНИЯ В СИСТЕМЕ КОЛЛЕДЖ-ВУЗ**

*Zhunushalieva N.M.,
Senior Lecturer, College of Innovative
Technologies and Economic.*

**SOME PROBLEMS OF PROVIDING CONTINUITY OF MATHEMATICAL
TRAINING IN THE SYSTEM OF COLLEGE-HIGH SCHOOL**

Аннотация: Бул макаланын максаты болуп бүгүнкү күнү өзгөчө актуалдуулукка ээ болгон "колледж-жож" системасындагы математиканы окутуудагы билим берүүнүн улантуучулугун камсыздоо маселелерин аныктоо. Өз кезегинде бир катар каршы пикирлерди жаратып, келечектеги адистерге жогорку денгээлде математикалык даярдоодо жана улантуучулугун камсыздоодогу бир нече карама-каршы келген жана тотуктоону талап кылган проблемалар каралат.

Аннотация : Целью статьи является определение проблем преемственности математического образования в системе "колледж-вуз". В статье обосновывается актуальность темы исследования, определены противоречия между необходимостью формирования у будущих специалистов инженерно-технического профиля высокого уровня математической подготовки и неразработанностью основ

преемственности математической подготовки.

Annotation: The aim of the article is to determine the problems of continuity of mathematical education in the system of "college-university". The article proves the urgency of the research topic, defines the contradictions between the need for the future specialists in the engineering and technical profile of a high level of mathematical training and the inadequacy of the fundamentals of the continuity of mathematical preparation.

Негизги сөздөр: улантуучулук, колледж-жож, инженердик-техникалык багыт, математикалык даярдык.

Ключевые слова: преемственность, колледж-вуз, инженерно-техническое направление, математическая подготовка.

Keywords: continuity, college-university, engineering and technical direction, mathematical preparation.

Биздин өлкөдө жүрүп жаткан социалдык-экономикалык терең өзгөрүүлөр, эмгек рыногундагы атаандаштык техника тармагында заманга ылайык адистерди даярдоо сапатын бир кыйла жогорулатуу зарылчылыгы жөнүндө жаңы маселе жаратууда. Көпчүлүк бөлүгүн интеллектуалдык түзүм ээлеп жаткан эмгек мүнөзү да өзгөрүүдө. Азыркы коомдо, даярдоо жана квалификациялоо деңгээлине жогорку талаптарды койгон адамдын экономикалык ишмердүүлүгү өзгөрүүдө. Маалымат жана жаңы технология тармагында эбегейсиз өнүгүү жүрүп жатат. Бардык процесстер билим берүүгө таасир этип, өлкөнүн өнүгүшүндө жаңы маселелерди чечүүнү талап кылууда. Мындай шарттаарда билим берүү системасын жанылантуу объективдүү зарылчылык болуп калууда.

Ири техникалык жогорку окуу жайларынын базасында калыптануу шартында өзүнүн курамына багыттык (профилдик) колледждерди жана жогорку мектептерди камтыган көп кырдуу билим берүү комплекстерде "колледж-жож" сыяктуу байланышкан ар кандай деңгээлдеги билим берүүнүн улантуучулугун камсыздоо маселелери өзгөчө актуалдуулукка ээ болууда. Мындай маселелерди чечүү, түрдүү деңгээлдеги (орто кесиптик жана жогорку кесиптик билим берген) инженердик-техникалык билим берүү түзүмү менен катар жалпы билим берүү түзүмү үчүн да жалпы тийиштүү болгон билим берүү тармактарын таап чыгууну талап кылат. Мындай билим тармагы болуп бүтүндөй жалпы билим берүү жана аны менен катар табийгый-

математикалык даярдык эсептелет. Жалпы таанып билүүлөр боюнча негизги орунду инженердик-техникалык кесиптик ишмердүүлүк тармагында маселелерди чечүүдө математикалык билимдерди жана методдорду колдонууну ишке ашырууга мүмкүндүк берген эмпирикалык жана теориялык жалпылоо деңгээли менен айырмаланган илимий билим тармагы катары математика ээлейт. Математика жалпы адамзаттык маданияттын элементи, ал окуучунун акыл эсин калыптандырат, дүйнө таанымын кеңейтет жана көп мезгилдерден бери тастыкталган, о.э. акыл эс жактан өнүгүүнүн бир кыйла таасирдүү каражаты болуп саналат. Математика кесиптик маданияттын негизи катары турат, ансыз башкаларын, анын ичинде кесиптик маанилүү дисциплиналарды дагы өздөштүрүүгө мүмкүн эмес. Андан тышкары инженердик-техникалык багыттагы келечектеги адистердин илимий дүйнө таанымын калыптандырууда жана өнүктүрүүдө математикага өзгөчө роль берилет.

Буларды эске алуу менен, техникалык багыттагы бүтүндөй "колледж-жож" системасында кесиптик-багытталган математикалык билим берүүдөгү улантуучулукту камсыздоонун маанилүү дидактикалык механизми катары активдүү окутуу ишмердүүлүктүн негизинде окуучуларды (колледж жана ЖОЖ студенттерин) математикалык жактан даярдоону **негиздендирүү** боло алат.

Биздин изилдөөнүн негизги багытын аныктаган каршы пикир келип чыгууда: бир жагынан,

өндүрүштүн өсүп жаткан муктаждыктары жана инженердик-техникалык багыттагы кесиптик мобилдик компетенттүү адистер экономикасынын жана бул байланыштагы үзгүлтүксүз жалпы жана “колледж-вуз” инженердик-техникалык кесиптик билим берүү системасындагы кесиптик-багытталган математикалык билим берүүнүн улантуучулук мүнөзүн жакшыртуу ортосунда; экинчи жагынан – инженердик-техникалык багыттагы адистерди математика жагынан даярдоонун педагогикалык тажрыйбасында дагы да болсо орун алган жана салт болуп калган кесиптик багыттуулуктун жетишсиздигин жеңип чыгуу үчүн динамикалык түрдө өнүгүп жаткан өндүрүштүк шарттарда эмгек ишмердүүлүктүн жана мобилдүүлүктүн ийгиликтүүлүгүнө карай озуп чыккан даярдыкка багытталган бул улантуучулукту камсыздоонун теоретикалык жана методикалык жактан жетишсиз иштелип чыккандыгы.

Бул жалпы каршы пикир, өз кезегинде бир катар жеке төмөнкүдөй каршы пикирлерди жаратат:

•Математика маданиятынын деңгээлине карай өсүп жаткан талаптар менен техникалык колледждерге же жогорку окуу жайларга тапшырып жаткан жалпы орто билим берүү мектептеринин бүтүрүүчүлөрүнүн математикалык компетенттүүлүгү жана техникалык жогорку окуу жайлардагы жана колледждердеги биринчи курстагы студенттерге математикалык билим берүүнүн чыныгы абалы ортосунда;

•Инженердик-техникалык багыттагы адистерди математикалык жактан даярдоого жана техникалык колледждер менен жогорку окуу жайларынын бүтүрүүчүлөрүнүн математикалык методдорду колдонуу менен кесиптик маселелерди чечүүгө карай фактылык даярдыгына карата көрсөтүлгөн талаптар ортосунда;

•Түптөндүрүү негизинде математикалык билим берүүнү кесиптештирүүнүн таасирдүүлүгүн үзгүлтүксүз тереңдетүү жана жогорулатуу зарылдыгы менен “колледж-жож” түзүлүшүндө болочок инженерлерге жана техниктерге математикалык билим берүүнүн кесиптик-багытталган мазмунунун улантуучулугун камсыздоонун жетишсиздиги ортосунда;

•Инженердик-техникалык билим берүүнүн бардык деңгээли жана баскычтары үчүн математика боюнча мамлекеттик билим берүү стандарттары менен программаларынын улантуучулугун камсыздоо зарылдыгы менен мектеп окуучуларын, техникалык колледждердин жана инженердик-техникалык окуу жайларынын студенттерин математикага үйрөтүүдө аны ишке ашыруу механизмдеринин таасирдүүлүгүнүн жетишсиздиги ортосунда.

Көрсөтүлгөн каршы пикирлерди чечүү зарылдыгы бизге техникалык багыттагы “колледж-жож” түзүлүшүндөгү окуучулардын математикалык билиминин кесиптик-багытталган мазмунунун уланмалуулугунун теориялык-методологиялык жана дидактикалык негизин аныктоого мүмкүндүк берди.

Демек, инсандын тажрыйбасын жана окуучулардын математикалык маданиятынын жана математикалык компетенттүүлүгүнүн деңгээлин жогорулатуу шарттарын камсыздоонун негизинде техникалык багыттагы “колледж-жож” түзүлүшүндө окуучулардын математикалык билиминин кесиптик-багытталган мазмундук улантуучулугун камсыздоонун концепциясын жана дидактикалык механизмдин иштеп чыгуу зарыл.

Окуутуу белгилүү бир этапта, акыл-эстик өнүгүү циклинде гана бүтүп калбастан, окуучуларды андан ары да жаңы билимдерге жана ишмердүүлүк жөндөмдүүлүктөрүнө ээ болууга түрткү бергенде гана бир кыйла таасирдүү болоору далилденген. Бул контексте окуучулардын инсандык тажрыйбасын бекемдөө жана кесиптик билим берүүнүн мазмунун тандоодогу теориялык жана эмпирикалык жалпылоонун негизин көрсөткөн математиканы окутуу мазмунун көрсөтмөлүү моделдөө концепциясы кызыгуу жаратат. Кесиптик билим берүүдөгү бекемдөөнүн маңызы бул, инсандын билим алуусунун ар бир этабында инсан ишмердүүлүктүн жаңы тажрыйбаларына жана жолдоруна ийгиликтүү ээ болуусу үчүн улантуучулук негизде колледждик жана жогорку окуу жайлык билимдин базалык окуу элементтерин актуалдаштыруу жана интеграциялоо үчүн механизмдер жана шарттар түзүлүшү керек. Бекемдөө бул маңызы боюнча ортодогу боштуктарды толтуруучу дидактикалык механизм жана инсанга билим берүүдөгү тоскоолдуктарды

жана бурулуштарды басып өтүү. Улантуучулук маселесине карата бул, бекемдөөнү билим берүү системасынын ар кандай звенолордун жана деңгээлдердин бириккен жеринде орун алган предметтик даярдоодогу инсандын билим жагынан жана кесиптик даярдыктарынын жаңы негиздерин ийгиликтүү өздөштүрүүдө тоскоол болгон боштуктарды толтуруу үчүн колдонсо болот дегендик.

“Колледж-жож” түзүмүндөгү математикалык билим берүүнүн кесиптик-багытталган мазмунунун уланмалуулугунун жаңы технологиясы, математикалык маданияттын жогорулашын жана окуучулардын математикалык компетенттүүлүгүнүн өнүгүшүн камсыздайт, эгер анын негизинде төмөнкү теориялык-методологиялык жобо турса:

- “Колледж-жож” түзүмүндө окуучуларга математикалык билим берүүнүн кесиптик-багытталган мазмунунун уланмалуулугунун максаттуу функциясы инсанга билим берүүнүн ар бир этабында дидактикалык механизмдердин жана актуалдаштыруу шарттарынын жана колледждик жана жогорку окуу жайлык базалык окуу элементтеринин интеграцияланышынын болушун, о.э. кесиптик жана инсандык өнүгүү багытандагы ишмердүүлүк жолдоруна карай багыттуулукту камсыздашы керек;

- “Колледж-жож” түзүмүндө окуучуларга математикалык билим берүүнүн кесиптик-багытталган мазмунунун уланмалуулугу окуучулардын жеке инсандык тажрыйбасын бекемдөө теориясына,

о.э. окуу жана кесиптик мотивдешүүнүн жана активдүүлүктүн негизинде математиканы окутууда көрсөтмөлүү моделдөөгө таянат;

- математикалык билим берүүнүн кесиптик-багытталган мазмунунун уланмалуулугун камсыздоонун дидактикалык каражаты катары бекемдөө технологиясы диагноздук максат коюуну, глобалдык түзүм деңгээлдерин көрсөтмөлүү моделдөө методдорун жана каражаттарын, локалдуу моделдүүлүктү, таанып билүүчү жана чыгармачыл ишмердүүлүктү башкарууну, мотивдешүү блокторун жана базалык окуу элементтерин өзүнө камтыйт.

- билим берүүнүн ар бир баскычында (колледж-жож) математикалык билим берүүнүн кесиптик-багытталган мазмунун тандап алуу жана түзүмдөштүрүү кесиптик-багытталган милдеттердин жана болочок инженер-техниктердин математикалык маданиятын калыптандыруу жана математикалык компетенттүүлүгүн өнүктүрүүгө багытталган атайы интеграцияланган математикалык курстарды долбоорлоо жана улантуу негизинде жүргүзүлмөкчү.

- окуучулардын инсандык тажрыйбасын бекемдөөнүн жана математиканы окутуудагы көрсөтмөлүү моделдөөнүн дидактикалык негизги шарттары: дидактикалык модулдардын мазмунунун уланмалуулугу; жалпы жоболордон бир кыйла жөнөкөйүрөөк жана түшүнүктүрөөк жекечесине карай же тескерисинче болгон сыяктуу математикалык методдордун, идеялардын, алгоритмдердин, процедуралардын иерархиясын

сактоо; математиканын базалык окуу элементтеринин жана техникалык колледждер менен жогорку окуу жайларындагы окутулган математиканын негизги бөлүмдөрүнүн, математикалык методдорду жана маалыматтык-коммуникативдик техноллогияларды колдонуу менен чыгармачыл, окууга жана кесипке багытталган милдеттерди чечүү методдорунун этаптары менен фазалары ортосундагы өз ара катыш; билим берүүнүн ар кандай деңгээлиндеги математикалык даярдоонун мазмунунун уланмалуулугуна негизделген тандоо шарттарындагы жана аныкталбаган кесиптик-багытталган милдеттерин долбоорлоо.

• Буга чейин болуп келген теориялык концепциялардын жана педагогикалык тажрыйбага анализ жүргүзүүнүн негизинде үзгүлтүксүз кесиптик инженердик-техникалык билим берүүнүн теориясы менен тажрыйбасынын негизги шарттарын жана этаптарын бөлүп кароо жана мүнөздөө.

• Окуучунун инсандык тажрыйбасын бекемдөө теориясына жана инженердик-техникалык багыттагы болочок адистерди математикага окутуудагы көрсөтмөлүү моделдөөгө таянган “колледж-жож” түзүмүндө окуучуларга математикалык билим берүүнүн кесиптик-багытталган мазмунунун улантуучулук моделин иштеп чыгуу жана негиздөө.

• Математиканы окутуудагы бекемдөө жана көрсөтмөлүү моделдөө негизинде “колледж-жож” түзүмүндө окуучуларга математикалык билим берүүнүн кесиптик-багытталган

мазмунунун улантуучулугун камсыздоо технологиясын иштеп чыгуу жана негиздөө.

• Окуучунун математикалык маданиятын жана математикалык компетенттүүлүгүнүн денгээлин жогорулатуу максатында инженердик-техникалык багыттагы “колледж-жож” түзүмүндө математикага кесиптик-багытталган окутуудагы окуучунун инсандык тажрыйбасын таасирдүү бекемдөө жана көрсөтмөлүү моделдөөнүн дидактикалык шарттарын жана мыйзамдарын таап чыгуу.

• Инженердик-техникалык багыттагы “колледж-жож” түзүмүндө математикалык билим берүүнүн кесиптик-багытталган мазмунунун улантуучулугун таасирдүү ишке ашыруунун комплекстүү уюштуруу-педагогикалык жана окуу-методикалык камсыздоосун иштеп чыгуу, анын таасирдүүлүгүн эксперименталдык түрдө текшерип, окуу процессине жайылтуу.

Адабияттар:

1. Преимственность математической подготовки в инженерно-техническом образовании: Зайниев Р.М., монография, Изд-во КГУ, Казань, 2009г-366 стр.;
2. Концепция преимственности математической подготовки в системе “школа-колледж-ВУЗ” инженерно-технического профиля //Мир образования, научно-методический журнал- 2010-№1(№37)-с.3-11;
3. Организационные и методические вопросы преимственности математической подготовки в инженерно-техническом образовании// Материалы III Международной научно-практической конференции «Формирование профессиональной компетентности будущих специалистов в условиях кредитной технологии обучения: опыт, проблемы, перспективы» -Кокшетау, Казахстан, 2011-с.360-364;
4. Взаимодействие образовательных организаций на основе модели “школа-колледж-ВУЗ”, Токмокцева Н.В., монография- Москва-Берлин-2015.

Рецензент: п.и.д., профессор Син Е.Е.

Макалалар А-4 форматта 2 экземплярда басылып (1-экземпляр эксперттер үчүн фамилиясы жазылбай жашыруун берилет, ал эми 2-экземпляр иштеп чыгуу үчүн фамилиясы жазылып берилет) жана электрондук түрдө кабыл алынат. Автор менен байланыш үчүн 2-экземплярга мобилдүү телефонуңуздун номерин жана электрондук почтаңыздын адресин сөзсүз түрдө көргөзүүңүз зарыл. Редакцияга түшкөн макала жөнүндө ырастоо электрондук почта аркылуу жиберилет.

КРнын илимий макалаларга коюлган талаптарына ылайык анын негизги текстинде төмөнкү зарыл элементтер камтылышы керек:

- актуалдуу педагогикалык көйгөйлөрдү жалпы түрдө коюу жана анын маанилүү илимий же практикалык милдеттери менен байланышы;

- берилген көйгөйдү чечмелөөнүн негиздери камтылган жана аларга автор таянып акыркы изилдөөлөр менен жарыкка чыккан эмгектердин талдоосу;

- жалпы көйгөйдүн мурда чечмеленбеген бөлүктөрүнө жазылган макалада арналгандыгын көрсөтүү;

- макаланын алдына коюлган максатты жана милдеттерди аныктоо;

- өткөрүлгөн изилдөөнүн алынган илимий жыйынтыктарын толук негиздөө менен баяндоо;

- жүргүзүлгөн изилдөөдөн тыянактарды чыгаруу менен аталган багыт боюнча келечекте өнүктүрүүнүн перспективаларын көрсөтүү талап кылынат.

Автордук оригиналга коюлган талаптар

- форматы - MS Word.

- гарнитурасы - Times New Roman.

- шрифттин өлчөмү (кегль) -14

- саптардын ортосундагы аралык (интервал) -1

- абзацтык ачык жер - 1,27

- бардык талаачар -2 см

- мүмкүн болгон болуп чыгаруулар - курсив, каралжын түстө, макаланын аягында адабияттардын тизмесине кирген эмгектерге тексттин ичиндеги шилтемелер квадраттык кашаанын ичинде тизмедеги булактын номерин жана беттердин номерлерин көрсөтүү менен келтирилет.

- дефис тиреден айырмаланышы тийиш.

- тире менен тырмакчалар макаланын бардык текстинде бирдей сызыктуу болушу керек.

- абзацтардын ортосунда өтө чоң аралыктар болбош керек.

- сүрөттөр жарым тондуу эмес даана ак-кара, WMP, EME, CDR, AI, вектордук форматтарда, растрдык сүрөттөлүштөр - TIFF, JPG форматта 300 чекит/дюймдан кем эмес ажыратуу менен, реалдуу өлчөмдө болуу керек. Бардык сүрөттөр жана таблицалар текст боюнча жайланышы керек. MS Excel, MSVisio программалардагы диаграммалар - баитапкы файл менен чогуу болууга тийиш.

Макаланын текстин компоновкалоо

- Макаланын башында авторлордун фамилиясы менен инициалдары, даражасы, наамы, иштеген кызматы, жери шаары, өлкөсү - кыргыз, орус жана англис тилиндеги варианттар, электрондук адреси (шрифттун өлчөмү-14 кегль, каралжын түстө оң жагын түздөө менен).

- макаланын аталышы - чоң тамгалар менен кыргыз, орус жана англис тилдеги варианттар (шрифттун өлчөмү-14 кегль, каралжын түс, борбор боюнча түздөө).

- Аннотация - кыргыз, орус жана англис (Annotation) тилиндеги варианттар (шрифттун өлчөмү-12 кегль, беттин туурасы боюнча түздөө).

Аннотациянын түзүлүшү

- максаты
- изилдөөнүн методологиясы жана методикасы...
- жыйынтыктар...
- илимий жаңылыгы...
- практикалык маанилүүлүгү...

Аннотациянын көлөмү 3-5 сүйлөм. Макаланын аталышындагы маалыматтар аннотациянын текстинде кайталанбашы керек.

Түйүндүү түшүнүктөр: сөздөрдүн саны 5-8-кыргыз, орус (ключевые слова) жана англис (key words) тилиндеги варианттар (шрифттун өлчөмү-12 кегль, беттин туурасы боюнча түздөө, 1 интервал).

Негизги текст адабияттын стилистикалык жана библиографиялык талаптарына дал келиши керек, беттин туурасы боюнча түздөө.

Адабияттардын тизмеси кыргыз жана орус тилинде 5-10 булактарды камтып, аягында кийинки жылдары чыккан 2-3 чет өлкөлүк эмгектер (шрифттун өлчөмү-12 кегль, беттин туурасы боюнча түздөө).

Макала мурда башка булакта жарыяланбашы керек, же башка журналдарга жиберилбеши керек.

Аталган талаптарга канааттандырбаган макалалар кароого кабыл алынбайт. Жарыкка чыгарууга кабыл алынбаган материал боюнча кат жазуу жүргүзүлбөйт. Макалалардын кол жазмалары кайтарылбайт.

Төлөм акысы:

Талаптарга жооп берген макалалар журналда төлөмдүү негизде жарыкка чыгарылат.

КББАнын академиктери жана корреспондент-мүчөлөрү үчүн - **акысыз**.

КББАнын кызматкерлери менен аспиранттары үчүн - **1000 сом**,

Кыргызстандын мекемелеринин кызматкерлери жана аспиранттары үчүн - **2000сом**,

Алыскы жана жакынкы чет өлкөлөрдүн жарандары үчүн - **5000сом**.

Требования к оформлению статей в журнале
«Известия КАО»

Статьи следует предоставить в бумажном вложенным файлом и электронном виде. В сопроводительном письме необходимо обязательно указать номер мобильного телефона и адрес электронной почты для связи с автором. Редакция высылает подтверждение о получении статьи по электронной почте.

В соответствии с требованиями к научным публикациям в КР, основной текст статьи должен содержать следующие необходимые элементы:

- постановка актуальных педагогических проблем в общем виде и ее связь с важными научными или практическими задачами;
- анализ последних исследований и публикаций, где заложены основы решения данной проблемы, на которые опирается автор;
- выделение ранее нерешенных частей общей проблемы, которым посвящается данная статья;
- формулировка цели и задачи, поставленных перед статьей;
- изложение основного материала проведенного исследования с полным обоснованием полученных научных результатов;
- выводы из данного исследования и перспективы дальнейшего развития по данному направлению.

Требования к авторскому оригиналу

- Формат – MS Word.
- Гарнитура – Times New Roman.
- Размер шрифта (кегель) - 14.
- Межстрочный интервал -1.
- Абзацный отступ -1,27.
- Поля - все по 2 см.
- Допустимые выделения - курсив, полужирный.
- Внутритекстовые ссылки на включенные в список литературы работы, приводятся в квадратных скобках с указанием номера источника в списке и номера страницы источника цитаты.
- Дефис должен отличаться от тире.
- Тире и кавычки должны быть одинакового начертания по всему тексту.
- Не допускаются пробелы между абзацами.
- Рисунки только черно-белые, без полутонов, в векторных форматах WMP, EME, CDR, AI, растровые изображения - в формате TIFF, JPG с разрешением не менее 300 точек/дюйм, в реальном размере. Все рисунки и таблицы располагаются по тексту. Диаграммы из программ MS Excel, MSVisio вместе с исходным файлом.

Компоновка текста:

- В начале статьи фамилия инициалы авторов, степень, звание, должность, место работы, город, страна (кыргызскоязычный, русскоязычный и англоязычный варианты), электронный адрес (размер шрифта -14 кегль, полужирный, выравнивание - по правому

краю).

• Название статьи-заглавными буквами кыргызскоязычный, русскоязычный и англоязычный варианты (размер шрифта -14 кегль, полужирный, выравнивание - по центру).

Аннотация: (кыргызскоязычный, русскоязычный и англоязычный (Annotation) варианты (размер шрифта -12 кегль, выравнивание - по ширине страницы).

Структура аннотации:

- Цель
- Методология и методики исследования
- Результаты
- Научная новизна
- Практическая значимость

Объем аннотации 3-5 предложений.. Сведения, содержащиеся в заглавии статьи, не должны повторяться в тексте аннотации.

Ключевые слова: количество слов 5-8 - кыргызскоязычный, русскоязычный и англоязычный (Key words) варианты (размер шрифта -12 кегль, выравнивание - по ширине страницы, через 1 интервал).

Основной текст должен соответствовать стилистическим и библиографическим требованиям литературы, выравнивание - по ширине страницы.

Список литературы: на кыргызском и русском языке -10-15 источников. (Размер шрифта -12 кегль, выравнивание -по ширине страницы).

Статья не должна быть ранее опубликованной или представленной к публикации в других журналах.

Материалы, не удовлетворяющие указанным требованиям, к рассмотрению не принимаются. По материалам, не принятым к опубликованию, переписка не ведется. Рукописи статей не возвращаются.

Размер оплаты:

Статьи удовлетворяющие требования, публикуются в журнале на платной основе.

Для академиков и член-корреспондентов КАО - бесплатно,

Для сотрудников и аспирантов КАО – 1000 сом

Для сотрудников и аспирантов других учреждений Кыргызстана - 2000сом

Для граждан дальнего и ближнего зарубежья -5000сом

МАЗМУНУ
СОДЕРЖАНИЕ
CONTENT
БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА ИННОВАЦИЯ
ОБРАЗОВАНИЕ И ИННОВАЦИИ
EDUCATION AND INNOVATION

**Мамытов А.
Mamytov A.**

Концептуальные идеи обновления ступеней и содержания школьного образования в Кыргызской Республике.....	3
Кыргыз Республикасындагы мектеп билиминин баскычтарын жана мазмунун жаңылоонун концептуалдуу идеялары.....	3
Conceptual ideas of reforming on levels and content of school education in the Kyrgyz Republic.....	3

**Мамытов А.
Mamytov A.**

Түрк элдеринин салттуу оюндары: теориялык көйгөйлөрү жана өнүгүү келечеги.....	15
Традиционные игры тюркских народов: теоретические проблемы и перспективы развития.....	15
The traditional games of the türkic peoples: theoretical problems and development prospects.....	15

**Калдыбаев Салидин Кадыркулович,
Ахсүтова Асият Абуталиповна,
Kaldybaev Salidin Kadyrkulovich,
Akhutova Asiyat Abutalipovna,**

Требования к проведению занятий по информатике в условиях компетентностного подхода.....	20
Компетенттүүлүк мамиленин шартында информатика сабагын уюштуруунун талаптары.....	20
Requirements for conducting classes in computer science in the context of a competence approach.....	20

**Кыштообаева Ч.А.
Ch.A. Kyshtoobaeva**

Математикалык түшүнүктөрдү ички логикалык байланыштардын негизинде аныктоо.....	26
Определение математических понятий на основе внутрилогических связей.....	26
Determine the mathematical concepts based on internal mathematics.....	26

ОКУТУУНУН ТЕХНОЛОГИЯСЫ
ТЕХНОЛОГИЯ ОБУЧЕНИЯ
TEACHING TECHNOLOGY

**Добаев К.Д.,
Саванкова М.В.,
Dobayev K.D.,
Savankova M.V.,**

Методика интегрированного обучения языку и предмету: особенности, преимущества и способы реализации.....	33
Content language integrated learning: peculiarities, advantages and ways to implement.....	33

**Төрөгелдиева К.М.
Кыштообаева Ч.А.
K.M. Torogeldieva
Ch.A. Kyshtoobaeva**

Математиканын ички байланыштарын ишке ашыруунун негизги багыттары.....	40
Основные направления реализации внутрипредметных связей математики.....	40
Main directions of implementation of intra-prediminary relations of mathematics.....	40

**Джунушалиева К.К.,
Junushalieva K.K.,**

Мектепте географияны окутуунун учурдагы методикалык талаптары.....	46
Методические требования обучения географии в школе.....	46
Methodological requirements of teaching geography at school.....	46

**Козубаева Бурул Увайдуллаевна.
Kozubaeva Burul Uvaydullaevna.**

Кыргызстан тарыхы курсунун мазмунун оптималдаштыруунун айрым маселелери.....	51
Некоторые проблемы в оптимизации содержания курса история Кыргызстана.....	51
Some problems in optimizing the content of the course history of Kyrgyzstan.....	51

Ажыкулова Наргиза Байышовна
Azhikulova Nargiza Baiyshovna

Физика сабагын окутууда окуучулардын окуу ишмердүүлүктөрүн активдештирүү – окутуунун каражаты катары.....	57
Активация учебного процесса учащихся на уроке физики – как средство обучения.....	57
Activation of the educational process of pupils in the physics lesson – as a means of teaching.....	57

Төрөгелдиева Коңуржан Макишевна
Moldoisaeva Irima Kamchybekovna

К.М. Torogeldieva
Moldoisaeva Irima Kamchybekovna

Межпредметная связь математики и экономики как условие научно методического развития обучающихся.....	64
Intermediate communication of mathematics and economics as the condition of scientific methodical development of training.....	64
Математиканын жана экономиканын предмет аралык байланышы билим алуучулардын илимий методикалык өсүүсүн шарттайт.....	64

ПЕДАГОГИКА ЖАНА ПСИХОЛОГИЯ
ПЕДАГОГИКА И ПСИХОЛОГИЯ
PEDAGOGY AND PSYCHOLOGY

Байтокова Айнура Сыйлашовна
Baitokova Ainura Syylashovna

Ч. Айтматовдун чыгармаларындагы жалпы адамзаттык баалуулуктар жана алардын педагогикалык аспектиси.....	67
Общие человеческие ценности и педагогические аспекты в произведениях Ч. Айтматова.....	67
Pedagogical aspect of universal human values in the Chyngyz Aitmatov's literature.....	67

Дуйшеналиев Жумабек Сапаралиевич
Duishenaliyev Jumabek Saparaliyevich

Акимжан Жээнбайдын композитор катары калыптанышына таасир эткен факторлор жана анын сүрөткердик өз алдынчалыгы.....	72
Факторы, повлиявшие на формирование Акимжана Жээнбая как композитора, и его художественная индивидуальность.....	72
Factors affecting the formation of Akimzhan Zhenenby as a composer, and its artistic individuality.....	72

Куйкеева Кайрылбубу Сагынбековна
Kuikееva Kairylbyby Sagynbekovna

Германиянын мектериндеги тарыхты окутуунун тажыйрбаларынын Кыргызстанда колдонуу мүмкүнчүлүгү.....	77
Опыт преподавания истории в школах Германии и его возможности применения в Кыргызстане.....	77
Experience in teaching history in German schools and its possible application in Kyrgyzstan.....	77

ТАРБИЯ ЖАНА ТААЛИМ
ВОСПИТАНИЕ И ОБУЧЕНИЕ
EDUCATION AND TRAINING

Солпубашова Аскербүбү Ырсалиевна,
Мурзаibraимова Бибисара Бекмаматовна
Solpubashova Askerbubu Rysalievna
Murzaibraimova Bibisara Bekmatovna

Табият таануу сабагында мультимедиялык технологияны колдонуу менен окуучуларды адептуулуккө тарбиялоо.....	82
Нравственное воспитание учащихся на уроке естествознания с применением мультимедийных технологий.....	82
Moral education students on the lesson of natural history using multimedia technologies.....	82

Адылова Марина Адыловна
Adylova Marina Adylovna

«Манас» училтигиндеги аялдардын образдары жана аларды мектепте окутуу.....	88
Женские образы в трилогии «Манас» и изучения их в школе.....	88
<i>Female images in the trilogy «Manas» and studying them in school.....</i>	88

ЖОГОРКУ ЖАНА КЕСИПТИК ОКУУ
ВЫСШЕЕ И ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ОБУЧЕНИЕ
HIGHER AND PROFESSIONAL EDUCATION

Мурзаев М.С.
Murzaev M. S.

ЖОЖдордо болочок педагогдордун психологиялык компетенцияларын калыптандыруунун айрым маселелери.....	92
Некоторые вопросы формирования психологических компетенций будущих педагогов ВУЗа.....	92
Some questions of the formation of psychological competences of future university teachers.....	92

Карагозуева Г.Ж.

Karagozueva G.J.

Көп улуттуу билим берүү чөйрөсүндө студенттердин этномаданий компетенттүүлүгү.....	97
Этнокультурная компетентность студентов в области многонационального образования.....	97
Ethnocultural competence of students in the field multiethnic education.....	97

Жунушалиева Н.М.

Zhunushalieva N.M.

Колледж-ЖОЖ системасындагы математиканы окутуудагы билим берүүнүн улантуучулугун камсыздоо маселелери.....	102
Некоторые проблемы обеспечения непрерывности математического обучения в системе колледж-ВУЗ.....	102
Some problems of providing continuity of mathematical training in the system of college-high school.....	102

**Ответственный секретарь Дербиева Н.А.
Редактор: Карамолдоева С., Тагаева Г.
Компьютерная верстка Дербиева Н.А.
Техн. редактор А. Абдиев**

Подписано в печать 18.07.2018

Офсетная бумага А4

Тираж 200 экз.

**Отпечатано в издательском центре «Билим» КАО
Кыргызская республика 720040, г.Бишкек, бульвар Эркиндик 25.
Тел.: +996(312)622368**

